

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

КАФЕДРА АДМІНІСТРАТИВНОГО І ФІНАНСОВОГО ПРАВА

А. Осадчий, О. Закаленко, Д. Біленець

**АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС
(ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА)**

*Навчально-методичний посібник
для здобувачів вищої освіти денної форми навчання*

Одеса
Фенікс
2023

УДК 342.9(477)
О 72

*Рекомендовано до друку навчально-методичною радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 2 від 19 грудня 2022 р.)*

Автори:

Осадчий Анатолій Юрійович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного і фінансового права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Закаленко Олена Василівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного і фінансового права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Біленець Дарія Анатоліївна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Чернівецького юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія».

Рецензенти:

Д. П. Калаянов – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри державно-правих дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ;

Б. А. Кормич – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри завідувач кафедри морського та митного права Національного університету «Одеська юридична академія».

В авторській редакції

Осадчий А., Закаленко О., Біленець Д..

Адміністративний процес (загальна частина) : навч.-метод. посіб. для здобувачів вищої освіти денної форми навчання [Електронне видання] / А. Осадчий, О. Закаленко, Д. Біленець ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2023. – 185 с. – Режим доступу: ...

ISBN 978-966-928-899-8

© Осадчий А.Ю., Закаленко О.В., Біленець Д.А., 2023

ЗМІСТ

Опис навчальної дисципліни	4
Теми лекційних занять.....	6
Теми практичних занять.....	98
Завдання для самостійної роботи.....	101
Питання для підсумкового контролю	103
Критерії оцінювання знань здобувачів вищої освіти	105
Перелік необхідної літератури	106
Тестові завдання.....	115

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Предметом вивчення навчальної дисципліни є адміністративний процес як встановлений нормами права порядок розгляду і вирішення адміністративними судами віднесених до їх юрисдикції публічно-правових справ та інших справ у випадках передбачених законом. У сучасній правовій державі правозахисна функція судової влади поширюється не тільки на випадки, коли правовий порядок порушують фізичні та юридичні особи, але й на випадки, коли його порушують органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їхні посадові чи службові особи, інші суб'єкти при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень. На якісно новому рівні забезпечити судовий захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин покликано запровадження в Україні адміністративної юстиції, процесуальною складовою якої виступає адміністративний процес (адміністративне судочинство). Введення в дію Кодексу адміністративного судочинства України ознаменувало появу нового для вітчизняної правової системи різновиду судочинства - адміністративного процесу та формування нової галузі права процесуальної спрямованості - адміністративно-процесуального права.

Мета вивчення навчальної дисципліни «Адміністративний процес» полягає у формуванні серед здобувачів вищої освіти комплексного знання щодо предмету курсу, яке відповідає сучасним тенденціям розвитку адміністративного процесуального права.

Виходячи із мети вивчення навчальної дисципліни «Адміністративний процес» та відповідно до вимог профілю освітньо-професійної програми, здобувачі вищої освіти повинні **вміти**:

усвідомлювати завдання адміністративного процесу щодо справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення судом спорів у сфері публічно-

правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень;

досліджувати проблематику адміністративного процесу, визначати його специфіку порівняно з іншими формами відправлення правосуддя;

демонструвати високий рівень правової свідомості, правового мислення і правової культури з дотриманням норм адміністративного процесуального законодавства;

вирішувати задачі, надані до тем практичних занять, виконувати завдання із самостійної роботи;

оцінювати та аналізувати конкретні правові ситуації при розгляді та вирішенні адміністративних справ та складати відповідні процесуальні документи;

демонструвати спеціалізовані концептуальні знання, набуті у процесі навчання та/або професійної діяльності на рівні новітніх досягнень, які є основою для абстрактного мислення та впровадження інноваційної практики.

Рівень вищої освіти	Форма навчання	Тип	Курс	Семестр	Обсяг кредитів/год
перший (бакалаврський) рівень	Денна	О	4	7,8	4/120

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Вид навантаження	год
Кількість кредитів/год	4/120
Усього годин аудиторної роботи, у т.ч.:	48
лекційні заняття	22
практичні заняття	26
самостійна робота	72
Залік	+
Екзамен	+

ТЕМИ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Загальнотеоретичні питання адміністративного процесу та адміністративного процесуального права

1. Співвідношення понять «адміністративна юстиція», «адміністративний процес» та «адміністративне судочинство».
2. Моделі адміністративної юстиції у світі.
3. Поняття та ознаки адміністративного процесу.
4. Структура адміністративного процесу.
5. Поняття, предмет, метод і система адміністративного процесуального права.
6. Джерела адміністративного процесуального права.
7. Адміністративні процесуальні норми та правовідносини.

Основний зміст

1. Співвідношення понять «адміністративна юстиція», «адміністративний процес» та «адміністративне судочинство». Публічне адміністрування є діяльністю, під час якої забезпечується практична реалізація більшості з наданих особі Конституцією і законами України прав, виконання покладених на неї обов'язків. Для судового вирішення публічно-правових спорів, пов'язаних з публічним адмініструванням, в Україні, так само як і в багатьох провідних демократичних країнах, функціонує інститут адміністративної юстиції. Адміністративна юстиція - правосуддя з розгляду публічно-правових спорів, що реалізується у формі адміністративного судочинства на основі судової спеціалізації.

Адміністративне судочинство (адміністративний процес) виступає процесуальною складовою адміністративної юстиції. Необхідно зазначити, що в юридичній літературі щодо розуміння змісту категорії «адміністративний процес» висловлюються різні, навіть кардинально протилежні точки зору. Указані точки зору можна звести до декількох основних підходів. З цього приводу, слід згадати лише так звані вузький та широкий підходи до розуміння сутності адміністративного процесу, що засновані на «нетрадиційному» розумінні юридичного процесу (на відміну від «традиційного», що пов'язує процес лише з правосуддям).

У вузькому розумінні адміністративний процес сприймається як порядок суто юрисдикційної діяльності, яка має, так би мовити, «негативний характер». За основу тут традиційно береться здійснення правоохоронної функції, і мова йде про розв'язання адміністративних справ, предметом яких є публічно-правові спори. Тобто під адміністративним процесом розуміється лише врегульований нормами адміністративного права порядок розв'язання

публічно-правових спорів у сфері публічного адміністрування. Широке розуміння адміністративного процесу пов'язано із розумінням адміністративного процесу як порядку діяльності органів публічного управління щодо прийняття нормативних актів та застосування правових норм у сфері публічного адміністрування, а також порядку діяльності адміністративних судів. Таким чином, за названого підходу адміністративний процес опосередковує не тільки юрисдикційну – «негативну» – діяльність, а й «позитивну» – повсякденну діяльність органів публічного управління, щодо вирішення різноманітних питань у правовій формі (видача ліцензій, реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності тощо), а також і здійснення правосуддя адміністративними судами.

Необхідно зазначити, що свого часу, навіть за відсутності єдності в розумінні адміністративного процесу, відповідні теоретичні напрацювання відіграли неабияку роль у забезпеченні законності в діяльності управлінських органів через усвідомлення необхідності встановлення правового порядку реалізації їх владних дій і визначення порядку цих дій у відносинах влади з громадянином. Завдячуючи зокрема і цим підходам у вітчизняній юридичній науці та практиці затвердився принцип щодо можливості діяльності органів держави, місцевого самоврядування, інших суб'єктів, яким делеговано певні публічно-владні функції не тільки на підставі та в межах повноважень, а і у спосіб, що передбачений законом (ч. 2 ст. 19 Конституції України).

Але наведені підходи до розуміння сутності адміністративного процесу формувалися за панування радянської правової доктрини, що визнавала задля корисного, ділового поділу праці в державному механізмі лише спеціалізацію державної діяльності на правотворчість, державне управління, правосуддя та прокурорський нагляд. Отже, принципової різниці між правосуддям та, наприклад, державним управлінням не існувало і порядок їх реалізації за своєю природою був подібним і міг позначатися як юридичний процес.

Сьогодні, за нових реалій, зважаючи на конституційне втілення теорії розподілу влад та формування судової влади із суттєвими гарантіями її функціонування, запровадження в Україні адміністративної юстиції розуміння адміністративного процесу набуває нового змісту – адміністративний процес пов'язується з функціонуванням адміністративної юстиції. Віднесення ж до змісту адміністративного процесу також і порядку адміністративної правотворчості та правозастосування призводить до «розмивання» поняття «адміністративний процес», втрати ним однозначності, визначеності, неможливості виявлення тих специфічних рис, що дозволяють досягти скоординованості понятійного апарату юридичної науки. Крім того, враховуючи, що термінологія юридичної науки є єдиною з термінологією закону та юридичної практики, слід мати на увазі також і несприятливі наслідки, що матимуть місце внаслідок такого «розмивання» термінології у законодавстві та юридичній практиці. З урахуванням вищезазначеного, а також того, що юридичний процес історично пов'язаний з правосуддям і саме так

сприймається у більшості країн світу, адміністративний процес доцільно розглядати саме як форму здійснення правосуддя в адміністративних справах. Стосовно ж діяльності органів публічного управління з розгляду та вирішення різноманітних адміністративних справ у сфері публічного управління, то, на нашу думку, вона цілком логічно укладається в категорію «адміністративні процедури», а сукупність правових норм, що її врегульовують – у категорію «адміністративне процедурне право».

Законодавець в п. 6 ст. 4 КАС України визначає судовий процес (тобто адміністративний процес) як правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства. Водночас, згідно п. 5 ст. 4 КАС України адміністративне судочинство - діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у порядку, встановленому КАС України. Аналіз двох наведених понять, з урахуванням того, що діяльність адміністративного суду реалізується по відношенню та у правовідносинах з особами, які беруть участь у справі та іншими учасниками адміністративного процесу, дозволяє дійти висновку про їх фактичну тотожність.

2. Моделі адміністративної юстиції у світі. Інститут адміністративної юстиції в країнах Західної Європи та в США склався історично. Хоча політичний зміст цього інституту єдиний у всіх правових державах, його юридична форма в силу певних причин є різною. В одному випадку це пояснюється впливом соціально-економічних умов, а в іншому - тиском традицій чи пануючої правової доктрини. У переважній більшості випадків ці причини діяли в сукупності.

Можна виділити дві основні моделі адміністративної юстиції.

Англосаксонська модель адміністративної юстиції. Для даної системи властива наявність у межах визначених відомств квазісудових органів (Великобританія, США, Австралія та ін.). Одночасно з існуванням таких квазісудових органів, які розглядають певні адміністративні спори, існують загальні суди, в яких зацікавлені особи мають можливість реалізувати своє право на звернення.

Так, у Великобританії неправомірні дії адміністративних органів можуть бути оскаржені до загального суду. Поряд із загальними судами подібні справи можуть розглядати спеціальні органи адміністративної юстиції. У Законі 1958 р. «Про трибунали і розслідування» сформульовані загальні принципи організації і діяльності органів адміністративної юстиції у Великобританії. Такі органи за компетенцією можуть бути поділені на дві групи: трибунали у сфері соціального управління та трибунали у сфері управління економікою. Створюються вони, як правило, актом парламенту, що визначає їх структуру, порядок формування і діяльності. В окремих випадках повноваження на створення трибуналу можуть делегуватися міністру. Характерна риса адміністративних трибуналів у Великобританії - їх інтеграція в систему управління. Проте остаточне рішення за постановами адміністративних трибуналів у випадку апеляції виносить загальний суд. З цього погляду

адміністративна юстиція в цій країні виступає як елемент загальної судової системи.

Загальні суди у Великобританії, у свою чергу, вправі у зв'язку із зверненням громадян вирішувати питання щодо законності дій, рішень адміністративних органів. Так, суди розглядають скарги на перевищення повноважень адміністративними органами, зловживання службовим повноваженням чи здійснення повноважень із неналежними цілями і т.ін. Ці справи розглядаються англійським судом за загальними правилами цивільного судочинства без будь-яких вилучень.

У Сполучених Штатах Америки майже всі органи виконавчої влади так чи інакше правомочні розглядати і вирішувати спори, пов'язані з їх діяльністю. У США немає єдиної системи адміністративної юстиції. Делегування легіслатурами судових повноважень адміністрації обумовлено насамперед нездатністю судів розглядати велику кількість нових справ, складною і тривалою процедурою проходження справ у судах, високою вартістю судових витрат, а також наявністю в адміністрації наглядових і слідчих функцій.

Закон «Про адміністративну процедуру» 1946 р. визначає такі організаційні форми адміністративної юстиції в США:

1. В адміністративних установах утворюються органи адміністративної юстиції, які за своєю природою є спеціалізованими підрозділами цих установ (комісії, комітети, ради і т.ін.). Це так звана відомча юстиція, оскільки органи адміністративної юстиції діють в межах відповідної галузі. Для таких органів розгляд заяв або претензій приватних осіб (фізичних чи юридичних) складає лише частину їх діяльності. Просліджується тенденція подальшого відокремлення органів адміністративної юстиції всередині адміністративних установ. До органів даної категорії відносяться Комісія міжштатної торгівлі, Федеральна комісія зв'язку, Національне управління трудовими відносинами, Агентство з охорони навколишнього природного середовища тощо.

2. Іноді утворюються органи, призначення яких - вирішення виключно адміністративно-правових спорів. Такими органами є комісії штатів з виплати компенсацій трудящим, окружні податкові, митні суди, претензійні суди за позовами до уряду.

У Законі "Про адміністративну процедуру" визначено, що скарга в загальний суд не може мати місця, якщо нормативними актами передбачено інший порядок її розгляду, а також якщо адміністративний орган виніс рішення в обсязі тих повноважень, які йому надані. При розгляді скарги загальний суд не перевіряє фактичної сторони справи, а лише контролює законність рішення адміністративного органу.

Континентальна модель адміністративної юстиції. Дана модель характеризується створенням для розгляду всіх адміністративних спорів адміністративних судів, які складають спеціальну систему: від судів нижчого - до судів середнього і вищого рівнів. У межах даної системи адміністративні суди перебувають у відносному підпорядкуванні адміністративним органам

(Франція, Греція, Італія) або формально незалежні від них (Німеччина, Австрія, Фінляндія).

Сучасна адміністративна юстиція Франції - продукт двохсотлітнього розвитку системи органів державного управління. Для неї характерна традиційно сильна централізація і наявність відокремлених адміністративних судів, ретельна розробленість правових приписів, що регулюють їх діяльність, висока правова культура.

Систему адміністративної юстиції у Франції складають цілком самостійні адміністративні суди, що не підпорядковуються ніяким органам. Дані суди виступають також у ролі радників адміністрації. Адміністративні суди розглядають як малозначущі (пенсії, відшкодування збитків та ін.), так і значні політичні справи. Вони перевіряють законність адміністративних актів - від рядових муніципальних до ордонансів Президента. Судові функції адміністративних судів стосуються всіх сфер життя суспільства: політичної - вибори; економічної - військова економіка, планування, будівництво; соціальної - громадська безпека, професійні корпорації, благоустрій міст, захист навколишнього середовища; культурної - реформа освіти, державне навчання; моральної - цензура преси і кіно.

До адміністративних судів відносяться низові суди (регіональні і спеціалізовані), апеляційні і Державна рада.

До спеціалізованих адміністративних судів відносяться Рахункова палата, дисциплінарні суди, суди з питань соціального забезпечення, що займаються пенсіями й іншими допомогам.

Найхарактернішими ознаками функціонування адміністративних судів Федеративної Республіки Німеччина є автономність і незалежність як від органів виконавчої влади, так і від систем інших судів країни. Система адміністративної юстиції в Німеччині визначається Положенням про адміністративні суди від 21 січня 1960 р. (в редакції від 1992 р.).

Вищим органом адміністративної юстиції цієї країни є Федеральний адміністративний суд. Судами другої інстанції є Вищі адміністративні суди, утворені по одному у всіх землях ФРН, крім Нижньої Саксонії і Шлезвиг-Гольштейна, де діє загальний суд для двох земель. У деяких землях за традицією вищі адміністративні суди називаються адміністративними судовими палатами. Низовою, первинною інстанцією по розгляду адміністративних спорів є суди з адміністративних справ, створені в містах (округах).

Адміністративні суди мають широку компетенцію. Вони можуть розглядати позови (скарги) як на індивідуальні адміністративні акти, що порушують суб'єктивні права громадян і організацій, так і на нормативні акти адміністративних органів. Не можуть бути оскаржені законодавчі і судові акти.

3. *Поняття та ознаки адміністративного процесу.* Адміністративний процес (адміністративне судочинство) - порядок діяльності адміністративних

судів з розгляду та вирішення публічно-правових спорів та деяких інших справ у випадках, передбачених законом

Істотні ознаки адміністративного процесу.

По-перше, важливішою ознакою адміністративного судочинства є наявність специфічних завдань на вирішення яких воно націлено. Згідно ч. 1 ст. 2 КАС України завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Другою ознакою адміністративного судочинства є те, що предметом його розгляду здебільшого виступає особливий вид правових спорів, а саме публічно-правові спори, які виникають, як правило, між органами державного управління, органами місцевого самоврядування, іншими органами публічної влади, їх посадовими або службовими особами з одного боку та фізичними або юридичними особами з другого, у зв'язку з порушенням суб'єктивних публічних прав останніх. На нашу думку, це найістотніша ознака адміністративного судочинства. Саме розуміння сутності правових спорів, що передані на розгляд адміністративним судам, є відправною точкою, свого роду фундаментом для вивчення та з'ясування сутності адміністративного судочинства.

Третя ознака так би мовити «впливає» з попередньої і полягає в наявності майже в усіх справах, що розглядаються в рамках адміністративного судочинства обов'язкового учасника - суб'єкта владних повноважень. Відповідно до п. 7 ст. 4 КАС України, суб'єктом владних повноважень - орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, або наданні адміністративних послуг.

Четвертою ознакою є те, що адміністративне судочинство здійснюється особливими суб'єктами – системою адміністративних судів, як складовою єдиної системи судоустрою.

П'ятою ознакою адміністративного судочинства є те, що крім реалізації свого основного завдання, воно націлено на здійснення судового контролю за діяльністю органів публічного управління. Таким чином, можна сказати, що розгляд публічно-правових спорів адміністративними судами в особливій процесуально-правовій формі об'єднує в собі, як вирішення кожної конкретної справи по суті, так і здійснення судового контролю за виконанням владними суб'єктами своїх повноважень.

Шостою ознакою адміністративного судочинства є те, що воно здійснюється в особливій процесуальній формі, що дозволяє максимально забезпечити рівність сторін в процесі. Саме судова процесуальна форма забезпечує рівність процесуального положення учасників судового розгляду –

державних та муніципальних органів та фізичних або юридичних осіб. Ця ознака є дуже важливою саме для адміністративного судочинства. Зрозуміло, що у більшості адміністративно-правових відносин існує фактична нерівність сторін. Тобто в більшості випадків – це відносини влади-підпорядкування. При виникненні спору між сторонами таких правовідносин і зверненні з цього приводу в адміністративний суд (у випадку якщо цей спір підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства), процесуальне положення сторін повинно зрівнятись. Таким чином, сама по собі судова процесуальна форма вже є значною гарантією всебічного повного ефективного та неупередженого розгляду справи, проте виходячи з особливостей категорій спорів, що розв'язуються в адміністративному судочинстві, законодавець передбачив ще й додаткові положення. До них можна віднести активну позицію суду в адміністративному судочинстві. Це знаходить свій прояв, наприклад, у закріпленні ч. 4 ст. 9 КАС України принципу офіційного з'ясування всіх обставин у справі, що виявляється, зокрема у можливості суду виявляти та витребувати докази з власної ініціативи; у встановленій ч. 2. ст. 9 КАС України можливості суду вийти за межі позовних вимог, якщо це необхідно для ефективного захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень та ін.

4. Структура адміністративного процесу. Адміністративний процес як складне правове явище можна розглядати як сукупність взаємопов'язаних елементів. Первинним елементом виступає процесуальна дія. Процесуальні дії утворюють процесуальні елементи вищого порядку - види адміністративного процесу та стадії адміністративного процесу. При цьому, перші відбивають обумовлені природою адміністративних справ особливості їх розгляду, в першу чергу судом першої інстанції, другі – особливості логіко-функціональної послідовності розгляду як справ позовного, так і справ особливого провадження та провадження з відновлення втраченого судового провадження.

Види адміністративного процесу або форми адміністративного процесу – порядок розгляду окремих груп адміністративних справ, що обумовлюються особливостями їх матеріально-правової природи.

До видів адміністративного процесу належать, зокрема:

- позовне провадження (загальне та спрощене) – предметом є публічно-правові спори;
- особливе провадження – предметом є перевірка підстав щодо реалізації владних повноважень суб'єкта владних повноважень щодо застосування (скасування) примусових заходів у випадках, передбачених законом - ст. ст. 283, 284 КАС України;
- провадження з відновлення втраченого судового провадження.

Стадія адміністративного процесу - відносно самостійна сукупність послідовно здійснюваних процесуальних дій, що поряд з загальними цілями має притаманні тільки їй цілі, а також особливості, що стосуються учасників

адміністративного процесу, їхніх прав і обов'язків, строків здійснення процесуальних дій і характеру оформлюваних судових рішень. Характерні риси стадій адміністративного процесу:

1. Кожна із стадій адміністративного процесу має свої конкретні цілі та завдання, що властиві тільки їй та сприятимуть досягненню загальних цілей адміністративного процесу по вирішенню та розв'язанню адміністративної справи, захисту прав та свобод учасників публічно-правових відносин. Наявність таких цілей слугує одним із важливіших критеріїв відособлення певної сукупності процесуальних дій в окрему стадію адміністративного процесу.

2. На різних стадіях адміністративного процесу склад учасників адміністративного процесу може варіюватися, крім того, частина їхніх процесуальних прав і обов'язків реалізується лише на певних процесуальних стадіях.

3. Кожна стадія адміністративного процесу, як послідовність дій, здійснюється у часі. Розподіл адміністративного процесу на стадії – стадійність – є логіко-часовою характеристикою адміністративного процесу, як і будь якого різновиду юридичного процесу. Законом встановлені конкретні процесуальні строки у межах яких вчиняються процесуальні дії, що відносяться до певної стадії.

4. Стадія адміністративного процесу закінчується оформленням відповідного, передбаченого у законі, судового рішення (ухвали, постанови), у якому закріплюються результати, що досягнуті при здійсненні процесуальних дій на певній стадії чи результати вирішення адміністративної справи по суті.

Таким чином, стадія адміністративного процесу характеризується власними безпосередніми цілями, колом процесуальних дій, що здійснюються у межах встановлених процесуальних строків та їх учасників, а також своїми підсумковими рішеннями та їх процесуальним оформленням. Перелік стадій адміністративного процесу подібний із стадіями інших видів позовного судочинства. До них відносяться:

1. Відкриття провадження у справі.
2. Підготовче провадження.
3. Розгляд справи по суті.
4. Апеляційне провадження.
5. Касаційне провадження.
6. Провадження за нововиявленими або виключними обставинами.
7. Звернення судових рішень в адміністративних справах до виконання.

5. *Поняття, предмет, метод і система адміністративного процесуального права.* Адміністративне процесуальне право регламентує великий обсяг суспільних відносин, що виникають під час здійснення адміністративними судами правосуддя в адміністративних справах. Отже, регламентації адміністративно-процесуальними нормами підлягає не тільки

діяльність адміністративного суду, а й численних учасників адміністративного процесу. Таким чином, предмет адміністративного процесуального права складають суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються в ході діяльності адміністративних судів та інших суб'єктів права щодо розгляду і вирішення адміністративних справ.

Під методом правового регулювання розуміють сукупність правових засобів та прийомів, що виявляють регулюючий вплив на суспільні відносини, тобто на поведінку їх учасників. Ми приєднуємося до існуючої точки зору, що всі галузі права з регулятивною метою застосовують єдині правові засоби, що випливають із самої природи права. Так, кожна галузь українського права використовує такі засоби правового регулювання, як: заборони, приписи та дозволи. Їх сукупність однакова для всіх правових галузей. Відмінності між галузями, які мають свій специфічний предмет правового регулювання, робляться по ступеню (удільній вазі) практичного застосування того чи іншого засобу. Тобто саме варіанти поєднання вказаних правових засобів у методі тієї чи іншої галузі права є так би мовити її візитною карткою. Такі засоби, як заборони та приписи характерні для імперативного методу правового впливу, який формується на засадах влади та підпорядкування, на відносинах субординації. Дозволи притаманні диспозитивному методу правового регулювання, який базується на засадах автономії, юридичної рівності сторін та свободи їх волевиявлення.

Метод адміністративного процесуального права є комбінованим, імперативно-диспозитивним, з явним переважанням його імперативної частини. Імперативність методу адміністративного процесуального права відбивається, перш за все, у встановленні багатьох приписів для суб'єктів адміністративного судочинства, в керівній ролі суду в процесі, в підпорядкованості суду всіх інших учасників процесу. Проте, у свою чергу, адміністративний суд також наділено великим обсягом обов'язків, закріплених нормами адміністративного процесуального права. Диспозитивність методу правового регулювання відображається у низці положень, якими встановлюється рівність сторін процесу перед законом та судом, у наданні можливості обирати один з варіантів належної поведінки, у наданні можливості загалом використовувати свої права за своїм бажанням.

Таким чином, під методом адміністративного процесуального права слід розуміти поєднання імперативних та диспозитивних правових засобів та прийомів, що регулюють суспільні відносини, які виникають під час розгляду та вирішення адміністративними судами адміністративних справ.

З огляду на все вищевказане, адміністративне процесуальне право України – це самостійна галузь права України, що є сукупністю правових норм, які регламентують суспільні відносини під час здійснення адміністративними судами розгляду та вирішення адміністративних справ.

Система адміністративного процесуального права – це внутрішнє побудування галузі, що об'єднує в логічній послідовності та структурному взаємозв'язку його процесуальні норми та інститути.

Система адміністративного процесуального права може бути поділена за усталеною у вітчизняній юридичній науці традицією на Загальну та Особливу частини.

В Загальній частині містяться процесуальні норми, що мають універсальний характер та стосуються всіх стадій та етапів адміністративного судочинства. Це процесуальні норми, що закріплюють:

- завдання адміністративного судочинства;
- поняття, що використовуються в законодавстві про адміністративне судочинство;
- принципи адміністративного судочинства;
- юрисдикцію адміністративних судів щодо вирішення адміністративних справ;
- підсудність адміністративних справ;
- склад суду, підстави та порядок відводу суб'єктів адміністративного судочинства;
- правове становище учасників адміністративного судочинства;
- поняття та види доказів в адміністративному судочинстві;
- процесуальні строки в адміністративному судочинстві та ін.;

Особливу частину складають процесуальні норми, що регулюють організацію та здійснення адміністративного судочинства в кожній окремій його стадії, а також деякі інші питання. Таким чином, до Особливої частини належать процесуальні норми, якими встановлено:

- правила розгляду різних категорій адміністративних справ у суді першої інстанції;
- правила перегляду адміністративних справ у суді апеляційної інстанції;
- правила перегляду адміністративних справ у суді касаційної інстанції;
- правила провадження за нововиявленими або виключними обставинами;
- порядок виконання судових рішень в адміністративних справах;
- порядок відновлення втраченого провадження та ін.

6. Джерела адміністративного процесуального права. Джерелами адміністративного процесуального права є форми зовнішнього вираження адміністративних процесуальних норм, що встановлені або визнані державою.

Види джерел адміністративного процесуального права: судовий прецедент, правова доктрина, міжнародний договір, нормативно-правовий акт.

Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. встановлено низку

важливих положень, які доповнюють уявлення про джерела адміністративного процесуального права України. Зокрема, ст. 17 цього Закону зобов'язує суди при розгляді справ застосовувати Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, а також практику Європейського суду з прав людини як джерела права.

Згідно до ст. 9 Конституції України та ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. У свою чергу, ч. 2 ст. 3 КАС України встановлює положення, відповідно до якого якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлені інші правила, ніж ті, що встановлені законом, то застосовуються правила міжнародного договору.

Найважливішим джерелом адміністративного процесуального права є Конституція України. Положеннями Конституції України встановлюються основні права і свободи громадян, зокрема право на судовий захист, право на судове оскарження, право на правову допомогу, а також основоположні аспекти здійснення правосуддя, зокрема принципи побудови судової системи, правовий статус суддів, основні принципи здійснення судочинства та ін.

До джерел адміністративного процесуального права відноситься також низка законів, які деталізують та доповнюють положення Конституції України відносно адміністративного судочинства. Перш за все це Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. Основним законодавчим актом, що містить адміністративно-процесуальні норми, які регламентують порядок здійснення адміністративного судочинства, є Кодекс адміністративного судочинства України. Джерелами адміністративного процесуального права виступають інші закони України, де визначені окремі положення, що стосуються адміністративного процесу. Наприклад, Цивільним кодексом України визначаються підстави і порядок припинення представництва за дорученням, відміни довіреності, а також відмови представника від наданих йому повноважень. Законом України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. встановлені основні аспекти правового становища експерта, зокрема, вимоги, що ставляться до осіб, які можуть залучатися як експерти для участі в адміністративному процесі, їх процесуальні права і обов'язки та ін. Закон України «Про судовий збір» від 8 липня 2011 р. визначає правові засади справляння судового збору, платників, об'єкти та розміри ставок судового збору, порядок сплати, звільнення від сплати та повернення судового збору, у тому числі в адміністративному судочинстві. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 р. визначає зміст права на безоплатну правову допомогу, порядок реалізації цього права, підстави та порядок надання безоплатної правової допомоги, а також державні гарантії щодо надання безоплатної правової допомоги. Законом України «Про виконавче

провадження» від 2 червня 2016 р. встановлені основні положення стосовно умов і порядку виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), що відповідно до закону підлягають примусовому виконанню у разі невиконання їх у добровільному порядку. До джерел адміністративного процесуального права в певній частині слід віднести також Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 р., Закон України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р., Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. та ін.

Джерелами адміністративно-процесуального права виступають також укази Президента і постанови Кабінету Міністрів України. Указами Президента України врегульовано, наприклад, питання організації системи адміністративних судів. Наприклад, Указ Президента України «Про утворення місцевих адміністративних судів, затвердження їх мережі та кількісного складу суддів» від 16 листопада 2004 р., Указ Президента України «Про ліквідацію апеляційних адміністративних судів та утворення апеляційних адміністративних судів в апеляційних округах» від 29 грудня 2017 р. та ін. До постанов Кабінету Міністрів України, які регламентують окремі аспекти адміністративного судочинства відносяться: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 квітня 2006 р. «Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних з розглядом цивільних та адміністративних справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави» та ін.

7. Адміністративні процесуальні норми та правовідносини. Адміністративно-процесуальні норми – це встановлені державою загальнообов'язкові, формально визначені правила поведінки, які регламентують суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються в ході діяльності адміністративних судів та інших суб'єктів права щодо розгляду і вирішення адміністративних справ.

Адміністративно-процесуальні норми можуть бути класифіковані за різними підставами. За змістом вони поділяються на дефінітивні та регулятивні. Дефінітивні норми містять визначення певних понять адміністративного процесу, наприклад, норми ст. ст. 4 КАС України. Такими нормами визначаються також завдання адміністративного судочинства (ст. 2 КАС України), перелік та конкретний зміст принципів адміністративного судочинства та ін.

Регулятивні адміністративно-процесуальні норми встановлюють правила поведінки конкретних учасників адміністративного процесу та суду.

За сферою застосування норми адміністративного процесуального права можуть поділятися на загальні, спеціальні та виключні.

Загальними адміністративно-процесуальними нормами регулюються суспільні відносини, які складаються на всіх стадіях адміністративного процесу та притаманні всім видам проваджень.

Спеціальні норми регламентують суспільні відносини, що складаються на окремих стадіях адміністративного процесу. Вони стосуються прав, обов'язків

та процесуальних дій суб'єктів процесу на стадіях розгляду адміністративної справи по суті, або на стадії апеляційного чи касаційного розгляду справи.

Виключні адміністративно-процесуальні норми доповнюють і деталізують загальні та спеціальні норми, а головне – встановлюють виключення з них (наприклад, особливості розгляду окремих категорій справ).

В ході регламентації суспільних відносин адміністративно-процесуальними нормами виникає та розвивається особливий вид правовідносин – адміністративно-процесуальні правовідносини.

Адміністративно-процесуальні правовідносини – це врегульовані адміністративно-процесуальним правом суспільні відносини, що виникають між адміністративними судами і учасниками адміністративного процесу в ході адміністративного судочинства.

Адміністративно-процесуальні правовідносини характеризуються наступними ознаками: виникають на підставі норм адміністративно-процесуального права; пов'язані з реалізацією прав, свобод і інтересів суб'єктів у сфері публічно-правових відносин і направлені на захист від порушень з боку публічної влади при здійсненні нею владних управлінських функцій; складаються між учасниками суспільних відносин – адміністративним судом, та іншими особами під час адміністративного судочинства; юридично закріплюють взаємну поведінку вищеназваних суб'єктів шляхом встановлення суб'єктивних адміністративно-процесуальних прав та обов'язків. Отже, адміністративно-процесуальні правовідносини – це врегульовані адміністративно-процесуальним правом суспільні відносини, що виникають між адміністративними судами і учасниками адміністративного процесу в ході адміністративного судочинства.

Адміністративні процесуальні правовідносини мають певну структуру, яка складається з трьох елементів: змісту, суб'єктів та об'єктів. Адміністративні процесуальні права та обов'язки суб'єктів правовідносин, а також процесуальні дії щодо їх реалізації складають зміст адміністративних процесуальних правовідносин. У відповідності до цього розрізняють матеріальний та юридичний зміст адміністративних процесуальних правовідносин. Юридичний зміст правовідносин – це суб'єктивні права та обов'язки суб'єктів, а матеріальний – реальна поведінка, яку уповноважений суб'єкт може, а правозобов'язаний повинен здійснювати.

У судочинстві в конкретній адміністративній справі виникає система численних процесуальних правовідносин між його суб'єктами. Процесуальні права та обов'язки суб'єкта визначаються залежно від завдань, що стоять перед ним і процесуальних функцій, які він виконує в процесі. Так очевидно, що і позивач і, наприклад, експерт вступатимуть у адміністративно-процесуальні правовідносини, проте при цьому їх адміністративно-процесуальний статус значно відрізнятиметься, і привід з якого вони взаємодіятимуть з судом теж. Між судом і кожним з суб'єктів адміністративного процесу виникають відособлені самостійні адміністративно-процесуальні правовідносини. При

цьому, виникнувши спочатку між судом і особою, що звернулася до суду за захистом своїх прав або інтересів, вони стають юридичною основою для виникнення адміністративно-процесуальних правовідносин між судом і відповідачем, судом і третьою особою, судом і свідком і т.д.

Суб'єктний склад адміністративно-процесуальних правовідносин досить широкий та включає судові органи та їх посадових осіб, учасників справи, представників, інших учасників адміністративного процесу.

Останнім елементом адміністративно-процесуальних правовідносин є об'єкт. З приводу того, що виступає об'єктом адміністративно-процесуальних та взагалі процесуальних правовідносин єдиної думки в науці не існує. Існує позиція, згідно з якою об'єктом адміністративно-процесуальних правовідносин виступає те, задля чого виникають ці правовідносини, тобто матеріальні та нематеріальні блага, які мають можливість задовольнити потреби правомочних суб'єктів. Заслуговує на увагу також думка про те, що в позовному провадженні об'єктом процесуальних правовідносин є спір про право, що розглядається судом.

Тема 2. Принципи адміністративного процесуального права

1. Поняття, значення та класифікація принципів адміністративного процесуального права.

2. Характеристика окремих принципів адміністративного процесуального права.

Основний зміст

1. Поняття, значення та класифікація принципів адміністративного процесуального права. Принципами адміністративного процесуального права є нормативно визначені фундаментальні теоретичні положення, які відбивають сутність та єдність адміністративного процесуального права і дозволяють йому досягати цілей свого правового регулювання.

Система принципів адміністративного процесуального права об'єднує в собі всі принципи цієї галузі, які тісно пов'язані та взаємодіють між собою. Очевидно, що кожний окремий принцип адміністративного процесуального права може відбивати лише частину об'єктивних закономірностей та вимог до адміністративно-процесуальної діяльності суб'єктів права. Лише у своїй сукупності та послідовності принципи можуть забезпечити найкращий правовий та суспільний результат. Додержання одних принципів сприяє виконанню інших та навпаки порушення якого-небудь принципу може призвести до «ланцюгової реакції» подальших порушень.

Принципи адміністративного процесуального права можуть бути класифіковані за різними підставами.

По-перше, за сферою дії принципів виділяють: загальні принципи, міжгалузеві та галузеві принципи. Іноді їх доповнюють також інституціональними принципами. Загальні принципи є спільними для всієї національної правової системи, вони визначають напрями розвитку цієї правової системи, проте на різних її ділянках вони проявляють себе по-різному. До загальних принципів відносять: принцип свободи, принцип справедливості, принцип рівності, принципи гуманізму, демократизму та принцип законності. Міжгалузеві принципи властиві декільком галузям права, які близькі або схожі за предметом правового регулювання. Наприклад, для всіх процесуальних галузей права, таких, як кримінально-процесуальне право, цивільно-процесуальне право та адміністративне процесуальне право актуальними є принципи здійснення правосуддя тільки судом, гласності, змагальності процесу та ін. До галузевих принципів відносяться ключові ідеї в межах яких діє та розвивається певна галузь права, наприклад, принцип офіційного з'ясування всіх обставин справи в адміністративному процесуальному праві.

По-друге, за юридичною силою джерела, якій закріплює принципи, останні поділяються на: конституційні принципи та принципи, що закріплені іншими законодавчими актами. Отже, до конституційних принципів адміністративного процесуального права можна віднести принципи: верховенства права; здійснення правосуддя виключно судами; незалежності та недоторканності суддів та підкорення їх тільки закону; рівності всіх учасників процесу перед законом і судом; гласності процесу та його повного фіксування технічними засобами та ін. Віднесення цих принципів до конституційних не означає, що вони не можуть бути закріплені іншими нормативно-правовими актами та деталізовані ними згідно з галузевою належністю. До принципів адміністративного процесуального права, які встановлені законодавством про судочинство відносяться принципи: диспозитивності; офіційного з'ясування всіх обставин у справі; процесуальної рівноправності сторін; раціональної процесуальної форми; принципи усності, безпосередності та ін.

По-третє, принципи прийнято класифікувати за об'єктом правового регулювання. За цією ознакою принципи адміністративного процесуального права поділяються на дві групи: принципи організаційно-функціональні, що визначають устрій судів і процес одночасно, і принципи функціональні, що визначають тільки процесуальну діяльність суду і учасників адміністративного процесу. Організаційно-функціональні принципи: верховенства права; здійснення правосуддя тільки судом; незалежності суддів; рівності всіх перед законом і судом та ін. Функціональні принципи: змагальності; диспозитивності; офіційного з'ясування усіх обставинних справи та ін.

2. Характеристика окремих принципів адміністративного процесуального права. Сутність принципу верховенства права, закріпленого ст. 8 Конституції України та ст. ст. 2, 6 Кодексу адміністративного судочинства України, полягає в тому, що людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності

держави. Суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини. Саме у практиці Європейського суду з прав людини зміст принципу верховенства права розкривається у всій багатоаспектності його елементів, порушення яких призводить до порушень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї.

Принцип рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом, закріплений ст. 129 Конституції України, ст. 9 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та ст. ст. 2, 6 Кодексу адміністративного судочинства України, полягає в наділенні учасників судового рівними процесуальними правами та відповідними їм обов'язками при розгляді адміністративної справи. Насправді коло процесуальних прав та обов'язків учасників справи має певні відмінності залежно від того, у якій ролі особа виступає в процесі (позивач, відповідач, третя особа). Проте, рівність прав (обов'язків) полягає у тому, що кожен з учасників справи наділений такими процесуальними правами і несе такі процесуальні обов'язки, що адекватні його процесуальному становищу та дозволяють особі ефективно відстоювати свою позицію при розгляді адміністративної справи. Цей принцип також вимагає відсутності привілеїв чи обмежень прав учасників судового процесу за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

За змістом принципу гласності і відкритості судового процесу та його повного фіксування технічними засобами, що закріплений ст. 129 Конституції України, ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та ст. ст. 2, 10, 11 Кодексу адміністративного судочинства України, судові засідання та інформація щодо справ, які розглядаються судом, є відкритими, крім випадків, встановлених законом. Це означає, що розгляд справ в адміністративних судах проводиться відкрито - будь-яка особа має право бути присутньою у відкритому судовому засіданні. Особи, присутні в залі судового засідання, представники засобів масової інформації можуть проводити в залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду, але з урахуванням певних, встановлених законом обмежень. З дозволу суду може проводитися трансляція судового засідання, в тому числі й в мережі Інтернет. Судове рішення, ухвалене у відкритому судовому засіданні, оголошується прилюдно. Розгляд справи у закритому судовому засіданні проводиться у випадках, коли відкритий судовий розгляд може мати наслідком розголошення таємної чи іншої інформації, що охороняється законом, необхідності захисту особистого та сімейного життя людини, а також в інших випадках, визначених законом. Інформація щодо суду, який розглядає справу, учасників справи та предмета позову, дати надходження позовної заяви (скарги) або будь-якої іншої заяви або клопотання у справі, у тому числі особи, яка подала таку заяву,

вжитих заходів забезпечення позову та (або) доказів, стадії розгляду справи, місця, дати і часу судового засідання, руху справи з одного суду до іншого, є відкритою та підлягає невідкладному оприлюдненню на офіційному веб-порталі судової влади України. Ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про дату, час і місце розгляду своєї справи або обмежений у праві отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Будь-яка особа, яка не є учасником справи, має право на доступ до судових рішень в порядку, встановленому законом. Особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, які подали апеляційну чи касаційну скаргу на відповідне рішення, мають право ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії з документів, долучених до справи, одержувати копії судових рішень. Також цей принцип передбачає, що суд під час розгляду справи в судовому засіданні здійснює повне фіксування його перебігу за допомогою відео- та (або) звукозаписувального технічного засобу, крім випадків, визначених Кодексом адміністративного судочинства України.

Принцип змагальності сторін, закріплений ст. 129 Конституції України, та ст. ст. 2, 9 Кодексу адміністративного судочинства України, полягає у доведення сторонами перед судом своєї позиції у справі (вимог та заперечень) шляхом подання доказів, висловлювання своєї думки щодо переконливості доказів а також з усіх питань, що виникають під час розгляду справи. Принцип змагальності закріплює активність сторін насамперед у доказовій діяльності. Адже саме сторонам найкраще відомі обставини у справі, саме вони найкраще знають, якими доводами чи доказами ці обставини можна підтвердити.

Диспозитивність, як принцип адміністративного судочинства, закріплено ст. ст. 2, 9 Кодексу адміністративного судочинства України та полягає у наданні сторонам можливості розпоряджатися своїми матеріальними правами, судовими засобами їхнього захисту та процесуальними правами щодо предмету спору, які безпосередньо впливають на виникнення, рух і закінчення адміністративного судочинства. Принцип диспозитивності проявляється у двох основних аспектах. По-перше, суд розглядає адміністративні справи не інакше як за позовною заявою, в межах позовних вимог. Суд може вийти за межі позовних вимог лише якщо це необхідно для ефективного захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. По-друге, кожна особа, яка звернулася за судовим захистом, розпоряджається своїми вимогами на свій розсуд.

Виходячи зі змісту принципу офіційного з'ясування всіх обставин у справі, що також закріплений ст. ст. 2, 9 Кодексу адміністративного судочинства України, суд вживає визначені законом заходи, необхідні для з'ясування всіх обставин у справі, у тому числі щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи. Таким чином, цей принцип обумовлює активну роль суду в адміністративному судочинстві. Активна роль

суду в адміністративному судочинстві зумовлена наявністю публічного інтересу і необхідна для врівноваження процесуального становища сторін. Принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі є галузевим принципом та властивий лише адміністративному судочинству. Цей принцип можна віднести до розшукових (інквізиційних) принципів. Принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі гармонійно поєднується в адміністративному судочинстві з принципами змагальності та диспозитивності. Отже, в адміністративному суді процес є змагальним з поєднанням елементів розшукового процесу.

Принцип обов'язковості судового рішення, закріплений ст. 129 Конституції України, ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та ст. ст. 2, 14 Кодексу адміністративного судочинства України означає, що судові рішення, які набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. Невиконання судового рішення тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

Право на перегляд справи та оскарження судового рішення, як принцип адміністративного судочинства, що закріплений ст. 129 Конституції України, ст. 14 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та ст. ст. 2, 13 Кодексу адміністративного судочинства України, забезпечує учасникам справи, а також особам, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки можливість домогтися апеляційного перегляду справи, а у визначених Кодексом адміністративного судочинства України – можливість касаційного оскарження судових рішень суду першої інстанції після їх апеляційного перегляду, а також постанов суду апеляційної інстанції.

Зміст принципу розумності строків розгляду справи, що закріплений ст. 129 Конституції України та ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України, полягає у забезпеченні розгляду і вирішення справи у найкоротший строк, достатній для надання своєчасного (без невинуватених зволікань) судового захисту порушених прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах.

Принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами, закріплений у ст. ст. 2 та 45 Кодексу адміністративного судочинства України, забезпечує можливість використання судом необхідних заходів задля забезпечення добросовісного використання учасниками судового процесу їх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання такими правами, зокрема заходів процесуального примусу.

Принципом відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення, що закріплений у ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України, забезпечується компенсація фізичним та юридичним особам понесених грошових витрат у зв'язку із зверненням до

суду та розглядом адміністративної справи як у випадку задоволення їх позову, так і у випадку відмови у задоволенні позову суб'єкта владних повноважень до таких осіб.

Тема 3. Система та структура адміністративних судів. Правове становище суду в адміністративному процесі

1. Становлення адміністративних судів в Україні.
2. Принципи побудови системи адміністративних судів в Україні.
3. Структура адміністративних судів в Україні.
4. Правове становище суду в адміністративному процесі.

Основний зміст

1. Становлення адміністративних судів в Україні. В незалежній Україні вирішення проблеми адміністративних судів гальмувалося аж до 1996 року, коли Конституція України 1996 р. (ст. 55) закріпила право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб та принцип побудови судової системи на засадах спеціалізації.

Втім, з перших років незалежності нашої держави, крок за кроком, послідовно, аргументовано з наукової і політичної точки зору, ця ідея втілювалася в життя.

Концепцією судово-правової реформи, затвердженою Верховною Радою у 28.04.1992 р. передбачалося запровадження адміністративного судочинства, метою якого є розгляд спорів між громадянином і органами державного управління. На рівні району передбачалося введення адміністративних суддів, які організаційно повинні були входити до складу районних (міських) чи міжрайонних судів. В обласних судах передбачалося створення судових колегії в адміністративних справах як судів першої та апеляційної інстанції. У Верховному Суді України - колегії в адміністративних справах як суду апеляційної та касаційної інстанції. В подальшому, в ході судової реформи, передбачалося суди в адміністративних справах виділити в окрему систему.

Створення системи адміністративних судів з метою повноцінного судового захисту прав громадян у сфері виконавчої влади передбачено і Концепцією адміністративної реформи в Україні, що затверджена Указом Президента України „Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні” від 22 липня 1998 р.

На законодавчому рівні, базуючись на ст.ст. 125 і 127 Конституції України, в яких передбачається створення спеціалізованих судів при проведенні в Україні «малої судової реформи» у Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України» від 21 червня 2001 р. у прикінцевих та перехідних положеннях (п. 13) містилася рекомендація Голові

Верховного Суду України і міністру юстиції України підготувати та внести Президенту України подання щодо утворення Вищого адміністративного суду України. Таке подання було підготовлено, однак відповідний Указ Президента не був підписаний.

7 лютого 2002 р. Закон України «Про судоустрій України», де прямо визначалися адміністративні суди як складова системи судоустрою.

1 жовтня 2002 р. Указом Президента створено Вищий адміністративний суд України.

Указ Президента України від 16 листопада 2004 р. „Про утворення місцевих та апеляційних адміністративних судів, затвердження їх мережі та кількісного складу суддів” із змінами та доповненнями:

6 липня 2005 р. – Верховна Рада ухвалила Кодекс адміністративного судочинства, в якому окреслила повноваження адміністративних судів щодо розгляду адміністративної юрисдикції, порядок звернення до адміністративних судів і порядок здійснення адміністративного судочинства.

1 вересня 2005 р. – Вищий адміністративний суд України почав розгляд перших адміністративних справ.

2. *Принципи побудови системи адміністративних судів в Україні.* Відповідно до ст. 124 Конституції України правосуддя здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 Законом України «Про судоустрій і статус суддів» суди України утворюють єдину систему.

Система судоустрою - це сукупність судових органів (судів), поєднаних спільними цілями та завданнями, принципами організації та діяльності, найвищим органом якої є Верховний Суд.

Система судоустрою визначена Конституцією України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та побудована за принципами територіальності (суди утворюються відповідно до адміністративно-територіального поділу, з урахуванням доступності суду для населення), спеціалізації (суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення) та інстанційності (організація системи судів загальної юрисдикції забезпечує право на перегляд рішення суду нижчої інстанції судом вищої інстанції).

Відповідно до вказаних основних принципів побудови системи судоустрою її складовою виступають адміністративні суди. Адміністративні суди – це органи судової влади, які входять до системи судоустрою, які спеціалізуються на розгляді і вирішенні адміністративних справ. Система адміністративних судів, як складова системи судів загальної юрисдикції складається з:

1) місцевих адміністративних судів, якими є окружні адміністративні суди, а також місцеві загальні суди, які у випадках, передбачених КАС України розглядають як суди першої інстанції окремі категорії адміністративних справ

Указом Президента України від 16 листопада 2004 р. «Про утворення місцевих адміністративних судів, затвердження їх мережі та кількісного складу суддів» (із змінами та доповненнями) в системі адміністративних судів утворено (та визначено територіальну юрисдикцію, яка поширюється на відповідну адміністративно-територіальну одиницю) наступні місцеві адміністративні суди:

- Окружний адміністративний суд Автономної Республіки Крим;
- Вінницький окружний адміністративний суд;
- Волинський окружний адміністративний суд;
- Дніпропетровський окружний адміністративний суд;
- Донецький окружний адміністративний суд;
- Житомирський окружний адміністративний суд;
- Закарпатський окружний адміністративний суд;
- Запорізький окружний адміністративний суд;
- Івано-Франківський окружний адміністративний суд;
- Київський окружний адміністративний суд;
- Кіровоградський окружний адміністративний суд;
- Луганський окружний адміністративний суд;
- Львівський окружний адміністративний суд;
- Миколаївський окружний адміністративний суд;
- Одеський окружний адміністративний суд;
- Полтавський окружний адміністративний суд;
- Рівненський окружний адміністративний суд;
- Сумський окружний адміністративний суд;
- Тернопільський окружний адміністративний суд;
- Харківський окружний адміністративний суд;
- Херсонський окружний адміністративний суд;
- Хмельницький окружний адміністративний суд;
- Черкаський окружний адміністративний суд;
- Чернівецький окружний адміністративний суд;
- Чернігівський окружний адміністративний суд;
- Окружний адміністративний суд міста Севастополя.

Законом України «Про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва та утворення Київського міського окружного адміністративного суду» у системі адміністративних судів утворено Київський міський окружний адміністративний суд, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ.

Виходячи перш за все з вимог доступності правосуддя в адміністративних справах, КАС України передбачено розгляд окремих адміністративних справ місцевими загальними судами (див., наприклад, ст. 20 КАС України). Місцеві

загальні суди при вирішенні таких адміністративних справ набувають прав адміністративного суду – вважаються адміністративними судами у процесуальному смислі.

2) Вищого антикорупційного суду, якому підсудні справи про застосування санкції, передбаченої п. 1-1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції».

3) апеляційних судів з розгляду адміністративних справ, якими є апеляційні адміністративні суди. Указом Президента України від 29 грудня 2017 р. «Про ліквідацію апеляційних адміністративних судів та утворення апеляційних адміністративних судів в апеляційних округах» в системі адміністративних судів утворено (та визначено територіальну юрисдикцію) наступні апеляційні адміністративні суди:

- Перший апеляційний адміністративний суд в апеляційному окрузі, що включає Донецьку та Луганську області, з місцезнаходженням у містах Донецьку та Краматорську Донецької області;

- Другий апеляційний адміністративний суд в апеляційному окрузі, що включає Полтавську, Сумську та Харківську області, з місцезнаходженням у місті Харкові;

- Третій апеляційний адміністративний суд в апеляційному окрузі, що включає Дніпропетровську, Запорізьку та Кіровоградську області, з місцезнаходженням у місті Дніпрі;

- Четвертий апеляційний адміністративний суд в апеляційному окрузі, що включає Автономну Республіку Крим і місто Севастополь, з місцезнаходженням у місті Севастополі;

- П'ятий апеляційний адміністративний суд в апеляційному окрузі, що включає Миколаївську, Одеську та Херсонську області, з місцезнаходженням у місті Одесі;

- Шостий апеляційний адміністративний суд в апеляційному окрузі, що включає Київську, Черкаську, Чернігівську області та місто Київ, з місцезнаходженням у місті Києві;

- Сьомий апеляційний адміністративний суд в апеляційному окрузі, що включає Вінницьку, Житомирську, Хмельницьку та Чернівецьку області, з місцезнаходженням у місті Вінниці;

- Восьмий апеляційний адміністративний суд в апеляційному окрузі, що включає Волинську, Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Рівненську та Тернопільську області, з місцезнаходженням у місті Львові.

4) Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду, яка переглядає в апеляційному порядку судові рішення в адміністративних справах, що ухвалені Вищим антикорупційним судом;

5) Найвищого суду у системі судоустрою України – Верховного Суду. У складі Верховного Суду розгляд адміністративних справи здійснюють Велика Палата Верховного Суду та Касаційний адміністративний суд. Верховний Суд здійснює правосуддя як суд касаційної інстанції, а у випадках, визначених

процесуальним законом, - як суд першої або апеляційної інстанції, в порядку, встановленому процесуальним законом

3. Структура адміністративних судів в Україні. Внутрішня структура адміністративних судів різного рівня визначається залежно від функцій, які ними виконуються та об'єму роботи. Структура адміністративних судів в основному визначена Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та конкретизована низкою підзаконних, у т. ч. локальних, правових актів.

У Касаційному адміністративному суді обов'язково створюються окремі палати для розгляду справ щодо:

- 1) податків, зборів та інших обов'язкових платежів;
- 2) захисту соціальних прав;
- 3) виборчого процесу та референдуму, а також захисту політичних прав громадян.

4. Правове становище суду в адміністративному процесі. Суд займає в адміністративному процесі особливе положення. Це обумовлено тим, що розглядаючи та вирішуючи адміністративну справу суд здійснює правосуддя, яке є основним видом діяльності, через яку реалізується судова влада у державі, захищаються порушені права, свободи, інтереси учасників публічно-правових відносин. Безпосередньо розгляд і вирішення справ здійснює не певний адміністративний суд, як орган судової влади, а суддя цього адміністративного суду або колегія суддів. Адже саме професійні судді є основними суб'єктами, які реалізують судову владу. Тому в ст. 4 КАС України законодавець розрізняє поняття «адміністративний суд» та «суд». Під адміністративним судом розуміється суд, до компетенції якого КАС України віднесено розгляд і вирішення адміністративних справ. А суд – суддя адміністративного суду, який розглядає і вирішує адміністративну справу одноособово, колегія суддів, інший визначений КАС України склад адміністративного суду.

Керівна роль суду, владний характер його діяльності, особливості правомочностей суду і його обов'язків як суб'єкта процесуальних правовідносин проявляються в наступному:

- суд керує ходом процесу, спрямовує дії осіб, що беруть участь в процесі, забезпечує виконання та здійснення ними правомочностей і обов'язків;
- суд приймає судові рішення, що мають владний характер, якими вирішується спір по суті та окремі питання протягом всієї судової діяльності;
- суд може застосувати санкції до всіх осіб, які беруть участь у процесі;
- правомочності й обов'язки суду відповідають правомочностям і обов'язкам всіх суб'єктів процесуальних правовідносин;
- обов'язки суду, кореспондуючі правомочностям осіб, що беруть участь в процесі, відповідають одночасно повноваженням держави в цілому і являють собою державно-правові функції суду;
- обсяг прав і обов'язків суду як суб'єкта всіх процесуальних відносин більше прав і обов'язків будь-якого іншого суб'єкта процесуальних відносин.

В адміністративному процесі передбачено здійснення правосуддя як суддею одноособово так колегією суддів. Вважається, що розгляд професійним суддею одноособово є оптимальним для більшості адміністративних справ, якщо вони не є складними та розглядаються у першій інстанції, оскільки кваліфікації одного судді цілком достатньо для правильного їх вирішення. Однак там, де справа складна чи є загроза впливів на суд, КАС України передбачає розгляд справи колегією професійних суддів. У судах вищих інстанцій справи розглядають лише у колегіальному складі, при цьому загалом дотримано правила - чим вища інстанція, тим більше суддів у складі колегії.

Отже, за загальним правилом усі адміністративні справи в суді першої інстанції, розглядаються і вирішуються суддею одноособово (ч. 1 ст. 32 КАС України). Виключення з цього правила, тобто випадки колегіального розгляду і вирішення адміністративних справ встановлено ч. ч. 1, 2, 5, 6 ст. 32 КАС України. У суді першої інстанції колегією у складі трьох суддів розглядаються і вирішуються адміністративні справи:

- предметом оскарження в яких є рішення, дії чи бездіяльність Кабінету Міністрів України, Національного банку України, окружної виборчої комісії (окружної комісії з референдуму),;

- будь-яку справу, що відноситься до юрисдикції суду першої інстанції, залежно від категорії і складності справи, крім справ, які розглядаються в порядку спрощеного позовного провадження. Питання про призначення колегіального розгляду вирішується до закінчення підготовчого засідання у справі (до початку розгляду справи, якщо підготовче засідання не проводиться) суддею, який розглядає справу, за власною ініціативою або за клопотанням учасника справи, про що постановляється відповідна ухвала.

- підсудні апеляційним адміністративним судам як судам першої інстанції.

Адміністративні справи, підсудні Верховному Суду як суду першої інстанції, розглядаються і вирішуються колегією у складі не менше трьох суддів.

Перегляд судових рішень в адміністративних справах в апеляційному порядку здійснюється колегією у складі трьох суддів.

Перегляд судових рішень в адміністративних справах у касаційному порядку здійснюється колегією у складі трьох або більшої непарної кількості суддів.

У визначених цим КАС України випадках перегляд судових рішень судом касаційної інстанції здійснюється судовою палатою Касаційного адміністративного суду (палатою), об'єднаною палатою Касаційного адміністративного суду (об'єднаною палатою) або Великою Палатою Верховного Суду (Великою Палатою).

Засідання палати в суді касаційної інстанції вважається правомочним за умови присутності на ньому більше половини її складу.

Засідання об'єднаної палати, Великої Палати вважається правомочним, якщо на ньому присутні не менше ніж дві третини її складу.

Усі питання, що виникають під час колегіального розгляду адміністративної справи, вирішуються більшістю голосів суддів. При прийнятті рішення з кожного питання жоден із суддів не має права утримуватися від голосування та підписання судового рішення. Головуючий у судовому засіданні голосує останнім.

Суддя, не згодний із судовим рішенням за наслідками розгляду адміністративної справи, може письмово викласти свою окрему думку. Про наявність окремої думки повідомляються особи, які беруть участь у справі, без оголошення її змісту в судовому засіданні. Окрема думка приєднується до справи і є відкритою для ознайомлення.

Справа, розгляд якої розпочато одним суддею чи колегією суддів, повинна бути розглянута цим самим суддею чи колегією суддів, за винятком випадків, які унеможливають участь судді у розгляді справи.

У разі зміни складу суду розгляд справи починається спочатку, за винятком випадків, визначених КАС України.

Суд є правомочним на вчинення процесуальних дій з розгляду та вирішення адміністративної справи за наступних обставин:

- якщо в розгляді і вирішенні справи беруть участь судді, призначені в установленому законом порядку;
- якщо у суддів немає особистої, прямої або непрямої зацікавленості в результаті справи, а також відсутні інші обставини, що викликають сумнів у їх об'єктивності і неупередженості.

Тема 4. Адміністративна юрисдикція

1. Поняття та різновиди адміністративної юрисдикції.
2. Предметна юрисдикція. Публічно-правовий спір, критерії віднесення публічно-правових спорів до адміністративної юрисдикції.
3. Співвідношення адміністративної юрисдикції з іншими судовими юрисдикціями. Наслідки звернення до адміністративного суду з позовом, що не належить розглядати в порядку адміністративного судочинства.
4. Інстанційна юрисдикція та її різновиди.
5. Територіальна юрисдикція та її різновиди.
6. Тимчасові зміни правил територіальної юрисдикції у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами.
7. Наслідки порушення правил інстанційної та територіальної юрисдикції. Передача адміністративної справи з одного адміністративного суду до іншого.

Основний зміст

1. *Поняття та різновиди адміністративної юрисдикції.* Для реалізації покладених на адміністративні суди завдань (завдань адміністративного судочинства) їх, як і будь-які інші органи публічної влади, наділено компетенцією, яка складається з сукупності повноважень. Повноваження адміністративних судів визначають як предмети відання, тобто об'єкти, на які поширюється судова влада, так і забезпечують можливість вчинення усіх необхідних процесуальних дій для повного, всебічного та об'єктивного розгляду і вирішення справ.

З поняттям компетенції тісно пов'язано поняття «юрисдикція». Під юрисдикцією розуміють встановлену законом правомочність відповідних державних органів вирішувати правові спори та справи про правопорушення, оцінюючи дії суб'єктів з точки зору їх правомірності чи неправомірності, застосовувати юридичні санкції до правопорушників; територію в підвідомчості певного органу влади; здійснення правосуддя, а також іншу діяльність по розгляду правових спорів, справ про правопорушення і застосуванню санкцій. Не дивлячись на багатозначність поняття «юрисдикція» системний аналіз вживання цього поняття стосовно компетенції судів у Конституції та законах України дозволяє дійти висновку, що під юрисдикцією судів розуміється та частина їх компетенції, яка складається з повноважень, що визначають коло правових питань (справ), щодо яких здійснюється правосуддя.

Згідно ст. 124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи. Згідно ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. Саме особливості справ, які виступають предметом судового розгляду, є основним критерієм класифікації видів правосуддя і відповідних їм судових процедур. Тому, судовий захист прав, свобод та інтересів здійснюється при відправленні правосуддя різними судами в формі відповідних судових процедур (різновидів судочинства). Отже, з огляду на наявні різновиди судочинства слід розрізняти наступні види судової юрисдикції: цивільну, кримінальну, господарську, адміністративну, у справах про адміністративні правопорушення. Під юрисдикцією адміністративних судів (судовою адміністративною юрисдикцією) розуміється сукупність їх повноважень, якими визначено коло правових питань (справ), щодо яких адміністративними судами може здійснювати правосуддя.

Розмежування судової юрисдикції за різновидами судочинства та між окремими судами, які вирішують справи у формі відповідного різновиду судочинства визначено на законодавчому рівні, зокрема у Кодексі адміністративного судочинства України, і виступає гарантією права на

ефективний судовий захист. За приписом частини першої ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен при вирішенні питання щодо його прав та обов'язків має право на справедливий і відкритий розгляд незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. На розвиток вказаного положення Європейський суд з прав людини зазначає, що вислів «суд, встановлений законом», що використовується в п. 1 ст. 6, означає всю організаційну структуру судів, охоплюючи не лише питання, що належать до юрисдикції певних категорій судів, а й створення окремих судів та визначення їхньої місцевої юрисдикції (рішення від 12 жовтня 1978 року у справі «Занд проти Австрії» (*Zand v. Austria*), п. 68). У рішенні від 25 лютого 1993 року у справі «Добертен проти Франції» (*Dobbertin v. France*) також зазначено, що частина перша ст. 6 Конвенції змушує держави-учасниці організувати їхню судову систему в такий спосіб, щоб їхні суди і трибунали виконували кожну зі своїх функцій, притаманну відповідній судовій установі (п. 44). У рішенні від 20 липня 2006 року у справі «Сокурєнко і Стригун проти України» зазначено, що відповідно до прецедентної практики Суду термін «встановленим законом» у ст. 6 Конвенції спрямований на гарантування того, «що судова гілка влади у демократичному суспільстві не залежить від органів виконавчої влади, але керується законом, що приймається парламентом»... У країнах з кодифікованим правом організація судової системи також не може бути віддана на розсуд судових органів, хоча це не означає, що суди не мають певної свободи для тлумачення відповідного національного законодавства ... (п. 23). Суд повторює, що ... фраза «встановленого законом» поширюється не лише на правову основу самого існування «суду», але й дотримання таким судом певних норм, які регулюють його діяльність... термін «судом, встановленим законом» у пункті 1 статті 6 передбачає «усю організаційну структуру судів, включно з ... питаннями, що належать до юрисдикції певних категорій судів»... (п. 24).

Змістовно будь який різновид судової юрисдикції, у тому числі й адміністративна, являє собою комплексне утворення, що окреслює компетенцію судів у різних вимірах – як щодо предмета судового розгляду й судової діяльності, так і враховуючи інстанційність та територіальність побудови системи судоустрою. Зрозуміло, що закріплення у Кодексі адміністративного судочинства України окремо повноважень кожного адміністративного суду щодо кола справ, які вирішуватиме такий суд по певній інстанції залежно від території, на яку поширюється його компетенція є якщо й можливим, проте недоцільним. Тому, визначення юрисдикції адміністративних судів здійснюється законодавцем за допомогою встановлення низки правил, які у своїй сукупності дозволяють визначити компетентний адміністративний суд для розгляду конкретної справи по певній інстанції. Такі правила, вміщені насамперед у Кодексі адміністративного судочинства України, поділяються на три групи, які становлять різновиди судової адміністративної юрисдикції: предметну, інстанційну та територіальну юрисдикції. Правилами предметної юрисдикції окреслюється коло справ, які належить розглядати в порядку

адміністративного судочинства. Правила інстанційної юрисдикції дозволяють визначити ланку системи судоустрою, суди якої здійснюватимуть розгляд конкретної адміністративної справи по певній інстанції. За правилами територіальної юрисдикції визначається конкретний суд з проміж судів однієї ланки, який розглядатиме справу як суд першої інстанції.

2. Предметна юрисдикція. Публічно-правовий спір, критерій віднесення публічно-правових спорів до адміністративної юрисдикції. Предметна юрисдикція адміністративних судів визначається за допомогою двох критеріїв, тобто передбачених законом умов, за яких певна справа підлягає розгляду за правилами адміністративного судочинства. Першим, загальним, критерієм виступає особливий предмет розгляду, тобто характер правових питань (справ), які розглядаються адміністративними судами. Власне кажучи, саме тому, цей різновид адміністративної юрисдикції і отримав свою назву – предметна юрисдикція. Другим, спеціальним, критерієм виступає пряма вказівка в законі на необхідність розгляду певної справи, яка не підпадає під загальний критерій, саме в порядку адміністративного судочинства. Справи, які відповідають названим критеріям позначаються як адміністративні справи.

Загальний критерій предметної юрисдикції полягає в тому, що предметом розгляду в адміністративному судочинстві виступають певні, визначені законом, публічно-правові спори. Здебільшого адміністративними справами як раз і виступають передані на вирішення адміністративного суду публічно-правові спори (п. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України). Проте, пов'язуючи адміністративну юрисдикцію здебільшого з публічно-правовими спорами законодавець не наводить їх чіткого визначення. При цьому правильне розуміння змісту цієї категорії дозволяє встановити чи є певний спір публічно-правовим та чи належить його вирішувати в порядку адміністративного судочинства.

Спеціальним критерієм виступає наявність в законі прямої вказівки на справи, які хоча й не відповідають загальному критерію, проте повинні розглядатися саме в порядку адміністративного судочинства. Отже, окрім публічно-правових спорів у порядку адміністративного судочинства розглядаються й інші справи, які пов'язані з публічно-правовими відносинами, але мають безспірний характер. До таких справ належать, насамперед, справи:

1) за зверненням податкових та митних органів, а саме справи щодо: зупинення видаткових операцій платника податків на рахунках платника податків; підтвердження обґрунтованості адміністративного арешту майна платника податків; надання дозволу на погашення усієї суми податкового боргу за рахунок майна платника податків, що перебуває у податковій заставі; зобов'язання керівника підприємства провести інвентаризацію основних фондів, товарно-матеріальних цінностей, які перебували або перебувають під митним контролем чи використовувалися цим підприємством разом із товарами, які були поміщені у відповідний митний режим; стягнення коштів за податковим боргом; зобов'язання платника податків, який має податковий борг,

укласти договір щодо переведення права вимоги дебіторської заборгованості цього платника на податковий орган; встановлення тимчасового обмеження керівника юридичної особи або постійного представництва нерезидента-боржника у праві виїзду за межі України (ст. 283 Кодексу адміністративного судочинства України);

2) за зверненням Служби безпеки України щодо включення фізичних осіб, юридичних осіб та організацій до переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції, виключення фізичних осіб, юридичних осіб та організацій з такого переліку та надання доступу до активів, що пов'язані з тероризмом та його фінансуванням, розповсюдженням зброї масового знищення та його фінансуванням (ст. 284 Кодексу адміністративного судочинства України).

Предметом судового розгляду при вирішенні згаданих адміністративних справ є не публічно-правовий спір, а підстави щодо реалізації владних повноважень заявника – суб'єкта владних повноважень щодо застосування (скасування) примусових заходів у випадках, передбачених законом. Іншими словами, у цьому випадку суд не вирішує публічно-правовий спір, а здійснює попередній контроль за діями, якими суттєво зачіпаються права громадян та юридичних осіб, надаючи дозвіл на застосування примусових заходів. Тому такі справи ще позначають як справи по здійсненню адміністративно-судового санкціонування.

Відповідно до прямої вказівки закону у порядку адміністративного судочинства вирішуються й справи щодо відновлення втраченого судового провадження в адміністративній справі (розділ V Кодексу адміністративного судочинства України), виконання судових доручень, в тому числі й іноземних судів про надання правової допомоги щодо вручення викликів до суду чи інших документів, допиту сторін чи свідків, проведення експертизи чи огляду на місці, вчинення інших процесуальних дій (ст. ст. 84, 87 Кодексу адміністративного судочинства України).

Поділ права на публічне та приватне пов'язаний з тим, що в кожній системі права є норми, які покликані забезпечувати насамперед загальнозначущі (публічні) інтереси, тобто інтереси суспільства, держави в цілому, а є норми, які захищають інтереси приватних осіб. Публічне право охоплює низку сфер життя суспільства, насамперед побудову держави і влади, сфери публічного адміністрування та організації самоврядування, тобто вираження публічного інтересу як сумарного, загального соціального інтересу у кожній із сфер суспільного життя. Іншими словами, публічне право пов'язано з реалізацією публічної влади (державної влади та місцевого самоврядування) і характеризується впливом імперативного методу правового регулювання, який є визначальною, конститутивною ознакою публічного права та визначає характер публічно-правових відносин. Отже, публічне право - це сукупність правових інституцій, правил та норм, що є основою функціонування певним чином структурованої владно-організаційної системи, за допомогою якої

шляхом використання імперативного методу досягається мета забезпечення публічного правопорядку і в кінцевому підсумку - реалізації та захисту прав людини.

На підставі норм публічного права виникають численні правові зв'язки між органами державної влади та місцевого самоврядування, громадянами, юридичними особами тощо, пов'язані з реалізацією публічної влади і задоволенням та узгодженням таким чином публічних інтересів, тобто забезпечених правом потреб суспільства в цілому, потреб територіальної громади тощо. Такі правові зв'язки виражаються у встановленні правосуб'єктності, правового статусу вказаних суб'єктів (що пов'язується багатьма правниками із виникненням т. з. загальних (загальнорегулятивних) правовідносин) і виступають, головним чином, передумовами для встановлення конкретних публічно-правових відносин, як правового зв'язку між суб'єктами публічно-правової сфери, які в силу наявності певних юридичних фактів мають кореспондуючі один одному суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Зважаючи на наведене, можна виокремити низку характерних рис публічно-правових спорів, які дозволяють відмежовувати їх від приватноправових спорів (таких, що виникають із господарських, цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин тощо).

По-перше, це характер конкретних правовідносин, з яких виник спір. Спір буде публічно-правовим, якщо спірні права, свободи, інтереси, обов'язки, повноваження реалізуються у публічно-правових відносинах. Саме цей критерій у судовій практиці є основним для відмежування публічно-правових спорів від спорів у сфері приватного права. Якщо реалізація повноважень органу публічної влади відбувається через конкретні правовідносини з іншими суб'єктами у більшості випадків такі правовідносини будуть як раз публічно-правовими. Проте в деяких випадках реалізація публічно-владних функцій може відбуватися і через приватноправові відносини. Пов'язано це з тим, що між публічним і приватним правом немає неперехідних кордонів. Вони взаємопов'язані між собою. Наведене цілком стосується і сфери публічного адміністрування (публічного управління). Здійснення публічної влади хоча й опосередковується, перш за все галузями публічного права, але аналіз, наприклад, структури публічно-управлінських відносин, дає змогу стверджувати, що сфера суспільних управлінських відносин ширша від сфери даних відносин, врегульованих нормами адміністративного права. Управління перебуває в органічній єдності з правом у цілому, з усією системою його галузей. У зв'язку з надзвичайно широким обсягом сфери управлінських відносин вони опосередковуються нормами ряду галузей права, але домінуюче значення має право адміністративне та конституційне. Отже, правові акти органів публічної влади можуть виступати й підставою виникнення господарських, цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових правовідносин (так, відповідно до ч. 4 ст. 11 ЦК України у випадках, встановлених актами цивільного законодавства, цивільні права та обов'язки

виникають безпосередньо з актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим або органів місцевого самоврядування). Наприклад, на реалізацію своїх владних функцій органи місцевого самоврядування можуть приймати акти про передачу комунального майна в оренду, які є підставою для укладення відповідних договорів. Якщо спір виникає з приводу такого договору і при цьому постає питання щодо правомірності акту органу місцевого самоврядування про дозвіл на передачу майна в оренду, цей спір стосується приватноправових відносин, не пов'язаний із захистом прав, свобод чи інтересів у публічно-правових відносинах, і не є публічно-правовим.

Реалізація публічно-владних функцій може впливати на права, свободи, інтереси фізичних та юридичних осіб і тоді, коли правовий зв'язок між такими особами і відповідним органом публічної влади не пов'язаний із наявністю конкретних правовідносин (наприклад, при зверненні за захистом інтересу (законного інтересу, охоронюваного законом інтересу), який, поряд з суб'єктивними правами та свободами виступає самостійним об'єктом судового захисту – див. ст. 6 КАС України). Тому, за відсутності між сторонами спору конкретних правовідносин, необхідно визначити й інші характерні риси публічно-правового спору, які хоча й переважно охоплюються наведеними ознаками публічно-правових відносин, але мають самостійне значення для визначення характеру правового спору, що виник за відсутності між його сторонами конкретних правовідносин.

Отже, по-друге, публічно-правові спори виникають, як правило, у зв'язку з реалізацією публічної влади (державної влади та місцевого самоврядування), тобто певних публічно-владних функцій (які проявляються у відповідних повноваженнях органів публічної влади). Публічна влада реалізується, у тому числі й через здійснення публічного адміністрування. Цей різновид публічно-владної діяльності стосується майже всіх сфер життя суспільства та пов'язаний з реалізацією виконавчої влади та місцевого самоврядування. Саме через відносини з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування громадяни можуть практично реалізувати більшість з закріплених Конституцією та законами України прав та свобод. Крім того, публічне адміністрування охоплює і відносини, що складаються у внутрішньо організаційній діяльності всередині державних органів, органів місцевого самоврядування тощо. Зважаючи на наведене, переважна більшість публічно-правових спорів виникає саме у сфері публічного адміністрування.

Тому, по-третє, предметом публічно-правового спору (то, заради чого сторони вступають у протиборство) виступає протиріччя щодо реалізації прав, свобод, інтересів, повноважень у публічно-правових відносинах, а також щодо реалізації публічно-владних (в т.ч. у сфері публічного адміністрування) функцій та пов'язаних з ними прав, свобод, інтересів поза конкретними правовідносинами. При цьому реалізація публічно-владних функцій пов'язана із вчиненням або не вчиненням (бездіяльність) органами держави, місцевого

самоврядування, їх посадовими чи службовими особами, іншими суб'єктами, яким делеговані окремі такі функції конкретних дій на виконання наданих владних повноважень. Зовнішній прояв такі конкретні дії отримують у формах публічного адміністрування. Більшість таких форм тягнуть правові наслідки, тобто впливають на права, свободи, інтереси, повноваження, обов'язки інших суб'єктів. До них відносяться, насамперед, прийняття нормативних чи індивідуальних правових актів, укладення публічно-правових договорів, здійснення інших дій, що тягнуть юридичні наслідки.

Крім того, по-четверте, майже завжди однією із сторін у публічно-правових спорах є суб'єкт, який наділений публічно-владними повноваженнями, при чому саме у зв'язку з їх реалізацією (деякі публічно-правові спори, що є виключенням з наведеного, зазначені, наприклад, у ст. ст. 275-277 КАС України). Таким суб'єктом є державний орган, орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа або інший суб'єкт, якому делеговані відповідні повноваження держави чи місцевого самоврядування. Стає стороною спору такий суб'єкт саме у зв'язку з реалізацією владних повноважень, а не у зв'язку з реалізацією, наприклад, своєї цивільної правосуб'єктності.

І, нарешті, по-п'яте, розв'язання публічно-правових спорів потребує спеціальних юридичних, у тому числі й судових, процедур, які б враховували специфіку таких спорів. Саме цим, зокрема, обумовлені й особливості адміністративного судочинства (що відображено у принципі офіційного з'ясування всіх обставин у справі, презумпції правомірності вимог позивача фізичної чи юридичної особи тощо). До того ж участь у публічно-правовому спорі органу держави чи місцевого самоврядування (їх посадової чи службової особи) у сукупності із імперативним методом правового регулювання не дозволяють говорити про широке використання та ефективність вирішення публічно-правових спорів у неформальний спосіб.

Таким чином, на підставі всього вищезазначеного, публічно-правовий спір можна визначити як втілене у юридично значущих діях сторін протиріччя щодо реалізації прав, свобод, інтересів, повноважень у публічно-правових відносинах, а також щодо реалізації публічно-владних функцій (в т.ч. у сфері публічного адміністрування) та пов'язаних з ними прав, свобод, інтересів поза конкретними правовідносинами. Як вже зазначалося, за загальним критерієм предметної юрисдикції, який виступає комплексним утворенням, що складається, у свою чергу, з низки правил, у порядку адміністративного судочинства розглядаються не усі, а лише певні, визначені законом, публічно-правові спори. Для визначення публічно-правових спорів, які виступають предметом розгляду в адміністративному судочинстві, відмежування їх від публічно-правових спорів, що розглядаються у рамках інших судових процедур, законодавцем використано наступні правила:

1) визначено сферу публічно-владної діяльності, із здійсненням якої пов'язані публічно-правові спори, що вирішуються в порядку

адміністративного судочинства. Публічно-правові спори, які розглядаються в порядку адміністративного судочинства пов'язані із публічним адмініструванням, як одним із різновидів діяльності органів публічної влади, через який реалізується, перш за все, виконавча влада та місцеве самоврядування. Публічно-правові спори, що виникають при здійсненні інших видів публічно-владної діяльності (насамперед таких як законотворчість та правосуддя) до адміністративної юрисдикції не віднесено. У зв'язку з тим, що формування органів публічної влади шляхом виборів, проведення референдуму, припинення повноважень народних депутатів України тощо не пов'язано з законотворчою діяльністю парламенту, із відправленням правосуддя, спори що виникають з таких правовідносин також віднесено до адміністративної юрисдикції;

2) визначено перелік основних категорій (різновидів) публічно-правових спорів, на які поширюється адміністративна юрисдикція. Так, відповідно до ч. 1 ст. 19 Кодексу адміністративного судочинства України до основних категорій публічно-правових спорів, на які поширюється юрисдикція адміністративних судів належать, зокрема спори:

- фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи індивідуальних актів), дій чи бездіяльності, крім випадків, коли для розгляду таких спорів законом встановлено інший порядок судового провадження;

- адміністратора за випуском облігацій, який діє в інтересах власників облігацій відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності;

- з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби;

- між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень;

- що виникають з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів;

- за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, коли право звернення до суду для вирішення публічно-правового спору надано такому суб'єкту законом;

- щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму;

- фізичних чи юридичних осіб із розпорядником публічної інформації щодо оскарження його рішень, дій чи бездіяльності у частині доступу до публічної інформації;

- щодо вилучення або примусового відчуження майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності;

- щодо оскарження рішень атестаційних, конкурсних, медико-соціальних експертних комісій та інших подібних органів, рішення яких є обов'язковими для органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших осіб;
- щодо формування складу державних органів, органів місцевого самоврядування, обрання, призначення, звільнення їх посадових осіб;
- фізичних чи юридичних осіб щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності державного замовника у правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про оборонні закупівлі», крім спорів, пов'язаних із укладенням державного контракту (договору) про закупівлю з переможцем спрощених торгів із застосуванням електронної системи закупівель, а також зміною, розірванням і виконанням державних контрактів (договорів) про закупівлю;
- щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів охорони державного кордону у справах про правопорушення, передбачені Законом України «Про відповідальність перевізників під час здійснення міжнародних пасажирських перевезень»;
- щодо оскарження рішень Національної комісії з реабілітації у правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років»;
- із суб'єктами владних повноважень з приводу проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства;
- що виникають у зв'язку з оголошенням, проведенням та/або визначенням результатів конкурсу з визначення приватного партнера та концесійного конкурсу.

3) визначено публічно-правові спори, на які не поширюється адміністративна юрисдикція. Так, відповідно до ч. 2 ст. 19 Кодексу адміністративного судочинства України юрисдикція адміністративних судів не поширюється на публічно-правові спори що мають вирішуватися в порядку кримінального судочинства та про накладення адміністративних стягнень. Крім того, окремі публічно-правові спори, які не віднесені до адміністративної юрисдикції визначено й іншими законами.

3. Співвідношення адміністративної юрисдикції з іншими судовими юрисдикціями. Наслідки звернення до адміністративного суду з позовом, що не належить розглядати в порядку адміністративного судочинства. Для визначення змісту адміністративної юрисдикції необхідно також визначити її співвідношення з іншими судовими юрисдикціями, адже як зазначалося вище, до адміністративної юрисдикції віднесено лише визначені законом, а не усі, публічно-правові спори. Тому, деякі публічно-правові спори належить вирішувати за правилами інших видів судочинства, а саме у формі цивільного, господарського, кримінального судочинства, судочинства у справах про адміністративні правопорушення.

Суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших

правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства. Суди розглядають у порядку цивільного судочинства також вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав, якщо цей спір підлягає розгляду в місцевому загальному суді і переданий на його розгляд з такими вимогами.

Цивільна юрисдикція має універсальний характер по відношенню до інших судових юрисдикцій, тобто якщо певний спір не віднесений до іншої судової юрисдикції, такий спір розглядається в порядку саме цивільного судочинства. Отже, справи, що виникають з інших правовідносин розглядаються в порядку цивільного судочинства, крім випадків, коли розгляд таких справ за КАС України, ГПК України, КПК України або КпАП України віднесено до компетенції адміністративних, господарських судів, до кримінального провадження чи до провадження в справах про адміністративні правопорушення

Так, в порядку цивільного судочинства розглядаються, зокрема, публічно-правові спори щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби, що мали місце під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до ЦПК України (Розділ VII ЦПК України). До цивільної юрисдикції також відносяться й спори щодо нотаріальних дій чи відмови у їх вчиненні. Вчинення нотаріальних дій за своїм характером є правозастосовною діяльністю, що спрямована на охорону та захист прав фізичних та юридичних осіб, забезпечення законності цивільного обороту, забезпечення безспірності та доказової сили юридичних документів. Отже, здійснення такої діяльності можливо лише особою, яка здійснює публічно-владні за своєю природою повноваження і, відповідно, правовідносини, що складаються при вчиненні нотаріальних дій та спори, які пов'язані із такими правовідносинами, є публічно-правовими.

У порядку господарського судочинства вирішуються, наприклад, публічно-правові спори, що виникають з відносин, пов'язаних із захистом економічної конкуренції, обмеженням монополізму в господарській діяльності, захистом від недобросовісної конкуренції, в тому числі у спорах, пов'язаних з оскарженням рішень Антимонопольного комітету України, а також справи за заявами органів Антимонопольного комітету України з питань, віднесених законом до їх компетенції, крім спорів, які віднесені до юрисдикції Вищого суду з питань інтелектуальної власності.

В порядку кримінального судочинства, що встановлений Кримінальним процесуальним кодексом України, розглядаються кримінальні справи щодо вчинення діянь, передбачених законом України про кримінальну відповідальність (п. 7 ч. 1 ст. 3 КПК України). Крім розгляду кримінальних справ (матеріалів кримінальних проваджень) у порядку кримінального судочинства розглядаються скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи

прокурора під час досудового розслідування, а також на бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ст. 303 КПК України), адже правовідносини, що мають місце під час розгляду заяв про злочини за своєю правовою природою є кримінально-процесуальними і компетентним судом, до юрисдикції якого належить розгляд скарг щодо прийняття рішень, вчинення дій або допущення бездіяльності суб'єктом владних повноважень стосовно заяв і повідомлень про вчинені або підготовлювані злочини, є суд, який спеціалізується на розгляді кримінальних справ.

На сьогодні розгляд деяких справ про адміністративні правопорушення здійснюється у формі судочинства у справах про адміністративні правопорушення у порядку встановленому Кодексом України про адміністративні правопорушення. Відповідно до ст. 221-1 КпАП України справи про адміністративні правопорушення про неповагу до суду, що виражається у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в невідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил (ст. 185-3 КпАП України) розглядаються не тільки місцевими загальними судами, а й місцевими господарськими та адміністративними судами, апеляційними судами, Верховним Судом. Розгляд судами справ про адміністративні правопорушення, у тому числі й апеляційний перегляд постанови судді у справі про адміністративне правопорушення (крім випадків, коли апеляційне оскарження таких постанов не допускається) здійснюється у порядку встановленому КпАП України. Справи про адміністративні правопорушення не підлягають розгляду в порядку адміністративного судочинства, адже це суперечило б правозахисній природі адміністративного процесу. Водночас до адміністративної юрисдикції віднесено спори про оскарження рішень, дій чи бездіяльності щодо притягнення особи до адміністративної відповідальності суб'єктами владних повноважень у позасудовому порядку.

Трапляються випадки, коли для захисту прав, свобод або інтересів особи необхідно винесення судових рішень в порядку різних видів судочинства.

Адміністративні суди не розглядають позовні вимоги, які є похідними від вимог у приватно-правовому спорі і заявлені разом з ними, якщо цей спір підлягає розгляду в порядку іншого, ніж адміністративне, судочинства і знаходиться на розгляді відповідного суду.

Не допускається об'єднання в одне провадження кількох вимог, які належить розглядати в порядку різного судочинства, якщо інше не встановлено законом (ч. 6 ст. 21 КАС України).

Вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної протиправними рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень або іншим

порушенням прав, свобод та інтересів суб'єктів публічно-правових відносин, або вимоги про витребування майна, вилученого на підставі рішення суб'єкта владних повноважень, розглядаються адміністративним судом, якщо вони заявлені в одному провадженні з вимогою вирішити публічно-правовий спір. Інакше такі вимоги вирішуються судами в порядку цивільного або господарського судочинства.

Процесуальним наслідком звернення до адміністративного суду з позовом щодо розгляду справи, на яку не поширюється адміністративна юрисдикція буде: на стадії відкриття провадження у справі, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 170 КАС України, відмова у відкритті провадження у справі про що постановляється ухвала; якщо зазначена обставина встановлена на подальших стадіях адміністративного процесу, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 238 КАС України, провадження у справі закривається про що також постановляється ухвала. Постановляючи зазначені ухвали суд повинен роз'яснити позивачеві, до юрисдикції якого суду віднесено розгляд таких справ (ч. 6 ст. 170, ч. 1 ст. 239 КАС України). Повторне звернення у зазначених випадках до адміністративного суду з тією самою позовною заявою не допускається. У випадку, коли особа заявила в одній позовній заяві декілька пов'язаних між собою вимог, які підлягають розгляду за правилами різних видів судочинства, оскільки їх об'єднання в одне провадження не допускається, якщо інше не встановлено законом, суддя відкриває провадження у справі в частині вимог, які належать до адміністративної юрисдикції, і відмовляє у відкритті провадження у справі щодо вимог, розгляд яких повинен провадитися за правилами іншого виду судочинства. Якщо ж зазначена обставина встановлена на подальших стадіях адміністративного процесу – суд закриває провадження у справі стосовно тих вимог, які підлягають розгляду за правилами іншого виду судочинства.

4. Інстанційна юрисдикція та її різновиди. Адміністративні справи вирішуються у формі адміністративного судочинства місцевими загальними судами як адміністративними судами, окружними адміністративними судами, апеляційними адміністративними судами, Вищим антикорупційним судом та Верховним Судом. При цьому вказані суди наділено законом різним обсягом компетенції щодо розгляду адміністративних справ. Отже, для визначення компетентного адміністративного суду при розгляді конкретної справи недостатньо лише встановити віднесення її до предметної адміністративної юрисдикції. Необхідно встановити компетенцію конкретного суду щодо розгляду адміністративних справ з урахуванням інстанційності та територіальності побудови системи судоустрою. Зазначеним й обумовлено існування поряд з предметною ще двох різновидів адміністративної юрисдикції – інстанційної та територіальної.

Під інстанцією розуміється суд (чи його структурний підрозділ), який виконує певну функцію, що пов'язана з розглядом адміністративних справ і характеризується особливим процесуальним порядком відкриття провадження,

розгляду справи, предметом розгляду, складом суду та підсумковим процесуальним актом. Кодексом адміністративного судочинства України передбачено у адміністративному судочинстві наступні інстанції: першу, апеляційну, касаційну. Таким чином, правила інстанційної юрисдикції дозволяють визначити компетенцію щодо вирішення адміністративної справи різних ланок судової системи на підставі виконуваних ними функцій.

При виробленні правил інстанційної юрисдикції щодо більшості справ дотримується принцип, за яким одній ланці судової системи має відповідати одна інстанція. Це, зокрема, сприяє зрозумілості системи адміністративних судів для пересічного громадянина; забезпечує рівність можливостей щодо оскарження судових рішень шляхом забезпечення для розгляду більшості адміністративних справ однакової кількості судових інстанцій з тим, щоб право особи на перегляд судового рішення необґрунтовано не обмежувалося; сприяє інстанційній спеціалізації суддів судів різних ланок, що підвищує якість перегляду адміністративних справ. Проте, особливості деяких адміністративних справ потребують їхнього розгляду по першій інстанції судами вищестоячих ланок судової системи (апеляційними адміністративними судами чи навіть Верховним Судом) і апеляційного перегляду судових рішень у певних справах Верховним Судом.

За правилами інстанційної юрисдикції як суди першої інстанції адміністративні справи розглядають:

- місцеві загальні суди як адміністративні суди. Відповідно до ч. 1 ст. 20 КАС України місцевими загальними судами як адміністративними судами розглядаються справи:

- а) з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності;

- б) пов'язані з виборчим процесом чи процесом референдуму, а саме: щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності дільничних виборчих комісій, дільничних комісій з референдуму, членів цих комісій; уточнення списку виборців; оскарження дій чи бездіяльності засобів масової інформації, інформаційних агентств, підприємств, установ, організацій, їх посадових та службових осіб, творчих працівників засобів масової інформації та інформаційних агентств, що порушують законодавство про вибори та референдум; оскарження дій чи бездіяльності кандидата у депутати сільської, селищної ради, кандидатів на посаду сільського, селищного голови, їх довірених осіб;

- в) пов'язані з перебуванням іноземців та осіб без громадянства на території України, а саме: щодо примусового повернення в країну походження або третю країну іноземців та осіб без громадянства; примусового видворення іноземців та осіб без громадянства за межі України; затримання іноземців або осіб без громадянства з метою їх ідентифікації та (або) забезпечення примусового видворення за межі території України; продовження строку затримання іноземців або осіб без громадянства з метою їх ідентифікації та

(або) забезпечення примусового видворення за межі території України; затримання іноземців або осіб без громадянства до вирішення питання про визнання їх біженцями або особами, які потребують додаткового захисту в Україні; затримання іноземців або осіб без громадянства з метою забезпечення їх передачі відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію;

г) з приводу рішень, дій чи бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби щодо виконання ними рішень судів у вищенаведених різновидах адміністративних справ;

г) щодо оскарження рішень Національної комісії з реабілітації у правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років»;

- окружні адміністративні суди, що розглядають усі адміністративні справи окрім тих справ, розгляд яких по першій інстанції здійснюється місцевими загальними судами як адміністративними судами, Вищим антикорупційним судом, апеляційними адміністративними судами, Верховним Судом (ч. 2 - 3 ст. 20, ч. 2 - 4 ст. 22 КАС України). Крім того, якщо справа щодо однієї з вимог повинна розглядатися окружним адміністративним судом, а щодо іншої вимоги (вимог) – місцевим загальним судом як адміністративним судом - така справа розглядається окружним адміністративним судом (ч. 3 ст. 21 КАС України);

- Вищий антикорупційний суд, що розглядає справи про застосування санкції, передбаченої п. 1-1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції» - про стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними (ч. 3 ст. 20, ч. 1 ст. 283-1 КАС України).

- апеляційні адміністративні суди. Відповідно до ч. 2 ст. 22 КАС України апеляційним адміністративним судом в апеляційному окрузі, що включає місто Київ, як судом першої інстанції розглядаються справи: щодо оскарження рішень, дій та бездіяльності Центральної виборчої комісії, дій кандидатів на пост Президента України, їх довірених осіб; про заборону політичної партії. Відповідно до ч. 3 ст. 22 КАС України апеляційними адміністративними судами як судами першої інстанції розглядаються справи за позовами про примусове відчуження з мотивів суспільної необхідності земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, а також справи за участю суб'єктів владних повноважень з приводу проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства та спори, що виникають у зв'язку з проведенням та/або визначенням результатів конкурсу з визначення приватного партнера та концесійного конкурсу. Крім того, якщо справа щодо однієї з вимог повинна розглядатися апеляційним адміністративним судом, а щодо іншої вимоги (вимог) - місцевим загальним судом як адміністративним судом або окружним адміністративним судом - така

справа розглядається апеляційним адміністративним судом (ч. 4 ст. 21 КАС України);

- Верховний Суд. Відповідно до ч. 4 ст. 22 КАС України Верховним Судом як судом першої інстанції розглядаються справи щодо встановлення Центральною виборчою комісією результатів виборів або всеукраїнського референдуму, справи за позовом про дострокове припинення повноважень народного депутата України, а також справи щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, рішень, дій чи бездіяльності органів, які обирають (призначають), звільняють членів Вищої ради правосуддя, щодо питань обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя, звільнення їх з таких посад, бездіяльності Кабінету Міністрів України щодо невнесення до Верховної Ради України законопроекту на виконання (реалізацію) рішення Українського народу про підтримку питання загальнодержавного значення на всеукраїнському референдумі за народною ініціативою. Крім того, якщо у провадженні одного або декількох адміністративних судів перебувають типові адміністративні справи, кількість яких визначає доцільність ухвалення зразкового рішення, суд, який розглядає одну чи більше таких справ, може звернутися до Верховного Суду з поданням про розгляд однієї з них Верховним Судом як судом першої інстанції (ч. 1 ст. 290 КАС України).

За правилами інстанційної юрисдикції як суди апеляційної інстанції адміністративні справи розглядають:

- апеляційні адміністративні суди, які переглядають в апеляційному порядку судові рішення місцевих адміністративних судів (місцевих загальних судів як адміністративних судів та окружних адміністративних судів), які знаходяться у межах їхньої територіальної юрисдикції (ч. 1 ст. 23, ч. 1 ст. 292 КАС України);

- Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду, що переглядає в апеляційному порядку судові рішення Вищого антикорупційного суду у справах про стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними (ч. 4 ст. 23, ч. 8 ст. 283-1 КАС України);

- Верховний Суд, який переглядає в апеляційному порядку судові рішення апеляційних адміністративних судів, ухвалені ними як судами першої інстанції (ч. 2 ст. 23, ч. 6 ст. 267, ч. 3 ст. 278, ч. 2 ст. 292 КАС України);

- Велика Палата Верховного Суду, яка переглядає в апеляційному порядку як суд апеляційної інстанції судові рішення Верховного Суду, ухвалені ним як судом першої інстанції (ч. 3 ст. 23, ч. 5 ст. 266, ч. 3 ст. 278, ч. 4 ст. 285, ч. 11 ст. 290, ч. 3 ст. 292 КАС України).

За правилами інстанційної юрисдикції судові рішення місцевих та апеляційних адміністративних судів як суд касаційної інстанції переглядає Верховний Суд (ст. 24, ст. 327 Кодексу адміністративного судочинства України).

5. Територіальна юрисдикція та її різновиди. Для визначення суду, що розглядатиме адміністративну справу як суд першої інстанції недостатньо лише визначити, суд якої ланки судової системи вповноважений на розгляд таких справ по першій інстанції за правилами інстанційної юрисдикції. Необхідно визначити конкретний суд з проміж судів однієї ланки - місцевих загальних судів, окружних адміністративних судів чи апеляційних адміністративних судів (у випадку, коли вони розглядають адміністративну справу як суди першої інстанції) відповідно до територіальних меж юрисдикції певного суду (території, на яку поширюється компетенція суду), що й досягається за допомогою правил територіальної підсудності.

КАС України, залежно від місцезнаходження сторін, характеру спірних правовідносин, наявності зв'язку між справами, встановлено декілька різновидів територіальної підсудності:

- альтернативну територіальну підсудність;
- територіальну підсудність за місцем проживання або місцезнаходженням відповідача;
- територіальну підсудність за місцем місцезнаходженням позивача;
- виключну територіальну підсудність;
- підсудність справ у яких однією стороною є суд чи суддя;
- територіальну підсудність за зв'язком справ.

6. Тимчасові зміни правил територіальної юрисдикції у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами. При визначенні територіальної юрисдикції адміністративних справ слід врахувати, що у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами справи, на які поширюється територіальна юрисдикція такого суду розглядаються іншими судами того самого рівня. Задля забезпечення можливості розгляду таких справ законодавець запровадив правила щодо тимчасової зміни територіальної юрисдикції. Відповідно до ч. 7 ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду територіальна юрисдикція такого суду передається до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. У разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя такого повноваження воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду.

7. Наслідки порушення правил інстанційної та територіальної юрисдикції. Передача адміністративної справи з одного адміністративного суду до іншого. Наслідки порушення правил інстанційної та територіальної юрисдикції визначено ст. ст. 29, 318, 353 КАС України.

Відповідно до ч. 1 ст. 29 КАС України суд передає адміністративну справу на розгляд іншого адміністративного суду, якщо:

1) до початку розгляду справи по суті задоволено клопотання відповідача, зареєстроване у встановленому законом порядку, місце проживання (перебування) якого раніше не було відоме, про передачу справи за місцем його проживання (перебування);

2) при відкритті провадження у справі суд встановить, що справа належить до територіальної юрисдикції (підсудності) іншого суду;

3) після відкриття провадження у справі суд встановить, що справа належить до територіальної юрисдикції (підсудності) іншого суду;

4) після задоволення відводів (самовідводів) чи в інших випадках неможливо утворити новий склад суду для розгляду справи;

5) ліквідовано або з визначених законом підстав припинено роботу адміністративного суду, який розглядав справу;

6) однією із сторін у справі є суд, в якому розглядається справа, або суддя цього суду;

7) справа підлягає розгляду як зразкова у порядку, визначеному статтею 290 цього Кодексу.

Тема 5. Учасники адміністративного процесу

1. Поняття та види учасників адміністративного процесу.
2. Учасники справи: адміністративна процесуальна правосуб'єктність, права і обов'язки. Заяви по суті справи. Неприпустимість зловживання процесуальними правами.
3. Сторони.
4. Треті особи.
5. Участь в адміністративному процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.
6. Представництво в адміністративному процесі.
7. Помічник судді.
8. Секретар судового засідання.
9. Судовий розпорядник.
10. Свідок.
11. Експерт.
12. Експерт з питань права.
13. Спеціаліст.
14. Перекладач.

Основний зміст

1. *Поняття та види учасників адміністративного процесу.* Учасником адміністративного процесу є особа, яку наділено процесуальними правами та обов'язками при розгляді адміністративних справ та яка вступає до адміністративного процесу для захисту своїх прав та законних інтересів, захисту прав та законних інтересів інших осіб, або з ціллю сприяння здійсненню адміністративного процесу. Учасник адміністративного процесу може вчиняти процесуальні дії, спрямовані на досягнення мети процесу, хоча б в однієї зі стадій адміністративного процесу.

Класифікацію учасників адміністративного процесу здійснюють за різними критеріями. Виходячи з положень Глави 4 КАС України можна дійти висновку, що законодавець провів поділ учасників адміністративного процесу за двома критеріями: наявність юридичної заінтересованості у результатах розв'язання адміністративної справи та можливість виступати в процесі в інтересах інших осіб від власного імені. Виходячи з цього, учасників адміністративного процесу можна поділити на три групи: учасники справи; представники; інші учасники адміністративного процесу.

2. *Учасники справи: адміністративна процесуальна правосуб'єктність, права і обов'язки. Заяви по суті справи. Неприпустимість зловживання процесуальними правами.* Учасники справи - особи, яких наділено процесуальними правами та обов'язками при розгляді адміністративних справ та які вступають до адміністративного процесу від власного імені для захисту своїх прав та законних інтересів, захисту прав та законних інтересів інших осіб.

Учасниками справи є сторони та треті особи. У якості учасників справи також можуть виступати органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Ще один з різновидів учасників справи – це особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки.

Характер юридичної заінтересованості в адміністративній справі не є однаковим для всіх учасників справи. Сторони та треті особи мають, як матеріально-правовий, так і процесуально-правовий інтерес в результатах розгляду справи. Такий самий характер заінтересованості мають особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки.

Органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб мають процесуально-правовий інтерес в результатах розгляду справи (так само як і представники).

Учасники справи повинні володіти адміністративною процесуальною правосуб'єктністю. Відомо, що наявність адміністративної процесуальної правосуб'єктності є найважливішою ознакою учасника адміністративного процесу і, як наслідок, однією з передумов виникнення правовідносин, що

складаються під час здійснення адміністративного судочинства. Аналіз положень ст. 43 КАС України дає підстави вважати, що адміністративна процесуальна правосуб'єктність – це категорія, що містить в собі адміністративну процесуальну правоздатність та адміністративну процесуальну дієздатність.

Здатність мати процесуальні права та обов'язки в адміністративному судочинстві (адміністративна процесуальна правоздатність) визнається за громадянами України, іноземцями, особами без громадянства, органами державної влади, іншими державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, підприємствами, установами, організаціями (юридичними особами).

Здатність особисто здійснювати свої адміністративні процесуальні права та обов'язки, у тому числі доручати ведення справи представникові (адміністративна процесуальна дієздатність), належить фізичним особам, які досягли повноліття і не визнані судом недієздатними, а також фізичним особам до досягнення цього віку у спрах з приводу публічно-правових відносин, у яких вони відповідно до законодавства можуть самотійно брати участь.

Здатність особисто здійснювати свої адміністративні процесуальні права та обов'язки, у тому числі доручати ведення справи представникові (адміністративна процесуальна дієздатність), належить органам державної влади, іншим державним органам, органам влади Автономної Республіки Крим, органам місцевого самоврядування, їх посадовим і службовим особам, підприємствам, установам, організаціям (юридичним особам).

Наявність адміністративної процесуальної правосуб'єктності дає змогу особам, які беруть участь у справі використовувати процесуальні права та обов'язки, закріплені в законодавстві для досягнення тих цілей, що стоять перед ними при вступі в процес.

В ч. 3 ст. 44 КАС України встановлено основні процесуальні права учасників справи. Цей перелік визначений для всіх осіб цієї групи, та в ньому містяться два види процесуальних прав осіб, які беруть участь у справі: змагальні та диспозитивні. Існування цих двох груп процесуальних прав відображає дію принципів змагальності та диспозитивності в адміністративному процесі.

Змагальні права – це надані законом можливості особи, яка бере участь у справі, доводити свою позицію перед судом та спростовувати позиції інших осіб, які беруть участь у справі. Диспозитивні права – це встановлені в законі можливості особи, яка бере участь у справі розпоряджатися своїми вимогами щодо предмету спору на свій розсуд.

При розгляді справи учасники справи викладають письмово свої вимоги, заперечення, аргументи, пояснення та міркування щодо предмета спору виключно у заявах по суті справи.

Заявами по суті справи є (ч. 2, 5 ст. 159, ч. 3 ст. 165 КАС України):

- позовна заява;
- відзив на позовну заяву (відзив);
- відповідь на відзив;
- заперечення;
- пояснення третьої особи щодо позову або відзиву;
- відповідь на такі пояснення третьої особи щодо позову або відзиву;
- додаткові пояснення щодо окремого питання, яке виникло при розгляді справи.

Подання заяв по суті справи є правом учасників справи. Неподання суб'єктом владних повноважень відзиву на позов без поважних причин може бути кваліфіковано судом як визнання позову.

Учасники адміністративного процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами. Зловживання процесуальними правами не допускається.

З урахуванням конкретних обставин справи суд може визнати зловживання процесуальними правами дії, що суперечать завданню адміністративного судочинства, зокрема:

1) подання скарги на судові рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася (вичерпана), подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин, заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, які спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення;

2) подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав, або подання декількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав, або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями;

3) подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер;

4) необґрунтоване або штучне об'єднання позовних вимог з метою зміни підсудності справи, або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача (співвідповідача) з тією самою метою;

5) узгодження умов примирення, спрямованих на шкоду правам третіх осіб, умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі у справі.

3. Сторони. Сторонами в адміністративному процесі є особи, публічно-правовий спір між якими становить предмет розгляду та розв'язання адміністративним судом. Сторони характеризуються деякими особливими рисами, які у сукупності дозволяють відрізнити їх від інших категорій учасників адміністративного процесу.

По-перше, сторони виступають головними учасниками в адміністративному провадженні, без яких не можливий сам процес.

По-друге, сторони в адміністративному процесі, як і всі особи, що беруть участь у справі, мають юридичний інтерес в результаті вирішення справи. Цей інтерес має особистий, як матеріальний, так і процесуальний характер.

По-третє, характерною рисою сторін є також те, що процес в адміністративній справі ведеться від імені та в інтересах сторін, навіть у тому випадку коли справу порушує не особисто позивач, а інші особи в його інтересах або сторони особисто не беруть участі в процесі.

По-четверте, суд ухвалює рішення у справі саме з приводу справи сторін.

По-п'яте, на сторони поширюються всі правові наслідки судового рішення.

По-шосте, саме сторони як правило несуть судові витрати у справі.

Сторонами в адміністративному процесі в усіх справах, що містять публічно-правовий спір, є позивач та відповідач.

Позивач – це особа, на захист прав, свобод та інтересів або на виконання повноважень якої подана позовна заява до адміністративного суду.

Позивачем в адміністративній справі у відповідності до ч. 2 ст. 46 КАС України можуть бути громадяни України, іноземці чи особи без громадянства, підприємства, установи, організації (юридичні особи), суб'єкти владних повноважень.

Законодавець по суті встановлює два види позивачів. До першого виду відносяться особи, на захист прав, свобод та інтересів яких розпочинається адміністративний процес. До другого виду відносяться суб'єкти владних повноважень, на виконання повноважень яких може бути розпочатий адміністративний процес.

Відповідачем в адміністративній справі, відповідно до ч. 3 та 4 ст. 46 КАС України є суб'єкт владних повноважень. Громадяни України, іноземці чи особи без громадянства, громадські об'єднання, юридичні особи, які не є суб'єктами владних повноважень, можуть бути відповідачами лише за адміністративним позовом суб'єкта владних повноважень:

- 1) про тимчасову заборону (зупинення) окремих видів або всієї діяльності громадського об'єднання;
- 2) про примусовий розпуск (ліквідацію) громадського об'єднання;
- 3) про затримання іноземця або особи без громадянства чи примусове видворення за межі території України;
- 4) про встановлення обмежень щодо реалізації права на свободу мирних зібрань (збори, мітинги, походи, демонстрації тощо);
- 5) в інших випадках, коли право звернення до суду надано суб'єкту владних повноважень законом.

Відповідач не звертається до суду, останній притягує його до участі у справі, при цьому згода відповідача на це не є обов'язковою.

Для забезпечення виконання своїх процесуальних функцій сторони в адміністративному процесі мають рівні процесуальні права та обов'язки, що

означає, що їм надано рівні можливості щодо відстоювання своєї позиції в ході розгляду адміністративної справи.

Позивач і відповідач відносяться законодавцем до учасників справи. Це означає, насамперед, що вони володіють тими ж самими правами та мають ті самі обов'язки, що й учасники справи. Перелік цих процесуальних прав та обов'язків наведений у ст. 44 КАС України.

Проте сторони займають особливе, як було зазначене вище, головне положення при розгляді справи, тому вони наділяються додатковими, специфічними та досить важливими процесуальними правами. Завдяки таким процесуальним правам сторони можуть істотно впливати на хід справи. До основних процесуальних прав позивача можна віднести наступні (здебільшого диспозитивні):

1) на будь-якій стадії судового процесу відмовитися від позову (ч. 1 ст. 47 КАС України);

2) змінити предмет або підстави позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог шляхом подання письмової заяви до закінчення підготовчого засідання або не пізніше ніж за п'ять днів до першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження. Розмір позовних вимог - це кількісна характеристика позовних вимог (наприклад, виражена у грошовій сумі) (ч. 1 ст. 47 КАС України);

3) відкликати позовну заяву, подавши відповідну заяву до відкриття провадження в адміністративній справі (п. 2 ч. 4 ст. 169 КАС України);

4) заявити клопотання про залишення позову без розгляду до початку розгляду справи по суті (п. 5 ч. 1, ч. 2 ст. 240 КАС України);

5) примирення на будь-якій стадії судового процесу (ч. 5 ст. 47 КАС України);

7) право вимагати виконання рішення після набрання ним законної сили або у разі можливості його негайного виконання;

та ін.

Деякі з зазначених прав має і відповідач, крім того, відповідач в адміністративному судочинстві має ще наступні диспозитивні права:

1) визнати адміністративний позов повністю або частково (ч. 4 ст. 47 КАС України). Визнання позову розглядається у якості одностороннього волевиявлення відповідача, що спрямоване на врегулювання спору. Наслідками часткового визнання адміністративного позову відповідачем і прийняття його судом є ухвалення судового рішення про задоволення визнаних відповідачем позовних вимог. При повному визнанні відповідачем адміністративного позову і прийнятті його судом, ухвалюється рішення суду про задоволення адміністративного позову;

2) подати відзив на позовну заяву (ч. 4 ст. 47 КАС України). У відзиві викладаються заперечення. Заперечення проти адміністративного позову – це головний спосіб захисту відповідача від вимог, висунутих позивачем;

3) відповідач, який не є суб'єктом владних повноважень, може

пред'явити зустрічний позов (ч. 8 ст. 47 КАС України).

Одним з важливих прав сторін є можливість закінчити адміністративну справу на будь-якій стадії адміністративного процесу примиренням. Позивач та відповідач можуть піти на взаємні поступки у справі та повністю або частково врегулювати спір на цій основі. Таким чином, сторони можуть досягти примирення, яке є їх двостороннім волевиявленням, націленим на врегулювання спору шляхом взаємних поступок.

Примирення сторін може стосуватися лише прав та обов'язків сторін. Сторони можуть примиритися на умовах, які виходять за межі предмета спору, якщо такі умови примирення не порушують прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб. Умови примирення не можуть суперечити закону або виходити за межі компетенції суб'єкта владних повноважень.

У разі примирення сторін суд постановляє ухвалу про закриття провадження у справі, в якій фіксуються умови примирення.

Сторони можуть досягнути примирення на будь-якій стадії судового процесу, що є підставою для закриття провадження в адміністративній справі.

Розпорядження сторонами своїми диспозитивними правами повинно перебувати під пильним наглядом суду, оскільки спір між двома сторонами в публічно-правовій сфері може стосуватися інтересів держави, територіальної громади, великого кола осіб тощо. Тому законодавець передбачив обставини, при наявності яких адміністративний суд не прийматиме відмови позивача від адміністративного позову, визнання адміністративного позову відповідачем і не визнаватиме умов примирення сторін. Відповідно до ч. 6 ст. 47 суд не приймає відмови позивача від позову, визнання позову відповідачем і не визнає умов примирення сторін, якщо ці дії суперечать закону або порушують чий-небудь права, свободи чи інтереси.

В КАС України не міститься прямої вказівки на наявність інституту процесуальної співучасті в адміністративному судочинстві, проте, аналіз деяких норм КАС України дозволяє зробити висновок про існування в адміністративному процесі цього процесуального інституту.

Зазвичай під процесуальною співучастю розуміють участь в одній справі з боку позивача або відповідача кількох осіб.

В юридичній літературі вказується на те, що виникненню процесуальної співучасті в процесі взагалі та в адміністративному процесі зокрема повинні передувати певні обставини. Цими обставинами є матеріальні спірні правовідносини, які виникають внаслідок конкуренції застосування фізичними (юридичними) особами наданих їм публічних прав або виконання ними обов'язків публічно-правового характеру, а також у зв'язку із зіткненням правових інтересів цих осіб.

Процесуальну співучасть необхідно відрізнити від участі у справі декількох позивачів або відповідачів в результаті заміни неналежної сторони. В ході розгляду адміністративної справи суд може з'ясувати, що одна з сторін, що беруть участь у справі, є неналежною. Правове регулювання заміни неналежної

сторони в адміністративному судочинстві здійснюється нормами ст. 48 КАС України.

Говорячи про процесуальне положення сторін, необхідно також вказати на те, що законодавець передбачив можливість процесуального правонаступництва в адміністративному судочинстві (ст. 52 КАС України). Процесуальним правонаступництвом вважають заміну сторони або третьої особи в спірних правовідносинах в разі їх вибуття з адміністративної справи.

У разі вибуття або заміни сторони чи третьої особи у відносинах, щодо яких виник спір, суд допускає на будь-якій стадії судового процесу заміну відповідної сторони чи третьої особи її правонаступником. Усі дії, вчинені в адміністративному процесі до вступу правонаступника, обов'язкові для нього в такій самій мірі, у якій вони були б обов'язкові для особи, яку він замінив. Процесуальне правонаступництво можливе на будь-якій стадії адміністративного процесу, включаючи стадію звернення судового рішення до виконання в адміністративній справі.

Необхідно відрізнити заміну неналежної сторони від процесуального правонаступництва.

По-перше, правовою підставою заміни неналежної сторони в адміністративному судочинстві є ст. 48 КАС України, а правовою підставою процесуального правонаступництва – ст. 52 КАС України.

По-друге, заміна неналежної сторони можлива лише відносно сторін публічно-правового спору, в той час, як процесуальне правонаступництво може бути застосовано відносно сторін і третіх осіб.

По-третє, при заміні неналежної сторони, остання не була суб'єктом спірних правовідносин, в той час, як при процесуальному правонаступництві сторона або третя особа, яку замінюють, була суб'єктом спору.

По-четверте, при заміні сторони дії неналежної сторони для належної не викликають ніяких правових наслідків. При процесуальному правонаступництві всі процесуальні дії, що були здійснені попередником, є обов'язковими для наступника.

По-п'яте, заміна неналежної сторони можлива лише у суді першої інстанції, а процесуальне правонаступництво на будь-якій стадії процесу.

По-шосте, при заміні неналежної сторони процес починається спочатку, а при процесуальному правонаступництві продовжується.

4. Треті особи. Публічно-правовий спір, що розглядається адміністративним судом, може бути пов'язаний з такими правовідносинами, суб'єктами яких є особи, які не приймають участі в спорі. Таким чином, рішення, прийняте судом у справі може вплинути на правове становище цих осіб. Участь у процесі таких осіб, які визнаються третіми особами, є одним з важливих засобів встановлення істини у справі, засобом реалізації права на захист третіх осіб та сторін, а також засобом забезпечення винесення судом законних та обґрунтованих судових рішень. Третіми особами визнаються учасники адміністративного процесу, які вступають у вже відкриту в суді

адміністративну справу між сторонами для захисту особистих прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин. Треті особи мають юридичний інтерес в результатах розгляду судом справи. Позиція третіх осіб у справі обумовлена тим, що вони намагатимуться, щоб суд виніс таке судове рішення у справі, яке б відповідало їх інтересам, що залежать від існуючих між ними і сторонами правовідносин, або ж зміною їх на свою користь. В адміністративному процесі беруть участь два види третіх осіб: треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору та треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору.

Треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору – це учасники адміністративного процесу, які вступають у вже відкриту в суді адміністративну справу, пред'явивши позов на предмет спору до однієї або обох сторін, з метою захисту особистих прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин. Характерними рисами третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги є те, що:

- вони вступають у процес, який вже порушено;
- вони заявляють самостійні вимоги на предмет спору - задоволення позову таких осіб має повністю або частково виключати задоволення вимог позивача до відповідача.;
- їх інтереси повністю або частково суперечать інтересам однієї або обох сторін;
- вони втручаються в спір між сторонами, що вже виник;
- вони вступають у справу, пред'явивши адміністративний позов до однієї або до обох сторін.

Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, можуть вступити у справу до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, пред'явивши позов до однієї або обох сторін.

У разі вступу третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, розгляд адміністративної справи за клопотанням учасника справи починається спочатку.

Другим видом третіх осіб є треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору. Це учасники адміністративного процесу, які вступають у вже відкриту в суді адміністративну справу на стороні позивача або відповідача з метою захисту особистих прав, свобод та інтересів у сфері публічно-правових відносин. Одна й та ж сама особа може брати участь в адміністративному процесі у якості третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, на боці тільки однієї сторони. Підставою виникнення юридичного інтересу в третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог, є її допроцесуальний зв'язок з однією із сторін адміністративної справи в яку вона вступає. При розв'язанні питання про вступ у справу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог, суд повинен перевірити існування між цією особою

та однією із сторін правових відносин і можливість впливу рішення суду у справі між сторонами на цю особу. Треба зазначити, що ухвалене судом рішення у справі за участю третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, може наперед вирішити наслідки взаємовідносин між сторонами та цими третіми особами, тобто вплинути на їх права та обов'язки щодо однієї із сторін.

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача до закінчення підготовчого засідання або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, у разі коли рішення у справі може вплинути на їхні права, свободи, інтереси або обов'язки.

Вони можуть бути залучені до участі у справі також за клопотанням учасників справи.

Якщо адміністративний суд при вирішенні питання про відкриття провадження у справі або при підготовці справи до судового розгляду встановить, що судові рішення може вплинути на права та обов'язки осіб, які не є стороною у справі, суд залучає таких осіб до участі в справі як третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

Вступ третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, не має наслідком розгляд адміністративної справи спочатку.

У заявах про залучення третіх осіб і у заявах третіх осіб про вступ у справу на стороні позивача або відповідача зазначається, на яких підставах третіх осіб належить залучити до участі у справі.

Про залучення третіх осіб до участі у справі суд постановляє ухвалу, в якій зазначає, на які права чи обов'язки такої особи та яким чином може вплинути рішення суду у справі.

Наслідки незалучення у справу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору – ст. 50 КАС України. Якщо в результаті ухвалення судового рішення сторона може набути право стосовно третьої особи або третя особа може пред'явити вимоги до сторони, така сторона зобов'язана сповістити цю особу про відкриття провадження у справі і подати до суду заяву про залучення її до участі у справі як третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору. До такої заяви повинні бути додані докази про направлення її копії особі, про залучення якої як третьої особи подана заява. У разі розгляду справи без повідомлення третьої особи про розгляд справи обставини справи, встановлені судовим рішенням, не мають юридичних наслідків при розгляді позову, пред'явленого стороною, яка брала участь у цій справі, до цієї третьої особи або позову, пред'явленого цією третьою особою до такої сторони.

Права та обов'язки третіх осіб:

1. Крім прав та обов'язків, визначених у статті 44 КАС України, треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, мають права позивача.

2. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, мають права та обов'язки, визначені у статті 44 КАС України.

5. Участь в адміністративному процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб виступають особливим різновидом учасників справи. Мають тільки процесуальний інтерес у результатах розгляду справи, виступаючи від на захист інтересів інших осіб власного імені. До таких органів та осіб відносяться:

- Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- прокурор;
- органи державної влади;
- органи місцевого самоврядування;
- юридичні особи;
- фізичні особи.

Процесуальні права органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб – ст. 54 КАС України. Мають процесуальні права й обов'язки особи, в інтересах якої вони діють, за винятком права закінчувати справу примиренням. Відмова органів та осіб, визначених яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, від позову або зміна позовних вимог не позбавляє особу, в інтересах якої подано позовну заяву, права вимагати від суду розгляду справи, вирішення позову в попередньому обсязі. Якщо фізична особа, яка має адміністративну процесуальну дієздатність і в інтересах якої подано позовну заяву, не підтримує заявлені позовні вимоги, суд залишає позовну заяву без розгляду. Відмова органу, уповноваженого здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах, від позову, поданого прокурором в інтересах держави, не позбавляє прокурора права підтримувати позов і вимагати вирішення спору по суті. Органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, які не брали участі у справі, з метою вирішення питання про наявність підстав для подання апеляційної чи касаційної скарги, заяви про перегляд рішення за нововиявленими або виключними обставинами, вступу в розгляд справи за позовом (заявою) іншої особи мають право ознайомлюватися з матеріалами справи в адміністративному суді та робити їх копії.

6. Представництво в адміністративному процесі. У ст. 59 Конституції України передбачається право кожного на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

Відповідно до ч. 4 та 5 ст. 131-2 Конституції України виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального

обвинувачення. Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена.

В адміністративному судочинстві ці положення деталізуються в ст. 55 КАС України, де передбачається можливість сторони, третьої особи в адміністративній справі, а також особи, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, брати участь у судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника.

Юридична особа незалежно від порядку її створення, суб'єкт владних повноважень, який не є юридичною особою, беруть участь у справі через свого керівника, члена виконавчого органу, іншу особу, уповноважену діяти від її (його) імені відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту) (самопредставництво юридичної особи, суб'єкта владних повноважень), або через представника. Держава, Автономна Республіка Крим, територіальна громада беруть участь у справі через відповідний орган державної влади, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування відповідно до його компетенції, від імені якого діє його керівник, інша уповноважена особа відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту) (самопредставництво органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування), або через представника.

Таким чином, КАС України передбачає інститут процесуального представництва в адміністративному судовому процесі. Представництво можливе у будь-якій адміністративній справі, що розглядається судом на всіх стадіях адміністративного судочинства.

Під адміністративно-процесуальним представництвом розуміють правовідносини, у яких одна особа (представник) на підставі повноважень, наданих їй договором або законом, вчиняє в адміністративному процесі процесуальні дії від імені та в інтересах сторони, третьої особи, спрямовані на захист та реалізацію їх прав та інтересів у публічно-правовій сфері.

Процесуальне представництво поділяють за підставами виникнення на договірне (добровільне, факультативне) та законне (необхідне, обов'язкове) представництво.

Законне (необхідне, обов'язкове) процесуальне представництво виникає на підставі закону, адміністративного чи судового акта за наявності таких юридичних фактів як спорідненість, усиновлення, встановлення опіки чи піклування тощо. Воно здійснюється батьками, опікунами, піклувальниками (ст. 56 КАС України).

Права, свободи та інтереси малолітніх та неповнолітніх осіб, які не досягли віку, з якого настає адміністративна процесуальна дієздатність, а також

недієздатних фізичних осіб захищають у суді їхні законні представники - батьки, усиновлювачі, опікуни чи інші особи, визначені законом.

Права, свободи та інтереси неповнолітніх осіб, які досягли віку, з якого настає адміністративна процесуальна дієздатність, непрацездатних фізичних осіб і фізичних осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть захищати в суді їхні законні представники - батьки, усиновлювачі, піклувальники чи інші особи, визначені законом. Суд може залучити до участі у таких справах відповідно неповнолітніх осіб, непрацездатних фізичних осіб і фізичних осіб, цивільна дієздатність яких обмежена.

Суд з метою захисту прав, свобод та інтересів неповнолітніх осіб, які досягли віку, з якого настає адміністративна процесуальна дієздатність, непрацездатних фізичних осіб і фізичних осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, та які беруть участь у справі, може залучити до участі у справі їхніх законних представників.

Законний представник самостійно здійснює процесуальні права та обов'язки сторони чи третьої особи, яку він представляє, діючи в її інтересах.

Законні представники можуть доручати ведення справи в суді іншим особам, які відповідно до закону мають право здійснювати представництво в суді.

Якщо дії законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, суд може залучити до участі у справі відповідний орган чи особу, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Договірне (добровільне, факультативне) представництво виникає на підставі добровільно укладеного договору доручення, трудового договору, членства в громадській організації та з інших підстав пов'язаних з волевиявленням особи. Воно може здійснюватися адвокатами, юрисконсультами та іншими працівниками підприємств, установ, організацій; уповноваженими організацій, яким надано право захищати права й інтереси інших осіб; співучасниками та іншими особами, які допущені судом до виконання функцій представника.

Відповідно до ст. 57 КАС України представником у суді може бути

- законний представник;
- адвокат;
- фізична особа, яка має адміністративну процесуальну дієздатність - у справах незначної складності та в інших випадках, визначених КАС України;
- посадові особи органів або інших осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена, крім випадків, коли такі органи та особи є стороною чи третьою особою у справі.

Одна й та сама особа може бути одночасно представником або декількох позивачів, або декількох відповідачів, або декількох третіх осіб на одній стороні, за умови відсутності конфлікту інтересів між ними.

Особи, які не можуть бути представниками (ст. 58 КАС України):

- особа, яка бере участь у справі як секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, перекладач та свідок, або є помічником судді, що розглядає справу.
- особа, якщо вона у цій справі представляє або представляла іншу особу, інтереси якої у цій справі суперечать інтересам її довірителя;
- судді, прокурори, слідчі, працівники підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, крім випадків, коли вони діють від імені відповідних органів, що є стороною або третьою особою у справі, чи як законні представники сторони чи третьої особи.

Повноваження представників сторін та інших учасників справи мають бути підтверджені такими документами:

- 1) довіреністю фізичної або юридичної особи;
- 2) свідоцтвом про народження дитини або рішенням про призначення опікуном, піклувальником чи охоронцем спадкового майна.

Довіреність фізичної особи повинна бути посвідчена нотаріально або, у визначених законом випадках, іншою особою.

У разі задоволення заявленого клопотання щодо посвідчення довіреності фізичної особи на ведення справи, що розглядається, суд без виходу до нарадчої кімнати постановляє ухвалу, яка заноситься секретарем судового засідання до протоколу судового засідання, а сама довіреність або засвідчена підписом судді копія з неї приєднується до справи.

Довіреність фізичної особи, за зверненням якої прийнято рішення про надання їй безоплатної вторинної правничої допомоги, може бути посвідчена посадовою особою органу (установи), який прийняв таке рішення.

Довіреність від імені юридичної особи видається за підписом (електронним цифровим підписом) посадової особи, уповноваженої на це законом, установчими документами.

Повноваження адвоката як представника підтверджуються довіреністю або ордером.

Оригінали документів, що підтверджують повноваження представників, копії з них, засвідчені суддею, або копії з них, засвідчені у визначеному законом порядку, приєднуються до матеріалів справи.

У разі подання представником заяви по суті справи в електронній формі він може додати до неї довіреність або ордер в електронній формі, підписані електронним цифровим підписом відповідно до Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему.

Довіреності або інші документи, які підтверджують повноваження представника і були посвідчені в інших державах, повинні бути легалізовані в установленому законодавством порядку, якщо інше не встановлено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Порядок консульської легалізації встановлюється Міністерством закордонних справ України (ст. 54 Консульського статуту України, затвердженого Указом Президента України від 2 квітня 1994 р.) та Інструкцією

про порядок консульської легалізації офіційних документів в Україні і за кордоном, затвердженої наказом Міністерства закордонних справ України від 4 червня 2002 р. № 113, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України від 26 червня 2002 р. № 535/6823. Разом із тим, згідно зі ст. 3 Конвенції, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів, 1961 р., єдиною формальною процедурою, яка може вимагатися для посвідчення автентичності підпису або якості, в якій виступала особа, що підписала документ, автентичності відбитку печатки або штампа, яким скріплено документ, є проставлення апостиля компетентними органами держави, в якій документ був складений. Отже, документ, на якому проставлено апостиль, не потребує жодного додаткового оформлення чи засвідчення і може бути використаний у будь-якій іншій державі-учасниці Конвенції. Водночас Україна є учасницею окремих міжнародних договорів, якими скасовуються будь-які додаткові засвідчення офіційних документів, що подаються до установ держав-учасниць такого Договору. Такими є договори про правову допомогу між Україною та Грузією, Молдовою, Узбекистаном, Литвою, Латвією, Естонією, Чехією, Угорщиною, Польщею, Монголією, Македонією, В'єтнамом, КНР та іншими. У відносинах між Україною та країнами СНД чинною є Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 р. Згідно зі ст. 13 цієї Конвенції та міжнародними договорами про правову допомогу документи, які на території однієї з Договірних Сторін розглядаються як офіційні та користуються на території інших Договірних Сторін, є доказовою силою офіційних документів.

Повноваження представника в суді (ст. 60 КАС України):

Представник, який має повноваження на ведення справи в суді, здійснює від імені особи, яку він представляє, її процесуальні права та обов'язки.

Обмеження повноважень представника на вчинення певної процесуальної дії мають бути застережені у виданій йому довіреності або ордері.

Про припинення представництва або обмеження повноважень представника за довіреністю має бути повідомлено суду шляхом подання письмової заяви.

Підстави і порядок припинення представництва за довіреністю, скасування довіреності та відмови представника від наданих йому повноважень визначаються Цивільним кодексом України.

7. Помічник судді. Ст. 61 КАС України містить перелік інших учасників судового процесу, спільним для яких є те, що вони не мають юридичної заінтересованості у результатах вирішення адміністративної справи. До них відносяться: помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст. Необхідно додати, що до цієї групи може бути віднесено також державного виконавця. На підставі ст. ст. 254, 377, 378, 379 КАС України - на стадії звернення судового рішення до виконання до суду може звернутися державний

виконавець. Саме ознака наявності юридичного інтересу в результаті справи первісно відрізняє цих осіб від учасників справи та представників.

Помічник судді – ст. 62 КАС України. Кожний суддя має помічника (помічників), статус і умови діяльності якого (яких) визначаються Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та Положенням про помічника судді, затвердженим Радою суддів України.

Помічником судді може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту і вільно володіє державною мовою. Помічники суддів Верховного Суду повинні також мати стаж професійної діяльності у сфері права не менше трьох років.

Судді самостійно здійснюють добір помічників. Помічник судді призначається на посаду та звільняється з посади керівником апарату відповідного суду за поданням судді. Помічники суддів з питань підготовки справ до розгляду підзвітні лише відповідному судді.

Помічник судді забезпечує підготовку та організаційне забезпечення судового процесу. Для цього помічник судді:

- 1) бере участь в оформленні судових справ, за дорученням судді готує проекти запитів, листів, інших матеріалів, пов'язаних із розглядом конкретної справи, виконавчих документів;
- 2) здійснює оформлення копій судових рішень для направлення сторонам у справі та іншим учасникам справи відповідно до вимог процесуального законодавства, контролює своєчасність надсилання копій судових рішень;
- 3) виконує інші доручення судді, що стосуються організації розгляду судових справ.

Помічник судді за дорученням судді (головуючого у судовій колегії) може за відсутності секретаря судового засідання здійснювати його повноваження.

8. Секретар судового засідання. Секретар судового засідання – ст. 63 КАС України. Секретар судового засідання виконує цілу низку важливих функцій не тільки в ході судового засідання, а й за його межами:

- 1) здійснює судові виклики і повідомлення;
- 2) перевіряє, хто з учасників судового процесу з'явився в судові засідання, хто з учасників судового процесу бере участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції, і доповідає про це головуючому;
- 3) забезпечує контроль за повним фіксуванням судового засідання технічними засобами і проведення судового засідання в режимі відеоконференції;
- 4) забезпечує ведення протоколу судового засідання;
- 5) забезпечує оформлення матеріалів адміністративної справи;
- 6) виконує інші доручення головуючого у справі.

Перелік повноважень секретаря судового засідання не є вичерпним. В КАС України містяться також деякі інші його обов'язки, наприклад, обов'язок

скласти протокол про вчинення окремої процесуальної дії поза залом судового засідання або під час виконання судового доручення (ст. 233 КАС України).

Необхідно також зазначити, що секретар судового засідання виконує функції судового розпорядника в разі відсутності останнього в судовому засіданні. Тобто є підстави вважати, що законодавець мав на увазі те, що в справах, які не визначаються складністю, секретар судового засідання здійснює також обов'язки судового розпорядника.

9. Судовий розпорядник. Введення цього учасника в адміністративний процес покликане забезпечити численні організаційні аспекти судового засідання. У відповідності зі ст. 159 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», у кожному суді діє служба судових розпорядників. Основним призначенням судового розпорядника є забезпечення додержання особами, що знаходяться в суді, встановлених правил, виконання ними розпоряджень головуєчого в судовому засіданні, тощо. Судові розпорядники призначаються на посаду і звільняються з посади керівником апарату відповідного суду.

Треба зазначити, що перелік обов'язків судового розпорядника, наведений у ч. 2 ст. 64 КАС України, дає підстави вважати, що ці обов'язки носять переважно організаційний, технічний характер. Найважливішими з них є:

- забезпечення належного стану зали судового засідання і запрошення до неї учасників адміністративного процесу;
- слідкування за дотриманням порядку особами, присутніми у залі судового засідання;
- виконання розпорядження головуєчого про приведення до присяги перекладача, експерта тощо.

Ми вважаємо, що судового розпорядника наділено владними повноваженнями, оскільки вимоги, пов'язані з виконанням його обов'язків, є обов'язковими для осіб, які беруть участь у справі, свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів та інших осіб, присутніх у залі судового засідання. Перелік обов'язків судового розпорядника, закріплений у КАС України, не є вичерпним і в ньому передбачена можливість виконання судовим розпорядником інших різноманітних розпоряджень головуєчого, пов'язаних із забезпеченням умов, необхідних для розгляду адміністративної справи. Присутність в судовому засіданні судового розпорядника безумовно створює максимально сприятливі умови для всебічного та ефективного розгляду адміністративної справи. Діяльність судового розпорядника дозволяє секретарю судового засідання зосередити всі свої зусилля на повному фіксуванні судового засідання технічними та іншими засобами, бо в разі відсутності судового розпорядника, як вже зазначалося, його функції виконує секретар судового засідання.

10. Свідок. Свідком у суді може виступати кожна особа, яка володіє відомостями про обставини, що належить з'ясувати у справі. Поняття «кожна особа» підкреслює прагнення законодавця надати можливість суду отримати

якомога більше відомостей по справі з метою її повного та всебічного розгляду, та як наслідок цього, в законі відсутні прямі обмеження за ознаками віку свідка, його родинних або інших близьких стосунків з особами, які беруть участь у справі.

Аналіз положень ст. 65 КАС України, що регулює процесуальне положення свідка в адміністративному судовому процесі, дає змогу стверджувати, що свідком може бути дієздатна фізична особа, яка не перебуває на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі, а також здатна за своїм фізичним і психічним станом правильно сприймати обставини, що мають значення для справи та давати з цього приводу показання.

Таким чином, перш за все законодавець підкреслив те, що свідком повинна виступати дієздатна фізична особа.

Проте, ст. 214 КАС України передбачає допит адміністративним судом малолітніх і неповнолітніх свідків, тобто свідком може бути і неповнолітня особа, яка не володіє повним обсягом дієздатності, але судом обов'язково враховується вік неповнолітнього, рівень його розвитку та здатність сприймати обставини, що мають значення для справи. Уявляється, що залучення неповнолітніх до участі в процесі у якості свідків можливе лише тоді, коли за якихось обставин цього не можна уникнути.

Незважаючи на те, що законодавець закріплює досить широкий круг осіб, які можуть бути допитані як свідки в ст. 66 КАС України зафіксований перелік осіб, які за різноманітними обставинами не можуть залучатися у якості свідків. До них відносяться:

1) недієздатні фізичні особи, а також особи, які перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі і не здатні через свої фізичні або психічні вади правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, або давати показання;

2) особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з наданням професійної правничої допомоги або послуг посередництва (медіації) під час проведення позасудового врегулювання спору, - про такі відомості;

3) священнослужителі - про відомості, одержані ними на сповіді віруючих;

4) судді та присяжні - про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, або про інформацію, яка стала відома судді під час врегулювання спору за його участю;

Перелік осіб, які не можуть залучатися як свідки, не є вичерпним. Пунктом 5 ч. 1 ст. 66 КАС України передбачено також обмеження щодо інших осіб, які не можуть бути допитані як свідки згідно із законом чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, без їхньої згоди. Наприклад, відповідно до п. 2 ч.1 ст. 23 Закону України „Про адвокатуру та адвокатську діяльність” забороняється вимагати від адвоката, його помічника, стажиста, особи, яка перебуває у трудових відносинах з

адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також від особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, надання відомостей, що є адвокатською таємницею. З цих питань зазначені особи не можуть бути допитані, крім випадків, якщо особа, яка довірила відповідні відомості, звільнила цих осіб від обов'язку зберігати таємницю в порядку, передбаченому законом. Також, особи, які мають дипломатичний імунітет, не можуть бути допитані як свідки без їхньої згоди, а представники дипломатичних представництв - без згоди дипломатичного представника.

Свідок має право відмовитись від дачі показань тільки за тих підстав, що передбачені законодавством. Отже, хоча родинні, або інші близькі відносини не є обмеженням для залучення осіб у якості свідків, проте законом передбачена можливість фізичної особи відмовитися від дачі показань щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, над якою встановлено опіку чи піклування, член сім'ї або близький родич цих осіб), які можуть тягнути юридичну відповідальність для нього або таких членів сім'ї чи близьких родичів.

Свідок, який з'явився на вимогу суду, та відмовляється давати показання, зобов'язаний повідомити причини відмови.

Свідок викликається в судові засідання з ініціативи суду або учасників справи. Учасник справи, заявляючи клопотання про виклик свідка, повинен зазначити його ім'я, місце проживання (перебування), роботи чи служби та обставини, щодо яких він може дати показання.

Основним обов'язком свідка є те, що він повинен з'явитися до суду за його викликом і дати правдиві показання про відомі йому обставини.

Виконання обов'язку з'явитися до суду забезпечується юридичним примусом. По-перше, у разі нез'явлення свідка до судового засідання, суд може вирішити питання про привід свідка. Здійснення приводу регулюється ст. 148 КАС України. Крім цього, в законодавстві передбачена також адміністративна відповідальність свідка. Так ст. 185-3 КпАП України встановлює за неповагу до суду, одним з проявів якої є злісне ухилення від явки в суд свідка, накладення штрафу від шести до дванадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб.

У разі неможливості прибуття до суду та участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції за викликом суду свідок зобов'язаний завчасно повідомити про це суд. Це, звичайно, звільняє свідка від несприятливих наслідків. Треба зазначити також, що законом передбачається з виняткових обставин допит свідка за місцем його проживання (перебування) - якщо свідок не може прибути у судові засідання внаслідок хвороби, старості, інвалідності або з інших поважних причин – в порядку виконання судових доручень про збирання доказів – ст. 83 КАС України.

До основних процесуальних прав свідка в адміністративному процесі відносяться:

- право давати показання рідною мовою або мовою, якою він володіє;
- право користуватися письмовими записами - лише в тих випадках, якщо його показання пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими даними, які важко зберегти в пам'яті. Ці записи подаються суду та учасникам справи і можуть бути приєднані до справи за ухвалою суду;
- право відмовитися від давання показань у випадках, встановлених законом;
- право брати участь у судовому засіданні в режимі відео конференції
- за відсутності заперечень учасників справи або незалежно від заперечень учасників справи, якщо свідок не може з'явитися до суду через хворобу, похилий вік, інвалідність або з інших поважних причин;
- право на компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду.

В законодавстві встановлена кримінальна відповідальність свідка за завідомо неправдиві показання (ст. 384 КК України) або за відмову від давання показань з непередбачених законом підстав (385 КК України).

11. Експерт. Експертом в адміністративному процесі є фізична особа, яка має необхідні спеціальні знання, відповідає вимогам, встановленим Законом України «Про судову експертизу» та якій доручено судом або учасником справи дати висновок з питань, які виникли під час розгляду справи і стосуються сфери її спеціальних знань, за результатами дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини у справі.

Експерт в адміністративному процесі – це особа:

- яка має необхідні знання;
- якій доручається дати висновок з питань, що виникають під час розгляду справи і стосуються спеціальних знань цієї особи;
- яка дає висновок шляхом дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини у справі.

Експерт може призначатися судом або залучатися учасником справи.

Закон України "Про судову експертизу" від 25 лютого 1994 року встановлює вимоги до особи, яка може бути судовим експертом, щоб гарантувати її спроможність здійснювати судово-експертну діяльність.

- судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань;
- судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності;
- до проведення судових експертиз, крім тих, що проводяться виключно державними спеціалізованими установами (а такими є: криміналістичні, судово-медичні і судово-психіатричні експертизи), можуть

залучатися також судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності;

- Особа або орган, які призначили судову експертизу, можуть доручити її проведення тим судовим експертам, яких внесено до державного Реєстру атестованих судових експертів. Для проведення деяких видів експертиз, які не здійснюються виключно державними спеціалізованими установами, за рішенням особи або органу, що призначили судову експертизу, можуть залучатися крім судових експертів також інші фахівці з відповідних галузей знань.

- не можуть залучатися до виконання обов'язків судового експерта особи, визнані у встановленому законом порядку недієздатними, а також особи, які мають судимість, або на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення або дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта.

Таким чином, суд повинен обирати експерта насамперед із судових експертів, що внесені до державного Реєстру атестованих судових експертів, а за відсутності таких - із інших фахівців, які володіють відповідною галуззю знань. І це виправдано, адже атестація проводиться з типових видів судових експертиз, але у практиці можуть бути випадки, коли необхідні спеціальні знання у тій галузі, у якій атестація судових експертів поки що не проводиться.

Треба зазначити, що правове положення експерта врегульоване крім Закону України «Про судову експертизу», також низкою нормативних актів підзаконного характеру: Наказом Міністерства юстиції України від 30 грудня 2011 р. «Про затвердження Порядку присвоєння кваліфікаційних класів судових експертів працівникам науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України»; Наказом Міністерства юстиції України від 03 березня 2015 р. «Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів»; Наказом Міністерства юстиції України від 29 березня 2012 р. «Про затвердження Порядку ведення державного Реєстру атестованих судових експертів» та ін.

Обов'язки експерта:

- провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок

- з'явитися до суду за викликом суду та роз'яснити свій висновок і відповісти на питання суду та учасників справи. За відсутності заперечень учасників справи експерт може брати участь в судовому засіданні в режимі відео конференції;

- у разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення призначений судом експерт - невідкладно подає суду клопотання щодо його

уточнення або повідомляє суд про неможливість проведення ним експертизи за поставленими питаннями;

- забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо експертне дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей:

1) призначений судом експерт має одержати на його проведення відповідний дозвіл суду, який оформляється ухвалою;

2) залучений учасником справи експерт має повідомити відповідного учасника справи про визначені цим Кодексом наслідки проведення такого експертного дослідження та одержати у такого учасника дозвіл на його проведення.

Експерту заборонено:

- передоручати проведення експертизи іншій особі;

- з власної ініціативи збирати матеріали для проведення експертизи;

- розголошувати відомості, що стали йому відомі у зв'язку з проведенням експертизи, або повідомляти будь-кому, крім суду та учасника справи, на замовлення якого проводилася експертиза, про її результати;

- якщо експерт призначений судом - спілкуватися з учасниками судового процесу поза межами судового засідання, крім випадків вчинення інших дій, безпосередньо пов'язаних із проведенням експертизи

Експерт має право:

1) ознайомлюватися з матеріалами справи;

2) заявляти клопотання про надання йому додаткових матеріалів і зразків, якщо експертиза призначена судом;

3) викладати у висновку експерта виявлені в ході проведення експертизи факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання;

4) бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предмета і об'єктів дослідження;

5) для цілей проведення експертизи заявляти клопотання про опитування учасників справи та свідків;

6) на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом до суду;

7) відмовитися від надання висновку, якщо наданих на його запит матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків. Заява про відмову повинна бути вмотивованою;

Експерт може відмовитися від давання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків або якщо він не володіє необхідними знаннями для виконання покладених на нього обов'язків.

У разі нез'явлення експерта до суду КпАП України у ч. 2 ст. 185-3 встановлює адміністративну відповідальність за злісне ухилення експерта від явки в суд у виді штрафу від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

В законодавстві встановлюється кримінальна відповідальність експерта. Ст. 384 КК України передбачає покарання за завідомо неправдивий висновок експерта в суді. Ст. 385 КК України - за відмову експерта від виконання покладених на нього обов'язків без поважних причин.

12. Експерт з питань права. Експерт з питань права. Відповідно до ст. 69 КАС України як експерт з питань права може залучатися особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права.

Рішення про допуск до участі в справі експерта з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи ухвалюється судом.

Учасники справи мають право подати до суду висновок експерта у галузі права щодо:

- 1) застосування аналогії закону чи аналогії права;
- 2) змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування, доктриною у відповідній іноземній державі.

Експерт з питань права зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом, відповідати на поставлені судом питання, надавати роз'яснення. За відсутності заперечень учасників справи експерт з питань права може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції.

Експерт з питань права має право знати мету свого виклику до суду, відмовитися від участі у судовому процесі, якщо він не володіє відповідними знаннями, а також право на оплату послуг та компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду.

Висновок експерта у галузі права не може містити оцінки доказів, вказівок про достовірність чи недостовірність того чи іншого доказу, про переваги одних доказів над іншими, про те, яке рішення має бути прийнято за результатами розгляду справи.

Законодавець підкреслює, що висновок експерта у галузі права не є доказом, має допоміжний (консультативний) характер і не є обов'язковим для суду. Суд може посилатися в рішенні на висновок експерта у галузі права як на джерело відомостей, які в ньому містяться, та має зробити самостійні висновки щодо відповідних питань.

13. Спеціаліст. Спеціалістом є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, необхідними для застосування технічних засобів, і призначена судом для надання консультацій та технічної допомоги під час вчинення процесуальних дій, пов'язаних із застосуванням таких технічних засобів (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо).

Таким чином, спеціаліст:

- володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних засобів;
- може надавати консультації та технічну допомогу під час вчинення процесуальних дій, пов'язаних із застосуванням таких технічних засобів.

Тобто спеціалістом є фахівець у певній галузі, який залучається для надання безпосередньої технічної допомоги суду та учасникам адміністративного процесу в ході доказування. Наприклад, у якості спеціаліста може бути залучений фахівець у галузі комп'ютерної, відеозаписувальної техніки тощо.

Ініціатором залучення спеціаліста до участі в адміністративному процесі для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) під час вчинення процесуальних дій, виступає суд, який постановляє відповідну ухвалу. Ініціювати залучення спеціаліста можуть також учасники справи.

Законодавець підкреслює, що допомога спеціаліста технічного характеру під час вчинення процесуальних дій не замінює висновку експерта. В продовження цієї тези слід зазначити, що на відміну від висновку експерта, консультації та роз'яснення спеціаліста не є джерелом доказів. Вони лише допомагають суду та всім учасникам адміністративного процесу орієнтуватися в масиві інформації та вилучати з неї ті відомості, що стосуються справи. Це є однією з відмінностей між експертом та спеціалістом.

Спеціаліст зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом, відповідати на поставлені судом питання, надавати консультації та роз'яснення, у разі потреби надавати суду іншу технічну допомогу. За відсутності заперечень учасників справи спеціаліст може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції.

Спеціаліст має право знати мету свого виклику до суду, відмовитися від участі у судовому процесі, якщо він не володіє відповідними знаннями та навичками, звертати увагу суду на характерні обставини чи особливості доказів, а також право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду.

14. Перекладач. Перекладачем є особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється адміністративне судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного або письмового перекладу з однієї мови на іншу, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухоніми.

Ніяких інших вимог до особи перекладача ст. 71 КАС України не висуває. Тобто законодавець не встановлює прямих обмежень для виконання цієї функції. За загальним правилом, уявляється, що перекладачем може бути дієздатна фізична особа, здатна за своїм фізичним і психічним станом правильно сприймати реальність та здійснювати переклад (за умови володіння мовою в обсязі, необхідному для перекладу у конкретній адміністративній справі).

Участь перекладача, який володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухоніми, є обов'язковою при розгляді справи, одним із учасників якої є особа з порушенням слуху. Кваліфікація такого перекладача підтверджується відповідним документом, виданим у порядку, встановленому законодавством.

Перекладач допускається ухвалою суду за клопотанням учасника справи або призначається з ініціативи суду.

Перекладач має право відмовитися від участі в адміністративному судочинстві, якщо він не володіє мовою в обсязі, необхідному для перекладу, право ставити питання з метою уточнення перекладу, а також право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду.

Перекладач зобов'язаний з'являтися до суду за його викликом, здійснювати повний і правильний переклад, посвідчувати правильність перекладу своїм підписом на процесуальних документах, що вручаються сторонам у перекладі на їх рідну мову або мову, якою вони володіють. За відсутності заперечень учасників справи перекладач може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції.

Ст. 185-3 КпАП України встановлює за ухилення перекладача від явки в суд.

Ст. 384 КК України - за завідомо неправдивий переклад, зроблений перекладачем в суді. Ст. 385 КК України - за відмову перекладача від виконання покладених на нього обов'язків без поважних причин.

Тема 6. Доказування і докази в адміністративному процесі

1. Поняття та етапи доказування в адміністративному процесі.
2. Предмет доказування. Підстави звільнення від доказування.
3. Поняття та види доказів в адміністративному процесі.
4. Засоби доказування.
5. Обов'язок доказування. Подання, витребування та забезпечення доказів.
6. Дослідження та оцінка доказів.

Основний зміст

1. Поняття та етапи доказування в адміністративному процесі. Вирішення адміністративних справ потребує встановлення всіх фактичних обставин, які підтверджують або спростовують наявність юридичних фактів, необхідних для застосування судом певної правової норми, або інших обставин, що мають значення для розгляду справи. Як відомо, виявлення фактичних обставин ситуації, яка потребує вирішення, за своєю природою є пізнанням невідомого, переходом від незнання до знання. Пізнання є процесом відображення у свідомості людини об'єктивної дійсності, що існує поза свідомістю і незалежно від суб'єкта пізнання. Цей складний процес включає в себе чуттєве сприйняття і абстрактне мислення, незалежно від того, що служить об'єктом пізнання: закономірність того чи іншого явища, дія і ефективність правової норми або звичайна життєва ситуація. Разом з цим, в залежності від конкретних цілей пізнання, особливостей методик, прийомів, які при цьому

використовуються, в науці розрізняють три його різновиди: звичайне (життєве), спеціальне та наукове. Спеціальне спрямовано на виявлення фактичних обставин для вирішення певних практичних задач і відбувається в певних, завчасно встановлених формах, з використанням при цьому вже обумовлених прийомів.

Спеціальна пізнавальна діяльність, що спрямована на з'ясування дійсних обставин судової справи і здійснюється у правовій формі іменується у юриспруденції процесуальним доказуванням. Вона носить цілеспрямований характер, її завданням є вивчення тих фактичних обставин справи, які кладуться у підґрунтя судового рішення. Частиною процесуального доказування виступає адміністративно-процесуальне доказування (доказування у адміністративному судочинстві). Отже, адміністративно-процесуальне доказування (доказування у адміністративному судочинстві) – це врегульована адміністративно-процесуальними нормами діяльність суду та учасників адміністративного процесу по збиранню і закріпленню, дослідженню і оцінці доказів, що мають значення для вирішення адміністративної справи.

Адміністративно-процесуальне доказування, як різновид процесуальної діяльності, складається з наступних етапів:

- збирання і закріплення доказів;
- дослідження доказів;
- оцінки доказів.

Збирання і закріплення доказів – діяльність суду та учасників адміністративного процесу щодо отримання та фіксації необхідних для вирішення адміністративної справи доказів. Збирання і закріплення доказів ґрунтується на нормативних приписах, якими визначено перелік джерел, з яких може бути отримана інформація, порядок її отримання, форма, в яку вона повинна втілюватися. Дослідження доказів – діяльність суду та учасників адміністративного процесу, що полягає у з'ясуванні смислу та інформаційного значення доказів. Тобто мова йде про сприйняття, вивчення інформації про факти, що містяться у передбачених законом засобах доказування, з'ясування факторів, що впливають на достовірність доказів, порівняння окремих доказів, ліквідацію протиріч між ними. Оцінка доказів - розумова діяльність суду, яка заснована на логічних законах і правових нормах та призводить до переконання про належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності для встановлення обставин, що мають значення для вирішення адміністративної справи. Процесуальна форма і правовий порядок збирання, закріплення, дослідження й оцінки доказів виступають як гарантії досягнення вірного знання про фактичні обставини адміністративної справи.

2. Предмет доказування. Підстави звільнення від доказування.

Адміністративно-процесуальне доказування, як і будь-яка пізнавальна діяльність, має свій предмет. Предмет адміністративно-процесуального доказування – це коло обставин (фактів), які необхідно встановити по кожній

адміністративній справі. Факти, що входять до предмету доказування, визначені в ч. 2 ст. 73 КАС України – це обставини, які підтверджують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для розгляду справи і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення. Предмет доказування конкретизується судом з урахуванням особливостей кожної адміністративної справи.

Обставини, включені в предмет доказування, підлягають доказуванню в суді. Проте певні обставини не потребують встановлення за допомогою доказів – вони є такими, що звільнені від доказування. Такі обставини визначені у ст. 78 КАС України.

По-перше, це безспірні факти - обставини, які визнаються сторонами. Безспірним, а отже й таким, що звільнений від доказування, факт стає якщо: проти того, щоб не доказувати безспірну обставину, не заперечують сторони; не має обґрунтованого сумніву щодо достовірності цих обставин або добровільності їх визнання. Обставини, які визнаються учасниками справи, зазначаються в заявах по суті справи, поясненнях учасників справи, їх представників.

Відмова від визнання обставин приймається судом, якщо сторона, яка відмовляється, доведе, що вона визнала ці обставини внаслідок помилки, що має істотне значення, обману, насильства, погрози, тяжкої обставини або обставини, визнаної у результаті зловмисної домовленості її представника з іншою стороною. Про прийняття відмови сторони від визнання обставин суд постановляє ухвалу. У разі прийняття судом відмови сторони від визнання обставин вони доводяться в загальному порядку.

По-друге, це загальновідомі обставини - обставини, що відомі широкому колу осіб, в тому числі й складу суду. Таким чином, об'єктивність існування зазначених обставин очевидна. Як правило, такими обставинами виступають не дії, а події (наприклад, аварія на Чорнобильській АЕС). Визнання факту загальновідомим здійснюється судом до прийняття рішення у справі. При цьому береться до уваги, що загальновідомість факту обумовлена обмеженістю в часі, просторі і за колом осіб. Обмеженість в часі пов'язана з природною властивістю людської пам'яті забувати події, їх деталі і хронологію. Обмеженість в просторі пов'язана з тим, що обставини можуть мати як світову відомість, так і регіональну і лише конкретний суд може визначити для конкретних обставин їх відомість на даній території. Загальновідомість пов'язана і з певним колом осіб, наприклад, коли певні факти відомі особам, які беруть участь у справі внаслідок їх професійної діяльності і суду, який володіє цією інформацією, що базується на практиці розгляду певних категорій справ. Загальновідомі обставини не потребують доказування незалежно від згоди сторін, оскільки вони достеменно відомі суду.

По-третє, це преюдиціальні факти. Преюдиційність ґрунтується на правовій властивості законної сили судового рішення і визначається його суб'єктивними і об'єктивними межами, за якими сторони та інші учасники

справи, а також їх правонаступники не можуть знову оспорювати в іншому процесі встановлені судовим рішенням у такій справі правовідносини. Суб'єктивними межами є те, що в двох справах беруть участь одні й ті самі особи чи їх правонаступники, чи хоча б одна особа, щодо якої встановлено ці обставини. Об'єктивні межі стосуються обставин, встановлених судовим рішенням. До преюдиційних відносяться обставини, встановлені рішенням суду у господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили. Такі обставини не доказуються при розгляді іншої справи, у якій беруть участь ті самі особи або особа, стосовно якої встановлено ці обставини, якщо інше не встановлено законом.

Обставини, встановлені стосовно певної особи рішенням суду у господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили, можуть бути у загальному порядку спростовані особою, яка не брала участі у справі, в якій такі обставини були встановлені.

Преюдиціальні факти можуть бути встановлені і судом у кримінальному провадженні або в постанові суду у справі про адміністративний проступок. Вирок суду в кримінальному провадженні, ухвала про закриття кримінального провадження і звільнення особи від кримінальної відповідальності або постанова суду у справі про адміністративне правопорушення, які набрали законної сили, є обов'язковими для адміністративного суду, що розглядає справу про правові наслідки дій чи бездіяльності особи, стосовно якої ухвалений вирок, ухвала або постанова суду, лише в питанні, чи мали місце ці дії (бездіяльність) та чи вчинені вони цією особою. Отже, обов'язковими для врахування адміністративним судом є факти, наведені у вирокі, ухвалі в кримінальній справі чи постанові у справі про адміністративний проступок, щодо часу, місця та об'єктивного характеру відповідного діяння тієї особи, правові наслідки, дій чи бездіяльності якої є предметом розгляду в адміністративній справі. Преюдиційні обставини є обов'язковими для суду, який розглядає справу навіть у тому випадку, коли він вважає, що вони встановлені невірно.

У юридичній науці як на такі, що не потребують доказування, вказують й на презумповані та негативні факти. Презумповані факти – такі факти, які згідно закону вважаються встановленими. Але, хоча від обов'язку доказувати зазначені факти звільняється одна із сторін, таке припущення може бути спростовано у загальному порядку іншими особами, які беруть участь у справі. Негативні факти – факти, що свідчать про відсутність будь-яких обставин або дій. Але все ж таки негативний факт підлягає доказуванню, якщо він може бути доведений через встановлення протилежного за змістом позитивного факту.

3. *Поняття та види доказів в адміністративному процесі.* Ч. 1 ст. 72 КАС України містить визначення доказів у адміністративному процесі. Доказами в адміністративному судочинстві є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інші обставини, що мають значення

для правильного вирішення справи.

Факт - це явище об'єктивної соціальної дійсності. Факти існують незалежно від того, чи знають про них особи, що приймають участь у розгляді адміністративної справи. А фактичні дані, тобто відомості про факт - це інформація, за допомогою якої можна пізнати факт. Отже, за допомогою доказів відбувається пізнання фактів, що мають значення для правильного вирішення адміністративної справи. Фактичні дані визнаються в якості доказів, на підставі яких виносяться судові рішення у адміністративній справі, при їх відповідності двом вимогам: належності та допустимості. Належність доказів означає, що фактичні дані повинні мати відношення до предмета доказування, тобто вони повинні стосуватись справи. Суд зобов'язаний відібрати тільки ті докази, що містять інформацію щодо предмету доказування, виключивши з процесу доказування докази, що не відносяться до справи, наявність яких ускладнює процес доказування, встановлення дійсних обставин справи, затягує розгляд справи. Отже, суд не бере до розгляду докази, які не стосуються предмета доказування. При цьому сторони, щоб переконати суд у належності того чи іншого доказу, мають право обґрунтовувати його належність для підтвердження їхніх вимог або заперечень (ст. 73 КАС України). Допустимість доказів означає, що належні фактичні дані повинні бути одержані і закріплені в передбаченому законом порядку. Правила про допустимість доказів закріплено у ст. ст. 72 та 74 КАС України, у яких встановлено вимоги:

а) про використання тільки засобів доказування, що перелічені у ст. 72 КАС України;

б) про використання тільки відомостей, отриманих з дотриманням порядку збирання, подання і дослідження доказів, адже ч. 1 ст. 74 КАС України містить пряму заборону суду при вирішенні справи брати до уваги докази, які одержані з порушенням порядку, встановленого законом.;

в) про необхідність підтвердження обставин, які за законом мають бути підтверджені певними засобами доказування, саме цими засобами доказування (ч. 2 ст. 74 КАС України).

Отже, правила належності доказів визначають об'єктивну можливість доказу підтверджувати обставину, що має значення для вирішення справи, а правила допустимості доказів визначають легітимну можливість конкретного доказу підтверджувати певну обставину у справі. Рішення про визнання певної інформації доказом приймається судом.

Докази в адміністративному судочинстві можна класифікувати за різними підставами, основними з яких є:

а) за способом формування докази поділяються на первісні (первинні) і похідні. Первісні докази формуються під безпосереднім впливом фактів, які підлягають встановленню, це - докази-першоджерела. Похідні - відтворюють дані про факт, одержані від інших джерел, тобто формуються під впливом опосередкованих джерел, відтворюють зміст іншого доказу. У тих випадках, коли в законі не містяться вимоги про використання тільки первісних доказів, в

адміністративному процесі можуть знайти своє застосування і первісні і похідні докази. Однак частіше всього на практиці віддається перевага первісним доказам. Це пояснюється тим, що доказова сила інформації по мірі віддалення її від джерела знижується. Отже, первісні докази переважні і в тому випадку, коли законодавець не потребує обов'язкового їх використання у справі;

б) за характером зв'язку змісту доказів з тими фактами, які необхідно встановити, докази поділяються на прямі і непрямі. Прямі докази є більш вагомими для доказування, оскільки вони дають можливість зробити однозначний висновок про наявність чи відсутність фактів, що підлягають доказуванню. Непрямі (побічні) характеризуються численністю зв'язків з фактами, що підлягають встановленню, тому в процесі доказування дають можливість зробити не один, а кілька імовірних висновків про факт. Для того щоб на підставі непрямих доказів зробити достовірний висновок про наявність чи відсутність певного факту необхідна сукупність непрямих доказів, їхня система, що дає підставу зробити один єдино можливий висновок про такий факт;

в) за джерелом одержання докази поділяються на особисті і речові. Особисті докази привносяться в процес особисто учасниками адміністративного процесу, а в речових (предметних) – фактичні дані зосереджуються в певних предметах. Отже, залежно від того, є джерелом доказу людина чи матеріальний об'єкт до особистих доказів відносять фактичні данні, що одержані з пояснень сторін, третіх осіб, висновків експертів, до речових – ті що містяться у письмових і безпосередньо речових доказах, електронних доказах (причому у письмових доказах інформаційне навантаження несуть літери, цифри, і деякі інші доступні для сприйняття людиною знаки, а для безпосередньо речових доказів важливий сам предмет як відокремлений елемент матеріального світу).

4. Засоби доказування. Засіб доказування - це матеріальний носій, в якому зафіксовано зміст доказу. Засобами доказування в адміністративному процесі є: показання свідків, письмові, речові і електронні докази, висновки експертів (ч. 2 ст. 72 КАС України). Цей перелік є вичерпним.

Показання свідка – це повідомлення суду про відомі свідку обставини, які мають значення для справи. Обставини, що належить з'ясувати у справі, можуть бути відомі особі як через особисте сприйняття певного факту, так і через повідомлення про нього інших осіб. Не є доказом показання свідка, який не може назвати джерела своєї обізнаності щодо певної обставини (ч. 2 ст. 91 КАС України).

Ч. 3 ст. 91 КАС України встановлена вимога про використання первісних доказів, що отримуються з показань свідків – якщо показання свідка ґрунтуються на повідомленнях інших осіб, то ці особи повинні бути також допитані. За відсутності можливості допитати особу, яка надала первинне повідомлення, показання з чужих слів не може бути допустимим доказом факту чи обставин, на доведення яких вони надані, якщо показання не

підтверджується іншими доказами, визнаними допустимими згідно з правилами КАС України.

Пояснення сторін, третіх осіб та їхніх представників не є засобом доказування. Проте, відповідно до ст. 93 КАС України сторони, треті особи та їхні представники за їх згодою, в тому числі за власною ініціативою, якщо інше не встановлено КАС України, можуть бути допитані як свідки про відомі їм обставини, що мають значення для справи.

Письмові докази - документи (крім електронних документів), які містять дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору (ч. 1 ст. 94 КАС України).

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про інформацію» документ - матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі.

Особливістю письмових доказів, як документів є те, що інформація закріплена за допомогою умовних знаків (літери, цифри, ієрогліфи і т. і.), що дозволяє її відтворювати.

Отже, письмові докази – це матеріальні носії (предмети матеріального світу), на яких за допомогою знаків (літери, цифри, ієрогліфи і т. і.), окрім електронних даних, виражені думки, що містять відомості про обставини, які мають значення для справи (крім інформації в електронній (цифровій) формі).

Письмові докази в адміністративному судочинстві є важливою частиною доказової системи, самим поширеним засобом доказування. Більшість доказової інформації в адміністративному процесі суд отримує через даний засіб доказування. Пов'язано це з тим, що управлінська діяльність має високу ступень документованості, а самі письмові докази мають високу ступінь достовірності (адже виникають здебільшого до виникнення судочинства по адміністративній справі і поза зв'язком з ним) та зберігаються протягом тривалого часу.

Письмові докази мають предметну основу, яку становлять матеріали (найчастіше папір, дерево, метал, пластик) будь-якої форми і якості, здатні зберігати нанесені письмові знаки (окрім носіїв електронних даних). Спосіб нанесення знаків у письмовому доказі повинен залишати на предметі матеріальні сліди, придатні для сприйняття і прочитання. Знаки можуть бути нанесені хімічними засобами (тушшю, фарбою, чорнилом) або механічними — зміною поверхні предмета різанням, штампуванням, випалюванням, будь-яким іншим способом, що дозволяє їх відтворювати.

Відомості, що мають значення для справи закріплено на предметі за допомогою знаків, які є доступними для сприйняття людиною. До знаків, які є доступними для сприйняття людиною, можна віднести літери, цифри, і деякі інші знаки, з яких звичайна грамотна людина здатна отримати інформацію, яку закріпив автор документа. Саме із змісту нанесеного на предметі тексту, а не з властивостей предмета, на який він нанесений, сприймаються відомості, необхідні суду для встановлення обставин, які мають значення для справи.

Перелік письмових засобів доказування законом вичерпно не визначений. Це можуть бути будь-які документи.

Письмові докази класифікуються за кількома критеріями: за суб'єктом, від якого виходять письмові докази, розрізняють офіційні і неофіційні (приватні) письмові докази (для офіційних документів, що прийняті суб'єктами владних повноважень, необхідна наявність певної форми, порядку видання, складання, надання необхідних реквізитів тощо; неофіційними називають документи, що виходять від громадян, інших осіб, що не здійснюють владних управлінських функцій); за формою письмові докази поділяються на документи простої і кваліфікованої письмової форми (документи, що потребують нотаріального посвідчення чи державної реєстрації); за характером джерела формування письмові докази поділяються на оригінали і копії.

Письмові докази подаються в оригіналі або в належним чином засвідченій копії, якщо інше не визначено КАС України. Якщо для вирішення спору має значення лише частина документа, подається засвідчений витяг з нього.

Учасники справи мають право подавати письмові докази в електронних копіях, посвідчених електронним цифровим підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до закону. Електронна копія письмового доказу не вважається електронним доказом.

Копії документів вважаються засвідченими належним чином, якщо їх засвідчено в порядку, встановленому чинним законодавством. Учасник справи, який подає письмові докази в копіях (електронних копіях), повинен зазначити про наявність у нього або іншої особи оригіналу письмового доказу. Учасник справи підтверджує відповідність копії письмового доказу оригіналу, який знаходиться у нього, своїм підписом із зазначенням дати такого засвідчення.

Якщо подано копію (електронну копію) письмового доказу, суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи може витребувати у відповідної особи оригінал письмового доказу. Якщо оригінал письмового доказу не поданий, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (електронної копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги.

Оригінали письмових доказів до набрання судовим рішенням законної сили повертаються судом за клопотанням осіб, які їх подали, якщо це можливо без шкоди для розгляду справи... або після набрання судовим рішенням законної сили – хоча це не врегульованою У справі залишається засвідчена суддею копія письмового доказу.

Речові докази - це предмети матеріального світу, які своїм існуванням, своїми якостями, властивостями, місцезнаходженням, іншими ознаками дають змогу встановити обставини, що мають значення для справи (ст. 96 КАС України).

Предмети використовуються як речові докази, оскільки вони існуванням, якостями, властивостями, місцезнаходженням, іншими ознаками слугують для

суду джерелом інформації про обставини, які мають значення для справи. Отже, відомості, необхідні суду для встановлення обставин справи, сприймаються з властивостей предмета. У цьому полягає відмінність речових доказів від письмових, у яких відомості про обставини справи отримуються із змісту нанесеного на предметі тексту, адже речові докази у своєму зовнішньому вираженні також можуть являти собою певні предмети з нанесеним на них текстом. В адміністративному судочинстві речові докази використовуються не часто, оскільки необхідні для встановлення обставин справи дані здебільшого фіксуються у відповідних документах.

До речових доказів відносяться також носії інформації, що містять аудіовізуальну інформацію про обставини, що мають значення для справи (крім електронних документів).

Речові докази до набрання рішенням суду законної сили зберігаються в матеріалах справи або за окремим описом здаються до камери схову речових доказів суду. Речові докази, які не можуть бути доставлені до суду, зберігаються за місцем їх знаходження. В такому випадку речові докази повинні бути докладно описані у протоколі огляду і, за необхідності та можливості, їх суттєві особливості сфотографовані або зафіксовані у відеозапису або в інший подібний спосіб, після чого вони підлягають опечатуванню. Протоколи огляду та зображення речового доказу додаються до матеріалів справи. Суд зобов'язаний вживати заходи для забезпечення зберігання речових доказів у незмінному стані.

Речові докази повертаються судом після їх огляду і дослідження за клопотанням осіб, які їх надали, якщо це можливо без шкоди для розгляду справи. В інших випадках речові докази повертаються особам, від яких вони були одержані, після набрання судовим рішенням законної сили.

Якщо у якості речових доказів виступали предмети, які є об'єктами, що вилучені з цивільного обороту або обмежено оборотоздатні (зброя, отруйні речовини, деякі об'єкти Червоної книги України тощо), то вони передаються особам, які відповідно до закону мають право ними володіти у порядку, встановленому Постановою Кабінету Міністрів України від 01 березня 2006 р. «Про затвердження Порядку передачі судом речових доказів, які є об'єктами, що вилучені з цивільного обороту або обмежено обороноздатні». Передача доказів здійснюється на підставі судового рішення з оформленням акта прийняття-передачі, один примірник якого зберігається у справі. Для забезпечення передачі доказів утворюється комісія, до складу якої включаються представники суду (апарату суду) та підприємства. Головою комісії є представник суду (апарату суду) із числа членів комісії. Докази передаються підприємствам, установам чи організаціям, які мають право на здійснення заходів щодо подальшого поводження з такими об'єктами в день підписання акта прийняття-передачі. За клопотанням державних експертних установ такі речові докази можуть бути передані їм для використання в експертній та науковій роботі.

Електронний доказ – електронні дані, що містять інформацію про обставини, які мають значення для справи. Отже, електронний доказ – електронна (цифрова) форма збереження інформації про обставини, які мають значення для справи. Для електронного доказу визначальним є наявність інформації, яка подана у формі електронних даних. Електронні дані – інформація, яка подана у формі, придатній для її оброблення електронними засобами. Отже, принциповою відмінністю електронних доказів від інших засобів доказування є форма (джерело) закріплення (вираження) інформації – електронні дані. Електронні дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет).

Для електронних доказів можна виділити такі ознаки:

існування в нематеріальному вигляді;

необхідність використання певних технічних засобів для відтворення;

можливість перенесення чи копіювання на різні пристрої без втрати характеристик;

оригінал електронного доказу може існувати в багатьох місцях одночасно.

Закон не містить вичерпного переліку інформації, яка може зберігатися в електронній (цифровій) формі. Відповідно до ч. 1 ст. 99 КАС України електронні докази можуть містити електронні документи (текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі

Електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним цифровим підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги». Законом може бути визначено інший порядок засвідчення електронної копії електронного доказу.

Учасник справи, який подає копію електронного доказу, повинен зазначити про наявність у нього або іншої особи оригіналу електронного доказу.

Учасники справи мають право подавати електронні докази в паперових копіях, посвідчених в порядку, визначеному законом. Паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом.

Якщо подано копію (паперову копію) електронного доказу, суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи може витребувати у відповідної особи оригінал електронного доказу. Якщо оригінал електронного доказу не поданий, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність копії (паперової копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги.

Оригінали або копії електронних доказів зберігаються у суді в матеріалах справи. За заявою особи, яка надала суду оригінал електронного доказу на

матеріальному носії, суд повертає такий матеріальний носій, на якому міститься оригінал доказу, цій особі після дослідження вказаного електронного доказу, якщо це можливо без шкоди для розгляду справи, або після набрання судовим рішенням законної сили. У матеріалах справи залишається засвідчена суддею копія електронного доказу або витяг з нього.

Для з'ясування деяких обставин, що мають значення для справи, необхідні спеціальні знання у галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо. Для з'ясування цих обставин проводиться судова експертиза. Судова експертиза - це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини справи.

Правові відносини щодо проведення судових експертиз в адміністративному процесі, крім Кодексу адміністративного судочинства України, регулюються: Законом України «Про судову експертизу»; Наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень»; Наказом Міністерства юстиції України від 12 грудня 2011 року «Про затвердження Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах» та ін.

Спеціальними знаннями, необхідними для призначення експертизи, вважаються такі, що не належать до правових знань, загальновідомих узагальнень, які впливають з досвіду людей, тобто такі, якими володіє лише вузьке коло фахівців.¹ У законі не наведений вичерпний перелік галузей знань, у яких для з'ясування обставин, що мають значення для справи, необхідно призначати експертизу. Але для суду неприпустимим є призначення експертизи у випадках, коли з'ясування певних обставин не потребує спеціальних знань, а також порушення перед експертом правових питань, вирішення яких віднесено законом до компетенції суду - предметом висновку експерта не можуть бути питання права.

Результатом такого дослідження є одержання інформації про ті чи інші досліджувані обставини справи, яка викладається у висновку експерта. Висновок експерта - це докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені у результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на питання, поставлені перед експертом, складений у порядку, визначеному законодавством – ч. 1 ст. 101 КАС України.

Висновок експерта виготовляється у письмовій формі.

У висновку експерта повинно бути зазначено: коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, а також, за наявності, свідоцтво про присвоєння кваліфікації

¹ Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. – К.: Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2005. - С. 307.

судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта), на якій підставі була проведена експертиза, хто був присутній при проведенні експертизи, питання, що були поставлені експертові, які матеріали експерт використав. Інші вимоги до висновку експерта можуть бути встановлені законодавством.

У висновку експерта має бути зазначено, що він попереджений (обізнаний) про відповідальність за завідомо неправдивий висновок, а у випадку призначення експертизи судом - також про відповідальність за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

Якщо під час підготовки висновку експерт встановить обставини, що мають значення для справи, з приводу яких йому не були поставлені питання, він має право включити до висновку свої міркування про ці обставини.

Суд має право в судовому засіданні запропонувати експерту дати усне пояснення до свого письмового висновку.

Висновок експерта може бути наданий на замовлення учасника справи або на підставі ухвали суду про призначення експертизи. Експерт, який склав висновок за зверненням учасника справи, має такі самі права і обов'язки, що й експерт, який здійснює експертизу на підставі ухвали суду.

Експертиза може бути призначена судом як спосіб забезпечення доказів, при підготовці справи до судового розгляду і на стадії судового розгляду адміністративної справи, а також на стадії апеляційного провадження (з урахуванням приписів ч. 4 ст. 308 КАС України).

Суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи призначає експертизу у справі за сукупності таких умов:

1) для з'ясування обставин, що мають значення для справи, необхідні спеціальні знання у сфері іншій, ніж право, без яких встановити відповідні обставини неможливо;

2) жодною стороною не наданий висновок експерта з цих самих питань або висновки експертів, надані сторонами, викликають обґрунтовані сумніви щодо їх правильності.

При призначенні експертизи судом експерт або експертна установа обирається сторонами за взаємною згодою, а якщо такої згоди не досягнуто у встановлений судом строк, експерта чи експертну установу визначає суд. З урахуванням обставин справи суд має право визначити експерта чи експертну установу самостійно. У разі необхідності може бути призначено декілька експертів для підготовки одного висновку (комісійна або комплексна експертиза).

Питання, з яких має бути проведена експертиза, що призначається судом, визначаються судом.

Учасники справи мають право запропонувати суду питання, роз'яснення яких, на їх думку, потребує висновку експерта. У разі відхилення або зміни питань, запропонованих учасниками справи, суд зобов'язаний мотивувати таке відхилення або зміну.

Питання, які ставляться експерту, і його висновок з них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта.

Призначений судом експерт невідкладно повинен повідомити суд про неможливість проведення ним експертизи через відсутність у нього необхідних знань або без залучення інших експертів.

Про призначення експертизи суд постановляє ухвалу, в якій зазначає підстави проведення експертизи, питання, з яких експерт має надати суду висновок, особу (осіб), якій (яким) доручено проведення експертизи, перелік матеріалів, що надаються для дослідження, та інші дані, які мають значення для проведення експертизи.

Якщо суд доручає проведення експертизи кільком експертам чи експертним установам, суд в ухвалі призначає провідного експерта або експертну установу.

Ухвала про призначення експертизи направляється особам, яким доручено проведення експертизи, та учасникам справи. Об'єкти та матеріали, що підлягають дослідженню, направляються особі, якій доручено проведення експертизи (провідному експерту або експертній установі).

У разі необхідності суд може заслухати експерта щодо формулювання питання, яке потребує з'ясування, та за його клопотанням дати відповідні роз'яснення щодо поставлених питань. Суд повідомляє учасників справи про вчинення зазначених дій, проте їх неявка не перешкоджає вчиненню цих дій.

В ухвалі про призначення експертизи суд попереджає експерта про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок та за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

У разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення призначений судом експерт невідкладно подає суду клопотання щодо його уточнення або повідомляє суд про неможливість проведення ним експертизи за поставленими питаннями.

Учасник справи має право подати до суду висновок експерта, складений на його замовлення.

Порядок проведення експертних досліджень та складення висновків експерта за результатами проведеного позасудового експертного дослідження визначається відповідно до законодавства.

Якщо позасудове експертне дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт має повідомити про це особу, яка до нього звернулася.

Висновок експерта, складений за результатами позасудового експертного дослідження, під час якого був повністю або частково знищений об'єкт експертизи, який є доказом у справі, або змінено його властивості, не замінює сам доказ та не є підставою для звільнення від обов'язку доказування.

Висновок експерта, складений за результатами позасудового експертного дослідження, під час якого був повністю або частково знищений об'єкт експертизи або змінено його властивості, до розгляду судом не приймається,

крім випадків, коли особа, яка його подає, доведе можливість проведення додаткової та повторної експертизи з питань, досліджених у висновку експерта.

У висновку експерта зазначається, що висновок підготовлено для подання до суду та експерт обізнаний про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок.

За заявою учасника справи про наявність підстав для відводу експерта, який підготував висновок на замовлення іншої особи, такий висновок судом до розгляду не приймається, якщо суд визнає наявність таких підстав.

Матеріали, необхідні для проведення експертизи, експерту надає суд, якщо експертиза призначена судом, або учасник справи, якщо експертиза проводиться за його замовленням.

При призначенні експертизи суд з урахуванням думки учасників справи визначає, які саме матеріали необхідні для проведення експертизи. Суд може також заслухати призначених судом експертів з цього питання. Копії матеріалів, що надаються експерту, можуть залишатися у матеріалах справи.

Експерт не має права з власної ініціативи збирати матеріали для проведення експертизи, розголошувати відомості, що стали йому відомі у зв'язку з проведенням експертизи, або повідомляти будь-кому, крім суду та учасника справи, на замовлення якого проводилася експертиза, про її результати.

Призначений судом експерт не має права спілкуватися з учасниками судового процесу поза межами судового засідання, крім випадків вчинення інших дій, безпосередньо пов'язаних із проведенням експертизи.

При визначенні матеріалів, що надаються експерту чи експертній установі, суд у необхідних випадках вирішує питання про витребування відповідних матеріалів за правилами, визначеними цим Кодексом для витребування доказів.

У разі скасування судом ухвали про призначення експертизи призначений судом експерт зобов'язаний негайно повернути суду матеріали та інші документи, що використовувалися для проведення експертизи.

При призначенні експертизи судом експерт або експертна установа обирається сторонами за взаємною згодою, а якщо такої згоди не досягнуто у встановлений судом строк, експерта чи експертну установу визначає суд. З урахуванням обставин справи суд має право визначити експерта чи експертну установу самостійно.

Експертиза проводиться у судовому засіданні або поза межами суду, якщо це потрібно у зв'язку з характером досліджень, або якщо об'єкт досліджень неможливо доставити до суду, або якщо експертиза проводиться на замовлення учасника справи.

Якщо суд призначив проведення експертизи експертній установі, керівник такої установи доручає проведення експертизи одному або декільком експертам. Ці експерти надають висновок від свого імені і несуть за нього особисту відповідальність.

Експерт повинен забезпечити збереження об'єкта експертизи.

Якщо експертне дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей:

- 1) призначений судом експерт має одержати на його проведення відповідний дозвіл суду, який оформляється ухвалою;
- 2) залучений учасником справи експерт має повідомити відповідного учасника справи про визначені цим Кодексом наслідки проведення такого експертного дослідження та одержати у такого учасника дозвіл на його проведення.

У разі ухилення учасника справи від подання до суду на його вимогу необхідних для проведення експертизи матеріалів, документів або від іншої участі в експертизі, що перешкоджає її проведенню, суд залежно від того, яка особа ухиляється, а також яке ця експертиза має значення, може визнати встановленою обставину, для з'ясування якої експертиза була призначена, або відмовити у її визнанні.

За предметом дослідження основними видами судових експертиз вважаються:

- 1) криміналістична: почеркознавча; лінгвістична експертиза мовлення; технічна експертиза документів; експертиза зброї та слідів і обставин її використання; трасологічна (крім досліджень слідів пошкодження одягу, пов'язаних з одночасним спричиненням тілесних ушкоджень, які проводяться в бюро судово-медичної експертизи); фототехнічна, портретна; експертиза голограм; відео-, звукозапису; вибухотехнічна; техногенних вибухів; матеріалів, речовин та виробів (лакофарбових матеріалів і покриттів; полімерних матеріалів; волокнистих матеріалів; нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів; скла, кераміки; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; спиртотмісних сумішей; ґрунтів; металів і сплавів та виробів з них; наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі; речовин хімічних виробництва та спеціальних хімічних речовин; харчових продуктів; сильнодіючих і отруйних речовин); біологічна;

- 2) інженерно-технічна: інженерно-транспортна (автотехнічна, транспортно-трасологічна, залізнично-транспортна); дорожньо-технічна; будівельно-технічна; оціночно-будівельна; земельно-технічна; оціночно-земельна; експертиза з питань землеустрою; пожежно-технічна; безпеки життєдіяльності; гірничотехнічна; інженерно-екологічна; електротехнічна; комп'ютерно-технічна; телекомунікаційна, електротransпортна експертиза; експертиза технічного стану ліфтів;

- 3) економічна: бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій;

- 4) товарознавча: машин, обладнання, сировини та товарів народного споживання; автотоварознавча; транспортно-товарознавча; військового майна, техніки та озброєння;

5) експертиза у сфері інтелектуальної власності: літературних та художніх творів; фонограм, відеограм, програм (передач) організації мовлення; винаходів і корисних моделей; промислових зразків; сортів рослин і порід тварин; комерційних (фірмових) найменувань, торговельних марок (знаків для товарів і послуг), географічних зазначень; топографій інтегральних мікросхем; комерційної таємниці (ноу-хау) і раціоналізаторських пропозицій; економічна у сфері інтелектуальної власності;

- 6) психологічна;
- 7) мистецтвознавча;
- 8) екологічна;
- 9) військова;
- 10) судово-ветеринарна;
- 11) гемологічна.
- 12) психіатрична;
- 13) судово-медична.

За кількісним складом експертів і напрямками дослідження розрізняють експертизу, яку експерт проводить одноособово, комісійну експертизу і комплексну експертизу. Комісійна експертиза проводиться не менш як двома експертами одного напрямку знань. Комісія експертів може бути створена судом чи за його ухвалою керівником судово-експертної установи, коли є потреба провести дослідження за участю декількох експертів - фахівців з одного напрямку знань. Якщо за результатами проведеної комісійної експертизи думки експертів збігаються, вони підписують єдиний висновок. Експерт, не згодний з висновком іншого експерта (експертів), дає окремий висновок з усіх питань або з питань, які викликали розбіжності. Комплексна експертиза призначається у випадках, коли необхідно провести дослідження за участю декількох експертів, які є фахівцями у різних галузях знань або різних напрямів у межах однієї галузі знань. У висновку комплексної експертизи зазначається, які дослідження і в якому обсязі провів кожний експерт, які факти він встановив і яких висновків дійшов. Кожен експерт підписує ту частину висновку, яка містить опис здійснених ним досліджень, і несе за неї відповідальність. Загальний висновок роблять експерти, компетентні в оцінці отриманих результатів і формулюванні єдиного висновку. У разі виникнення розбіжностей між експертами експерт, не згодний з висновком іншого експерта (експертів), дає окремий висновок з усіх питань або з питань, які викликали розбіжності.

За часом і метою призначення розрізняється: первинна експертиза; додаткова експертиза; повторна експертиза. Первинною є експертиза, при проведенні якої об'єкт щодо певних обставин справи досліджується вперше. Якщо висновок експерта буде визнано неповним або неясним, судом може бути призначена додаткова експертиза, яка доручається тому самому або іншому експерту (експертам). Висновок визнається неповним, коли експерт дослідив не всі подані йому об'єкти чи не дав вичерпних відповідей на порушені перед ним питання. Неясним вважається висновок, який нечітко викладений або має

невизначений, неконкретний характер. В ухвалі про призначення додаткової експертизи суду необхідно зазначати, які висновки експерта суд вважає неповними чи неясними. При цьому, у випадках, коли виникає необхідність проведення дослідження нових об'єктів або щодо інших обставин справи, суд призначає нову експертизу, яка не є додатковою. Якщо висновок експерта буде визнано необґрунтованим або таким, що суперечить іншим матеріалам справи, або викликає сумніви в його правильності, судом може бути призначена повторна експертиза, яка доручається іншому експертові (експертам).

Висновок експерта, як і будь який інший доказ, оцінюється судом. Закон не надає жодному з доказів наперед встановленої сили. Висновок експерта оцінюється судом за загальними правилами нарівні з іншими доказами. Якщо суд незгоден з висновком експерта - відхилення судом висновку експерта повинно бути мотивованим у судовому рішенні.

5. *Обов'язок доказування. Подання, витребування та забезпечення доказів.* Усі суб'єкти адміністративного процесу так чи інакше є суб'єктами процесу доказування в адміністративному судочинстві. Вони тим чи іншим чином здійснюють діяльність, що пов'язана із збиранням і закріпленням, дослідженням і оцінкою доказів. За загальним правилом докази подаються суду учасниками справи. Адміністративний суд, у відповідності з принципом офіційного з'ясування всіх обставин у справі, також може збирати докази з власної ініціативи. При цьому, надання доказів учасниками справи залежить від розподілу обов'язку доказування. Обов'язок доказування (тягар доказування, лат. *onus probandi*) – міра належної поведінки щодо обґрунтування наявності чи відсутності фактів, які мають значення для вирішення адміністративної справи. Обов'язок доказування розподіляється між сторонами, третіми особами, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору. За загальним правилом, що впливає з принципу змагальності, у адміністративному судочинстві обов'язок доказування розподіляється наступним чином - кожна сторона повинна довести ті обставини, на яких ґрунтуються її вимоги та заперечення (ч. 1 ст. 77 КАС України). Іншими словами, позивач повинен довести обставини, якими він обґрунтовує позовні вимоги, тобто підставу позову; відповідач повинен довести обставини, якими він обґрунтовує заперечення проти позову. Такий самий обов'язок є і в третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, оскільки вона за процесуальним становищем прирівняна до позивача. Наслідком невиконання стороною, третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору обов'язку доказування виступатиме визнання судом, за відсутності відповідних доказів, існування обставин, на які посиляється особа недоведеними (що тягне несприятливий для такої особи результат вирішення адміністративної справи).

В адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень встановлено особливе правило щодо розподілу обов'язку доказування. Мова йде про презумпцію правомірності вимог особи, яка оскаржує рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта

владних повноважень – в адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності покладається на відповідача. При цьому, у таких справах суб'єкт владних повноважень не може посилатися на докази, які не були покладені в основу оскаржуваного рішення, за винятком випадків, коли він доведе, що ним було вжито всіх можливих заходів для їх отримання до прийняття оскаржуваного рішення, але вони не були отримані з незалежних від нього причин (ч. 2 ст. 71 КАС України).

Запровадження в адміністративному процесі такої презумпції обумовлено необхідністю забезпечити фізичній чи юридичній особі можливість ефективно відстоювати свою позицію з огляду на те, що:

по-перше, внаслідок перекладення значною мірою тягара доказування на суб'єкта владних повноважень нівелюється велика фактична нерівності між пересічним громадянином та суб'єктом владних повноважень, що має набагато більше ресурсів (кадрових, фінансових тощо) для ефективного доказування своєї правової позиції;

по-друге, переважна більшість перш за все документів, які можуть бути використані як докази в адміністративній справі, формується та зберігається саме у суб'єкта владних повноважень внаслідок реалізації ним управлінських функцій.

Відносно тих обставин адміністративної справи, тягар доказування яких не покладений на певного учасника справи, а покладений на іншого зацікавленого в результатах розгляду справи учасника процесу, таку особу наділено правом доказування. Відповідно, щодо обґрунтування наявності або відсутності таких фактів учасник справи має можливість на власний розсуд надавати суду докази.

Відповідно до ст. 79 КАС України учасники справи подають докази у справі безпосередньо до суду.

Позивач, особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, повинні подати докази разом із поданням позовної заяви.

Відповідач, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, повинні подати суду докази разом із поданням відзиву або письмових пояснень третьої особи.

Якщо доказ не може бути поданий у встановлений законом строк з об'єктивних причин, учасник справи повинен про це письмово повідомити суд та зазначити: доказ, який не може бути подано; причини, з яких доказ не може бути подано у зазначений строк. Учасник справи також повинен надати докази, які підтверджують, що він здійснив усі залежні від нього дії, спрямовані на отримання відповідного доказу.

У випадку визнання поважними причин неподання учасником справи доказів у встановлений законом строк суд може встановити додатковий строк для подання вказаних доказів.

У випадку прийняття судом відмови сторони від визнання обставин суд може встановити строк для подання доказів щодо таких обставин.

Якщо зі зміною предмета або підстав позову або поданням зустрічного позову змінилися обставини, що підлягають доказуванню, суд залежно від таких обставин встановлює строк подання додаткових доказів.

Докази, не подані у встановлений законом або судом строк, до розгляду судом не приймаються, крім випадку, коли особа, що їх подає, обґрунтувала неможливість їх подання у вказаний строк з причин, що не залежали від неї.

Копії доказів (крім речових доказів), що подаються до суду, заздалегідь надсилаються або надаються особою, яка їх подає, іншим учасникам справи. Суд не бере до уваги відповідні докази у разі відсутності підтвердження надсилання (надання) їх копій іншим учасникам справи, крім випадку, якщо такі докази є у відповідного учасника справи або обсяг доказів є надмірним, або вони подані до суду в електронній формі, або є публічно доступними.

Докази, які не додані до позовної заяви чи до відзиву на неї, якщо інше не визначено цим Кодексом, подаються через канцелярію суду з використанням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи або в судовому засіданні з клопотанням про їх приєднання до матеріалів справи.

Суд сприяє учасникам справи в збиранні доказів у разі неможливості самотійного надання ними доказів шляхом витребування необхідних доказів за їх клопотанням. (ч. 1 ст. 80 КАС України). Суд може також витребувати докази за власною ініціативою.

Клопотання про витребування доказів подається у строки для подання доказів. Якщо таке клопотання заявлено з пропуском встановленого строку, суд залишає його без задоволення, крім випадку, коли особа, яка його подає, обґрунтує неможливість його подання у встановлений строк з причин, що не залежали від неї.

У клопотанні про витребування доказів повинно бути зазначено:

- 1) який доказ витребується;
- 2) обставини, які може підтвердити цей доказ, або аргументи, які він може спростувати;
- 3) підстави, з яких випливає, що цей доказ має відповідна особа;
- 4) заходи, яких особа, що подає клопотання, вжила для отримання цього доказу самостійно, докази вжиття таких заходів, та (або) причини неможливості самостійного отримання цього доказу.

Про витребування доказів за власною ініціативою або за клопотанням учасника справи, або про відмову у витребуванні доказів суд постановляє ухвалу.

Суд може уповноважити на одержання таких доказів заінтересовану особу.

Будь-яка особа, у якої знаходиться доказ, повинна видати його на вимогу суду.

Особи, які не мають можливості подати доказ, який витребує суд, або не мають можливості подати такий доказ у встановлені строки, зобов'язані повідомити про це суд із зазначенням причин протягом п'яти днів з дня вручення ухвали.

У випадку неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, а також за неподання таких доказів без поважних причин, суд застосовує до відповідної особи заходи процесуального примусу, визначені цим Кодексом.

У разі неподання суб'єктом владних повноважень витребуваних судом доказів без поважних причин або без повідомлення причин суд, залежно від того, яке ці докази мають значення, може визнати обставину, для з'ясування якої витребувався доказ, або відмовити у її визнанні, або розглянути справу за наявними в ній доказами, а у разі неподання доказів позивачем - також залишити позовну заяву без розгляду.

Збирання доказів, необхідних для вирішення адміністративної справи, у певних випадках може стати в майбутньому - під час розгляду справи неможливим або ускладненим, що потребує їх своєчасного забезпечення. Забезпечення доказів - процесуальна дія суду, яка спрямована на своєчасне збирання і закріплення доказів і вчиняється за клопотанням учасників справи, або за заявою особи, яка може набути статусу позивача, якщо засіб доказування може бути втрачений або збирання чи подання відповідних доказів стане згодом неможливим або утрудненим.

Забезпечення доказів можливо як до відкриття провадження у справі, так і на стадії підготовчого провадження, якщо надання цих доказів до початку розгляду по суті стане неможливим або ускладненим. Також докази може бути забезпечено у період між судовими засіданнями щодо судового розгляду адміністративної справи, і навіть в апеляційному провадженні. Забезпечення доказів здійснюється за заявою учасника справи або особи, яка може набути статусу позивача.

Неможливість надання (одержання) доказу може бути пов'язана з майбутнім знищенням, псуванням доказу, очікуваною смертю свідка тощо, а ускладнення у наданні доказу може бути зумовлене обставинами, які вимагатимуть додаткових зусиль, витрати часу та коштів (наприклад, особа, яка може бути свідком, виїжджає за кордон).

Заява про забезпечення доказів може бути подана до суду як до, так і після подання позовної заяви.

Забезпечення доказів до подання позовної заяви здійснюється судом першої інстанції за місцезнаходженням засобу доказування або за місцем, де повинна бути вчинена відповідна процесуальна дія. Забезпечення доказів після подання позовної заяви здійснюється судом, який розглядає справу.

У разі подання заяви про забезпечення доказів до подання позовної заяви заявник повинен подати позовну заяву протягом десяти днів з дня постановлення ухвали про забезпечення доказів. У разі неподання позовної

заяви у зазначений строк, повернення позовної заяви або відмови у відкритті провадження суд скасовує ухвалу про вжиття заходів забезпечення доказів не пізніше наступного дня після закінчення такого строку або постановлення судом ухвали про повернення позовної заяви чи відмови у відкритті провадження.

Якщо ухвала про забезпечення доказів на момент її скасування була виконана повністю або частково, отримані судом докази (показання свідків, висновки експертів тощо) не можуть бути використані в іншій справі.

Особа, яка подала заяву про забезпечення доказів, зобов'язана відшкодувати судові витрати, а також збитки, спричинені у зв'язку із забезпеченням доказів, у разі неподання позовної заяви у визначений строк, визначений частиною четвертою, а також у разі відмови у позові.

Відповідно до ст. 115 КАС України суд забезпечує докази:

- допитом свідків,
- призначенням експертизи,
- витребуванням та оглядом доказів, у тому числі за місцем їх знаходження,
- заборобою вчиняти певні дії щодо доказів та зобов'язанням вчинити певні дії щодо доказів.

6. Дослідження та оцінка доказів. Дослідження доказів, як стадія процесу доказування, що пов'язана із з'ясуванням смислу та інформаційного значення доказів, здійснюється під час розгляду по суті. Ознайомлення із змістом доказів зовні процесу не має ніякого значення. Дослідження доказів здійснюється не лише у приміщенні суду під час розгляду справи. Докази можуть бути дослідженні й поза приміщенням – у місці знаходження того чи іншого доказу.

Суд повинен дослідити докази у справі безпосередньо, всебічно, повно та об'єктивно. Безпосередність дослідження доказів означає обов'язок суду особисто дослідити і сприйняти усі докази у справі – допитати свідків, ознайомитися з письмовими доказами та електронними доказами, висновками експертів, оглянути речові докази - суд одержує інформацію не з яких-небудь допоміжних джерел, а в результаті сприйняття доказів органами чуття суддів.

Всебічність дослідження доказів полягає в з'ясуванні усіх їх властивостей, якостей, ознак, зв'язків тощо, а також в необхідності прийняття при дослідженні доказів судом, що є не зацікавленим в результатах вирішення спору, до уваги доводів позивача, відповідача, інших осіб, які беруть участь у справі.

Повнота дослідження полягає в дослідженні такої сукупності доказів, яка дозволяє з'ясувати всі обставини, що підлягають встановленню у справі.

Об'єктивність дослідження доказів - правова і моральна вимога, що полягає в неупередженому і сумлінному ставленні суду до фактичного матеріалу при його дослідженні. Для забезпечення об'єктивності дослідження доказів, зокрема, встановлені правила щодо відводу судді.

Оцінка доказів пов'язана з встановленням належності, допустимості доказів, достовірності кожного доказу окремо, а також достатності і взаємного зв'язку доказів у їх сукупності. Правила щодо належності та допустимості доказів вже розглянуті вище. Достовірність доказів передбачає, що на їх підставі можна встановити дійсні обставини справи (ст. 75 КАС України). Достовірним є доказ, зміст якого складає правдива інформація про факт. Достатність доказів означає, що їх сукупність дає змогу дійти висновку про наявність або відсутності обставин справи, які входять до предмету доказування (ст. 76 КАС України). Тобто мова йде не про кількісну, а про якісну властивість сукупності доказів щодо встановлення всіх обставин адміністративної справи. Докази оцінюються як кожний окремо, так і усі у взаємозв'язку. Це дає можливість зіставити їх один з одним, усунути протиріччя між окремими доказами, якщо вони наявні.

Правильна оцінка судом доказів має першорядне значення для винесення законного і обґрунтованого судового рішення у справі. В ході оцінки доказів суд керується такими правилами (ст. 90 КАС України):

- оцінка проводиться судом за внутрішнім переконанням, вільно, незалежно від стороннього впливу. Внутрішнє переконання - це сформоване під час розгляду справи уявлення судді про те, як слід вирішити справу. Внутрішнє переконання формується на психологічному рівні, коли суддя надає перевагу одній чи іншій стороні, виходячи з фабули (обставин) справи та правових позицій сторін;

- оцінка ґрунтується на безпосередньому, всебічному, повному та об'єктивному дослідженні доказів;

- свобода оцінки - ніякі докази не мають для суду наперед встановленої сили. Тобто, жоден належний і допустимий доказ не має для суду наперед встановленого значення, закон не встановлює переваг одних засобів доказування над іншими;

- суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності. При цьому, суд надає оцінку як зібраним у справі доказам в цілому, так і кожному доказу (групі однотипних доказів), що міститься у справі, мотивує відхилення або врахування кожного доказу (групи доказів).

Оцінка доказів судом може бути як остаточною, так і попередньою. Остаточна оцінка, завершуючи весь процес судового пізнання фактичних обставин справи, здійснюється судом при прийнятті судового рішення у нарадчій кімнаті. Попередня оцінка здійснюється на попередніх етапах доказування при вирішенні питань щодо забезпечення та витребування доказів, залучення доказів до матеріалів справи, призначення судової експертизи тощо. Суб'єктами оцінки доказів, крім суду, виступають і особи, які беруть участь у справі. Оцінка такими особами доказів є необхідним елементом їх доказової діяльності щодо подання, витребування, дослідження доказів. Неможливо, наприклад, брати участь у дослідженні доказів, висловлювати при цьому свою

думку, заперечувати проти доводів і міркувань інших осіб, які беруть участь у справі, не зробивши оцінки того чи іншого доказу і всій їх сукупності. Зрозуміло, що оцінка доказів особами, які беруть участь у справі не має прямого впливу на результат вирішення справи. Адже саме оцінка доказів судом, яка носить владний характер, виступає підставою для прийняття судових рішень, зокрема і по суті адміністративної справи, якщо мова йде про остаточну оцінку доказів.

Тема 7. Процесуальні строки

1. Поняття та види процесуальних строків. Розумність процесуальних строків.
2. Обчислення та закінчення процесуальних строків.
3. Наслідки пропущення процесуальних строків. Зупинення, поновлення та продовження процесуальних строків.
4. Строки звернення до адміністративного суду та їх види. Наслідки пропущення строків звернення до адміністративного суду.

Основний зміст

1. Поняття та види процесуальних строків. Розумність процесуальних строків. Процесуальні строки - це встановлені законом або судом строки, у межах яких вчиняються процесуальні дії (ч. 1 ст. 118 КАС України). Отже, процесуальний строк в адміністративному процесі – це проміжок часу, встановлений законом або судом для здійснення процесуальних дій учасниками адміністративного процесу, судом або іншими особами.

Значення процесуальних строків в адміністративному процесі полягає в тому, що вони стабілізують та впорядковують адміністративно-процесуальні правовідносини, дисциплінують всіх суб'єктів адміністративного судочинства, включаючи суд.

Процесуальні строки в адміністративному процесі можуть бути класифіковані за різними підставами. В залежності від способу визначення процесуального строку, відповідно до ч. 1 ст. 118 КАС України можна визначити два види процесуальних строків. До першого виду належать строки, встановлені законом, тобто визначені адміністративно-процесуальними нормами. До другого виду процесуальних строків відносяться строки встановлені судом - тривалість та межі яких визначає суд. При цьому судом враховуються конкретні обставини справи та зміст конкретної процесуальної дії. Це означає, що строк має бути достатнім для виконання процесуальної дії та не надто тривалим, щоб не створювати умов для затримки вирішення справи.

Процесуальні строки можуть бути класифіковані також за іншими підставами. Важливим визнається поділ процесуальних строків за суб'єктами вчинення процесуальних дій на:

строки, що встановлені для суду;
 строки, що встановлені для учасників адміністративного процесу;
 строки, що встановлені для інших осіб.

Класифікація процесуальних строків може бути здійснена також в залежності від засобів, за допомогою яких встановлено межі процесуальних строків. Отже процесуальні строки можуть визначатись:

точною календарною датою;
 зазначенням події, яка неминуче повинна настати;
 періодом часу, впродовж якого може бути вчинена процесуальна дія (днями, місяцями і роками).

КАС України використовує поняття «розумний строк», що означає найкоротший строк розгляду і вирішення адміністративної справи, достатній для надання своєчасного (без невинуватених зволікань) судового захисту порушених прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах (п. 11 ст. 4 КАС України).

В п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. закріплено, що «кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення». Проте тлумачення поняття «розумний строк» в офіційних актах не надано.

Поняття «розумний строк» належить до числа оціночних та має трактуватись судом у кожному окремому випадку в залежності від обставин справи, бути якомога коротшим, не порушувати права фізичних та юридичних осіб на справедливий судовий розгляд, а також на ефективний захист їх прав та інтересів.

Відповідно до ст. 119 КАС України суд має встановлювати розумні строки для вчинення процесуальних дій. Строк є розумним, якщо він передбачає час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню адміністративного судочинства.

Критерії оцінювання розумності строку розгляду справи: складність справи, поведінка заявника та поведінка органів державної влади (насамперед суду).

2. Обчислення та закінчення процесуальних строків. Відповідно до ч. 2 ст. 118 КАС України процесуальні строки визначаються днями, місяцями і роками, а також можуть визначатись вказівкою на подію, яка повинна неминуче настати (наприклад, в деяких випадках речові докази повертаються після набрання рішенням суду законної сили за клопотанням осіб, яким належать ці докази).

За приписами ч. 1 ст. 120 КАС України перебіг процесуального строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок.

Строк, що визначається роками, закінчується у відповідні місяць і число останнього року цього строку.

Строк, що визначається місяцями, закінчується у відповідне число останнього місяця цього строку.

Якщо закінчення строку, що визначається місяцями, припадає на такий місяць, що відповідного числа не має, то строк закінчується в останній день цього місяця.

Останнім днем строку, який закінчується вказівкою на певний день, вважається цей день.

Якщо закінчення строку припадає на вихідний, святковий чи інший неробочий день, останнім днем строку є перший після нього робочий день.

Перебіг строку, закінчення якого пов'язане з подією, яка повинна неминуче настати, закінчується наступного дня після настання події.

Останній день строку триває до двадцять четвертої години, але якщо в цей строк слід було вчинити процесуальну дію в суді, де робочий час закінчується раніше, строк закінчується в момент закінчення цього часу.

Строк не вважається пропущеним, якщо до його закінчення позовна заява, скарга, інші документи чи матеріали або грошові кошти здано на пошту чи передані іншими відповідними засобами зв'язку.

3. Наслідки пропущення процесуальних строків. Зупинення, поновлення та продовження процесуальних строків. Безумовно важливим є питання про наслідки порушення процесуальних строків. КАС України не містить загальних вказівок щодо наслідків пропущення процесуальних строків в адміністративному процесі. Проте, часто КАС України визначаються наслідки порушення процесуальних строків, встановлених для вчинення певних процесуальних дій.

Для учасників справи – як правило неможливість вчинення певної процесуальної дії. Виключення – ч. 5 ст. 121 КАС України - пропуск строку, встановленого законом або судом учаснику справи для подання доказів, інших матеріалів чи вчинення певних дій, не звільняє такого учасника від обов'язку вчинити відповідну процесуальну дію.

Течія процесуальних строків може зупинятися. Відповідно до ч. 10 ст. 120 КАС України зупинення провадження в адміністративній справі зупиняє перебіг усіх процесуальних строків у цій адміністративній справі. Перебіг процесуальних строків продовжується з дня поновлення провадження.

Пропущені процесуальні строки, встановлені для учасників справи, можуть бути поновлені та продовжені (ст. 121 КАС України). Це положення не стосується присікальних (преклюзивних) строків, що не підлягають поновленню незалежно від поважності причини їх пропуску.

Про поновлення процесуального строку можна говорити тільки тоді, коли мова йде про строки, встановлені законом і тільки за умови їх пропуску з поважних причин. Поновлення процесуального строку означає, що суд надає дозвіл особі, яка з поважних причин пропустила процесуальні строки вчинення

окремих дій або подачі документів, здійснити ці дії чи подати документи. Якщо ж з поважних причин пропущено строк, встановлений судом, він може бути продовжений. Продовження процесуального строку полягає в тому, що суд надає новий строк на вчинення тієї процесуальної дії, що не була здійснена в раніше встановлені судом строки з обставин, які перешкодили її реалізації.

Суд за заявою учасника справи поновлює пропущений процесуальний строк, встановлений законом, якщо визнає причини його пропуску поважними.

Встановлений судом процесуальний строк може бути продовжений судом за заявою учасника справи, поданою до закінчення цього строку, чи з ініціативи суду.

Одночасно із поданням заяви про поновлення процесуального строку має бути вчинена процесуальна дія (подана заява, скарга, документи тощо), стосовно якої пропущено строк.

Про поновлення або продовження процесуального строку, відмову у поновленні або продовженні процесуального строку суд постановляє ухвалу.

4. Строки звернення до адміністративного суду та їх види. Наслідки пропущення строків звернення до адміністративного суду. Зазвичай, строком звернення до адміністративного суду вважали проміжок часу, в межах якого може бути поданий адміністративний позов до адміністративного суду. Проте зараз визначення строку звернення до адміністративного суду потребує уточнення в зв'язку з тим, що в передбачених законом випадках до адміністративного суду можна звертатись не тільки з адміністративним позовом, а й з таким зверненням, як заявами в порядку особливого провадження та у провадженні з відновлення втраченого судового провадження.

Отже, строк звернення до адміністративного суду - це встановлений чинним законодавством проміжок часу, в межах якого можуть бути пред'явлені адміністративний позов або заява в непозовних провадженнях. Строки звернення до адміністративного суду встановлені КАС України та іншими законами.

Загальні строки звернення до адміністративного суду - відповідно до ч. 2 ст. 122 КАС України для звернення до адміністративного суду за захистом прав, свобод та інтересів особи встановлюється шестимісячний строк, який, якщо не встановлено інше, обчислюється з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів. Для звернення до адміністративного суду суб'єкта владних повноважень встановлюється тримісячний строк, який, якщо не встановлено інше, обчислюється з дня виникнення підстав, що дають суб'єкту владних повноважень право на пред'явлення визначених законом вимог.

Відповідно до ч. 3 ст. 122 КАС України для захисту прав, свобод та інтересів особи КАС України та іншими законами можуть встановлюватися інші строки для звернення до адміністративного суду, які, якщо не встановлено

інше, обчислюються з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів.

Спеціальні строки звернення до адміністративного суду:

- ч. 4 ст. 122 КАС України якщо законом передбачена можливість досудового порядку вирішення спору і позивач скористався цим порядком, або законом визначена обов'язковість досудового порядку вирішення спору, то для звернення до адміністративного суду встановлюється тримісячний строк, який обчислюється з дня вручення позивачу рішення за результатами розгляду його скарги на рішення, дії або бездіяльність суб'єкта владних повноважень.

Якщо рішення за результатами розгляду скарги позивача на рішення, дії або бездіяльність суб'єкта владних повноважень не було прийнято та (або) вручено суб'єктом владних повноважень позивачу у строки, встановлені законом, то для звернення до адміністративного суду встановлюється шестимісячний строк, який обчислюється з дня звернення позивача до суб'єкта владних повноважень із відповідною скаргою на рішення, дії або бездіяльність суб'єкта владних повноважень.

- ч. 5 ст. 122 КАС України - для звернення до суду у справах щодо прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби встановлюється місячний строк.

- Кодексом України про адміністративні правопорушення у ст. 289 передбачено, що оскаржити постанову адміністративного органу (посадової особи) у справі про адміністративне правопорушення можна протягом десяти днів з дня винесення постанови.

- Податковий кодекс України – тривалість строку звернення як для платника податку так і для податкового органу з позовом про стягнення податкового боргу становить 1095 днів.

- та ін.

Наслідки пропущення строків звернення до адміністративного суду врегульовані в ст. 123 КАС України.

У разі подання особою позову після закінчення строків, установлених законом, без заяви про поновлення пропущеного строку звернення до адміністративного суду, або якщо підстави, вказані нею у заяві, визнані судом неповажними, позов залишається без руху. При цьому протягом десяти днів з дня вручення ухвали особа має право звернутися до суду з заявою про поновлення строку звернення до адміністративного суду або вказати інші підстави для поновлення строку.

Якщо заяву не буде подано особою в зазначений строк або вказані нею підстави для поновлення строку звернення до адміністративного суду будуть визнані неповажними, суд повертає позовну заяву.

Якщо факт пропуску позивачем строку звернення до адміністративного суду буде виявлено судом після відкриття провадження в адміністративній справі і позивач не заявить про поновлення пропущеного строку звернення до

адміністративного суду, або якщо підстави, вказані ним у заяві, будуть визнані судом неповажними, суд залишає позовну заяву без розгляду.

Якщо після відкриття провадження у справі суд дійде висновку, що викладений в ухвалі про відкриття провадження у справі висновок суду про визнання поважними причин пропуску строку звернення до адміністративного суду був передчасним, і суд не знайде інших підстав для визнання причин пропуску строку звернення до адміністративного суду поважними, суд залишає позовну заяву без розгляду.

Тема 8. Судові виклики і повідомлення

1. Поняття та значення судових викликів і повідомлень.
2. Форми здійснення судових викликів і повідомлень.
3. Повістки та їх вручення.

Основний зміст

1. Поняття та значення судових викликів і повідомлень. Відповідно до ч. 1 ст. 11 КАС України принцип гласності і відкритості судового процесу та його повного фіксування технічними засобами передбачає, зокрема, що ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про дату, час і місце розгляду своєї справи. Для реалізації відповідного права та забезпечення реалізаційов'язку щодо участі у вчиненні процесуальних дій у випадках, передбачених КАС України, запроваджено інститут удових викликів та повідомлень.

Викликаються учасники справи якщо їх присутність при вчиненні процесуальних дій є обов'язковою, а також - свідкі, експерт, спеціаліст, перекладач.

Повідомляються про судовий розгляд справи учасники справи з приводу вчинення процесуальних дій, у яких участь цих осіб не є обов'язковою.

Судові виклики і повідомлення здійснює секретар судового засідання.

2. Форми здійснення судових викликів і повідомлень. Відповідно до ст. 124 КАС України основною формою викликів і повідомлень учасників адміністративного процесу про здійснення судом певних процесуальних дій виступають повістки, які поділяються на: повістки про виклик; повістки-повідомлення. Окрім повісток до форм здійснення судових викликів та повідомлень слід віднести: виклик (повідомлення) шляхом надсилання тексту повістки електронною поштою, факсимільним повідомленням (факсом, телефаксом), телефонограмою, оголошення на офіційному веб-порталі судової влади України та ін.

3. Повістки та їх вручення. У разі ненадання учасниками справи інформації щодо їх поштової адреси судовий виклик або судове повідомлення надсилаються:

1) юридичним особам та фізичним особам - підприємцям - за адресою місцезнаходження (місця проживання), що зазначена в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців та громадських формувань;

2) фізичним особам, які не мають статусу підприємців, - за адресою їх місця проживання чи місця перебування, зареєстрованою у встановленому законом порядку.

У разі відсутності учасників справи за такою адресою вважається, що судовий виклик або судове повідомлення вручено їм належним чином.

Якщо фізична особа, яка бере участь у справі, діє через представника і суд не вважає її особисту участь обов'язковою, він може направити повістку лише представнику.

У повістці про виклик зазначаються:

1) найменування та адреса адміністративного суду;
2) ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) фізичної особи, яку викликають до суду, або найменування органу, підприємства, установи, організації, представник яких викликається;

3) дата, час і місце судового засідання (підготовчого судового засідання);

4) назва і номер адміністративної справи;

5) в якому процесуальному статусі викликається ця особа (як позивач, відповідач, свідок тощо);

6) у разі необхідності - пропозиція учаснику справи подати всі раніше не подані докази;

7) обов'язок адресата повідомити про наявність поважних причин неможливості прибути до суду;

8) роз'яснення наслідків неприбуття до суду;

9) обов'язок особи, яка одержала повістку у зв'язку з відсутністю адресата, за першої можливості вручити її адресату.

У повістці-повідомленні зазначаються:

1) найменування та адреса адміністративного суду;

2) ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) особи або найменування органу, підприємства, установи, організації, яким адресується повістка;

3) дата, час і місце судового засідання або проведення окремої процесуальної дії;

4) назва і номер адміністративної справи;

5) в якому процесуальному статусі має право брати участь ця особа (як позивач, відповідач, свідок тощо) в судовому процесі;

6) обов'язок особи, яка одержала повістку у зв'язку з відсутністю адресата, негайно повідомити про неї адресата.

Якщо разом із повісткою надсилаються копії документів, у повістці вказується їх перелік і роз'яснюється право подати заперечення та докази на їх підтвердження.

У випадку відсутності у адресата офіційної електронної адреси повістка вручається під розписку. Повістка може бути вручена безпосередньо в суді. Суд може за згодою учасника справи видати йому повістку для вручення іншій особі, яка викликається до суду. Особа, яка вручає повістку, зобов'язана повернути до адміністративного суду розписку адресата про одержання повістки, яка приєднується до справи.

Повістка повинна бути вручена не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання, крім випадку, коли повістка вручається безпосередньо в суді. Якщо для розгляду окремих категорій справ, заяв або клопотань учасників справи цим Кодексом встановлено строк розгляду менше десяти днів, повістка має бути вручена у строк, достатній для прибуття особи до суду для участі в судовому засіданні.

Вважається, що повістку вручено також у разі одержання її під розписку будь-яким повнолітнім членом сім'ї адресата, який проживає разом з ним. Особа, яка одержала повістку, зобов'язана негайно повідомити про неї адресата.

У разі тимчасової відсутності адресата особа, яка повинна вручити повістку, відмічає у повістці відомості про те, куди вибув адресат та коли передбачається його повернення за наявності таких даних.

Вважається, що повістку вручено юридичній особі, якщо вона доставлена за адресою, внесеною до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, або за адресою, яка зазначена її представником, і це підтверджується підписом відповідної службової особи.

Вважається, що повістку вручено посадовій чи службовій особі, яка є учасником судового процесу, якщо її доставлено за адресою місця служби цієї особи в порядку, встановленому частиною восьмою цієї статті.

Вручення повістки представнику учасника справи вважається також врученням повістки і цій особі.

Розписку про одержання повістки (повістку у разі неможливості вручити її адресату чи відмови адресата її одержати) належить негайно повернути до адміністративного суду. У разі повернення поштового відправлення із повісткою, яка не вручена адресату з незалежних від суду причин, вважається, що така повістка вручена належним чином.

У разі відмови адресата від одержання повістки особа, яка її доставляє, робить відповідну відмітку на повістці, засвідчує її власним підписом і негайно повертає до адміністративного суду. Особа, яка відмовилася одержати повістку, вважається такою, що її повідомлено про дату, час і місце судового засідання.

Тема 9. Судові витрати

1. Поняття, значення та види судових витрат в адміністративному процесі.

2. Судовий збір.
3. Витрати, пов'язані з розглядом справи.
4. Розподіл судових витрат. Рішення щодо судових витрат.

Основний зміст

1. *Поняття, значення та види судових витрат в адміністративному процесі.* Здійснення правосуддя в адміністративних справах потребує матеріального забезпечення, що тягне відповідні грошові витрати. Такі витрати, що пов'язані з фінансуванням адміністративних судів і можна позначити як судові витрати в найбільш широкому розумінні. Фінансування судів не нижче рівня, що забезпечує можливість повного і незалежного здійснення правосуддя є однією з необхідних умов для забезпечення функціонування судової влади та незалежності суддів. Тягар фінансування судів покладений на державу. Фінансування судів здійснюється виключно за рахунок коштів Державного бюджету України. Саме з державного бюджету фінансується матеріально-технічне забезпечення суддів, оплата праці суддів, допоміжного персоналу та інші видатки, пов'язані із забезпеченням діяльності кожного суду. Разом з тим законом передбачено покладення на осіб, які мають матеріально-правову заінтересованість у результатах розгляду справи, а саме на: сторін та третіх осіб у справах позовного провадження, заявників та заінтересованих осіб у справах особливого провадження, а у деяких випадках і на осіб які не брали участь у справі, якщо судові рішення безпосередньо стосується їхніх прав, свобод, інтересів чи обов'язків, певних грошових витрат, пов'язаних із розглядом конкретних адміністративних справ. Такі витрати позначаються як судові витрати у власному, вузькому розумінні. Отже, під судовими витратами розуміються грошові витрати які несуть визначені законом особи у зв'язку із зверненням до суду та розглядом адміністративної справи.

Види таких витрат, їх розмір, порядок звільнення від їхньої оплати або її відстрочення чи розстрочення, порядок розподілу між сторонами тощо регламентуються як нормами КАС України так і нормами деяких інших законодавчих та підзаконних актів. Норми, якими врегульовані адміністративно-процесуальні відносини, що пов'язані із судовими витратами, складають інститут судових витрат, якій має комплексний характер, адже поряд із адміністративно-процесуальними нормами включає і фінансово-правові норми (наприклад норми, якими встановлений розмір судового збору, порядок його обчислення, звільнення від сплати, повернення тощо).

Інститут судових витрат в адміністративному процесі має ті самі функції, що й в інших видах судочинства. Щонайменше можна назвати такі функції: превентивну, стимулюючу та компенсаційну. Превентивна функція полягає в застереженні особи від пред'явлення явно необґрунтованого позову, адже у такому випадку позивач несе ризик втратити не лише кошти, витрачені ним, а й відшкодувати частину коштів, що витрачені відповідачем. Стимулююча

функція полягає в спонукання сторін до добровільного виконання своїх обов'язків, самостійного врегулювання публічно-правового спору, оскільки у разі продовження розгляду справи судові витрати лише зростатимуть. Компенсаційна функція полягає в частковому відшкодуванні витрат держави на здійснення правосуддя, а також і у відшкодуванні коштів, які витрачені стороною на чию користь ухвалено судові рішення в адміністративній справі.

Судові витрати є одним з чинників, від якого залежить фактична доступність звернення до суду за судовим захистом, а отже і можливість реального захисту суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів у адміністративному процесі. Обов'язок нести судові витрати у зв'язку із зверненням до суду та розглядом адміністративної справи одночасно не повинен створювати особі перешкоди у доступі до правосуддя, адже доступність правосуддя слід розглядати як складову права на судовий захист. Тому судові витрати в адміністративному процесі, з метою забезпечення доступності правосуддя в адміністративних справах:

- в більшості випадків не підлягають компенсації суб'єкту владних повноважень за рахунок сторони, яка не є суб'єктом владних повноважень, що зменшує фінансовий тягар для фізичних чи юридичних осіб у випадку ухвалення судового рішення не на користь таких осіб;

- можуть за ухвалою суду не сплачуватися або сплачуватися на пільгових умовах особами, майновий стан яких перешкоджає несенню судових витрат. Тобто, задля забезпечення можливості доступу до правосуддя особам, які не мають можливості покрити передбачені для цього судові витрати такі особи звільняються судом від сплати судових витрат або їм надаються певні пільги щодо їхньої сплати (т. з. «право бідності»).

Види судових витрат встановлено КАС України. Відповідно до ч. 1 ст. 132 КАС України судові витрати складаються із судового збору та витрат, пов'язаних з розглядом справи.

2. Судовий збір. Правові засади справляння судового збору, в тому числі і у зв'язку із зверненням до адміністративного суду та розглядом адміністративних справ, встановлено Законом України «Про судовий збір». Відповідно до ст. 1 вказаного Закону судовий збір – збір, що справляється на всій території України за подання заяв, скарг до суду, за видачу судами документів, а також у разі ухвалення окремих судових рішень, передбачених Законом України «Про судовий збір». В адміністративному процесі обов'язок сплачувати судовий збір покладено на осіб, які звертаються до адміністративного суду із відповідними заявами, скаргами або за видачею певних документів. Як правило це учасники адміністративного процесу, які мають матеріально-правову заінтересованість у результатах розгляду справи, а також, у деяких випадках, особи, які не брали участі у справі, якщо судові рішення безпосередньо стосується їхніх прав, свобод, інтересів чи обов'язків. В адміністративному процесі судовий збір справляється за:

- 1) подання адміністративного позову;

2) подання наступних заяв та скарг:

- апеляційної скарги на судові рішення;
- заяви про приєднання до апеляційної скарги на судові рішення;
- касаційної скарги на судові рішення;
- заяви про приєднання до касаційної скарги на судові рішення;
- заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами;
- заяви про забезпечення доказів або позову
- заяви про зміну чи встановлення способу, порядку і строку виконання судового рішення;

3) видачу судами наступних документів:

- за повторну видачу копії судового рішення;
- за видачу в електронному вигляді копії технічного запису судового засідання;
- за виготовлення копії судового рішення у разі, якщо особа, яка не бере (не брала) участі у справі, якщо судові рішення безпосередньо стосується її прав, свобод, інтересів чи обов'язків, звертається до апарату відповідного суду з письмовою заявою про виготовлення такої копії згідно із ст. 9 Закону України «Про доступ до судових рішень»;
- за виготовлення копій документів, долучених до справи.

Судовий збір справляється у:

- відсотковому співвідношенні до ціни позову;
- відповідному розмірі від прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на 1 січня календарного року, в якому відповідна заява або скарга подається до суду.

Ставки судового збору в адміністративному процесі визначено п. 3 та 4 ч. 2 ст. 4 Закону України «Про судовий збір». Деякі з випадків звільнення від сплати судового збору визначено безпосередньо КАС України.

Крім того, відповідно до ст. 133 КАС України, ст. 8 Закону України «Про судовий збір» суд може своєю ухвалою відстрочити або розстрочити сплату судового збору на певний строк, але не довше ніж до ухвалення судового рішення у справі, а також звільнити особу від його сплати.

Судовий збір перераховується у безготівковій або готівковій формі, у тому числі з використанням електронного платіжного засобу або за допомогою платіжних пристроїв. Сплата судового збору за допомогою електронного платіжного засобу оформляється квитанцією платіжного термінала, чеком банкомата, сліпом або іншими документами за операціями з використанням електронних платіжних засобів у паперовій або електронній формі. Сплата судового збору за допомогою платіжного пристрою оформляється за допомогою касового документа (квитанції, чека тощо), який містить усі обов'язкові реквізити касового документа.

За подання до суду процесуальних документів в електронній формі судовий збір може бути сплачено за допомогою Єдиної судової інформаційно-

телекомунікаційної системи та з використанням платіжних систем через мережу Інтернет у режимі реального часу.

За подання позовів, ціна яких визначається в іноземній валюті, судовий збір сплачується у гривнях з урахуванням офіційного курсу гривні до іноземної валюти, встановленого Національним банком України на день сплати. За подання нерезидентами позовів, ціна яких визначається в іноземній валюті, судовий збір може сплачуватися нерезидентами в іноземній валюті з урахуванням офіційного курсу гривні до іноземної валюти, встановленого Національним банком України на день сплати.

У разі якщо розмір позовних вимог збільшено або пред'явлено нові позовні вимоги, недоплачену суму судового збору необхідно сплатити до звернення до суду з відповідною заявою.

За подання позовної заяви, що має одночасно майновий і немайновий характер, судовий збір сплачується за ставками, встановленими для позовних заяв майнового та немайнового характеру. У разі коли в позовній заяві об'єднано дві і більше вимог немайнового характеру, судовий збір сплачується за кожен вимогу немайнового характеру.

Якщо скаргу (заяву) подано про перегляд судового рішення в частині позовних вимог (сум, що підлягають стягненню за судовим рішенням), судовий збір за подання скарги (заяви) вираховується та сплачується лише щодо перегляду судового рішення в частині таких позовних вимог (оспорюваних сум).

За подання зустрічних позовних заяв, а також заяв про вступ у справу третіх осіб із самостійними позовними вимогами судовий збір справляється на загальних підставах.

У разі якщо позов подається одночасно кількома позивачами до одного або кількох відповідачів, судовий збір обчислюється з урахуванням загальної суми позову і сплачується кожним позивачем пропорційно долі поданих кожним з них вимог окремим платіжним документом.

У разі коли позов немайнового характеру подається одночасно кількома позивачами до одного або кількох відповідачів, судовий збір сплачується кожним позивачем окремим платіжним документом у розмірах, установлених за подання позову немайнового характеру.

Ст. 142 КАС України тв. ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір» встановлено перелік випадків повернення судового збору особі, яка його сплатила.

3. Витрати, пов'язані з розглядом справи. Проведення у справі передбачає певні грошові витрати, які виникають у зв'язку з наданням правової допомоги, з прибуттям сторін до суду, залученням свідків, спеціалістів, експертів, з проведенням огляду доказів на місці і т. і. Необхідність та розмір цих витрат, на відміну від судового збору, обов'язковість сплати та розмір якого визначається законом, залежить від фактичних дій, які вчиняють учасники адміністративного процесу та суд. Такі витрати позначаються як

витрати, пов'язані з розглядом справи. Отже, витрати, пов'язані з розглядом справи - це грошові витрати, що пов'язані з оплатою правової допомоги, прибуттям до суду, залученням свідків, спеціалістів, перекладачів та проведенням судових експертиз, оглядом доказів на місці та вчиненням інших дій, необхідних для розгляду справи. Усі витрати, пов'язані з розглядом справи, особи несуть самостійно. Такі витрати можуть бути компенсовані стороні в порядку та у межах встановлених законом у разі звільнення особи від їх оплати та у разі ухвалення судового рішення на користь такої особи. Витрати, пов'язані з розглядом справи, відповідно до ч. 3 ст. 132 КАС України, складаються з:

- 1) витрат на професійну правничу допомогу;
- 2) витрат сторін та їхніх представників, що пов'язані із прибуттям до суду;
- 3) витрат, пов'язаних із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів та проведенням судових експертиз;
- 4) пов'язані з витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням доказів;
- 5) пов'язані із вчиненням інших процесуальних дій або підготовкою до розгляду справи.

4. Розподіл судових витрат. Рішення щодо судових витрат. Судові витрати розподіляються за правилами, встановленими ст. ст. 139-141 КАС України.

При задоволенні позову сторони, яка не є суб'єктом владних повноважень, всі судові витрати, які підлягають відшкодуванню або оплаті, стягуються за рахунок бюджетних асигнувань суб'єкта владних повноважень, що виступав відповідачем у справі, або якщо відповідачем у справі виступала його посадова чи службова особа. В адміністративних справах щодо оскарження рішень Національної комісії з реабілітації у правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років», якщо судові рішення ухвалено на користь сторони, яка не є суб'єктом владних повноважень, усі судові витрати, що підлягають відшкодуванню або оплаті, здійснюються за рахунок коштів державного бюджету.

При задоволенні позову суб'єкта владних повноважень з відповідача стягуються виключно судові витрати суб'єкта владних повноважень, пов'язані із залученням свідків та проведенням експертиз.

При частковому задоволенні позову судові витрати покладаються на обидві сторони пропорційно до розміру задоволених позовних вимог. При цьому суд не включає до складу судових витрат, які підлягають розподілу між сторонами, витрати суб'єкта владних повноважень на правничу допомогу адвоката та сплату судового збору. При частковому задоволенні позову, у випадку покладення судових витрат на обидві сторони пропорційно до розміру задоволених позовних вимог, суд може зобов'язати сторону, на яку покладено

більшу суму судових витрат, сплатити різницю іншій стороні. У такому випадку сторони звільняються від обов'язку сплачувати одна одній іншу частину судових витрат.

У разі відмови у задоволенні вимог позивача, звільненого від сплати судових витрат, або залишення позовної заяви без розгляду чи закриття провадження у справі, судові витрати, понесені відповідачем, компенсуються за рахунок коштів, передбачених Державним бюджетом України, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Якщо сторону, на користь якої ухвалено рішення, звільнено від сплати судових витрат, з іншої сторони стягуються судові витрати на користь осіб, що їх понесли, пропорційно до задоволеної чи відхиленої частини вимог, а інша частина компенсується за рахунок коштів, передбачених Державним бюджетом України, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Якщо обидві сторони звільнені від сплати судових витрат, вони компенсуються за рахунок держави у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Якщо суд апеляційної чи касаційної інстанції, не повертаючи адміністративної справи на новий розгляд, змінить судове рішення або ухвалить нове, він відповідно змінює розподіл судових витрат.

Розмір витрат, які сторона сплатила або має сплатити у зв'язку з розглядом справи, встановлюється судом на підставі поданих сторонами доказів (договорів, рахунків тощо). Такі докази подаються до закінчення судових дебатів у справі або протягом п'яти днів після ухвалення рішення суду за умови, що до закінчення судових дебатів у справі сторона зробила про це відповідну заяву. За відсутності відповідної заяви або неподання відповідних доказів протягом встановленого строку така заява залишається без розгляду.

У випадку зловживання стороною чи її представником процесуальними правами або якщо спір виник внаслідок неправильних дій сторони суд має право покласти на таку сторону судові витрати повністю або частково незалежно від результатів вирішення спору.

При вирішенні питання про розподіл судових витрат суд враховує:

- 1) чи пов'язані ці витрати з розглядом справи;
- 2) чи є розмір таких витрат обґрунтованим та пропорційним до предмета спору, значення справи для сторін, в тому числі чи міг результат її вирішення вплинути на репутацію сторони або чи викликала справа публічний інтерес;
- 3) поведінку сторони під час розгляду справи, що призвела до затягування розгляду справи, зокрема, подання стороною явно необґрунтованих заяв і клопотань, безпідставне твердження або заперечення стороною певних обставин, які мають значення для справи, тощо;
- 4) дії сторони щодо досудового вирішення спору (у випадках, коли відповідно до закону досудове вирішення спору є обов'язковим) та щодо врегулювання спору мирним шляхом під час розгляду справи, стадію розгляду справи, на якій такі дії вчинялись.

У разі закриття провадження у справі або залишення позову без розгляду внаслідок необґрунтованих дій позивача відповідач має право заявити вимоги про компенсацію здійснених ним витрат, пов'язаних з розглядом справи.

Судові витрати третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, стягуються на її користь зі сторони, визначеної відповідно до вимог цієї статті, залежно від того, заперечувала чи підтримувала така особа заявлені позовні вимоги.

У разі відмови позивача від позову понесені ним витрати відповідачем не відшкодовуються, а витрати відповідача за його заявою стягуються із позивача, крім випадків, коли позивач звільнений від сплати судових витрат. Однак якщо позивач відмовився від позову внаслідок задоволення його відповідачем після подання позовної заяви, то суд за заявою позивача присуджує всі понесені ним у справі витрати із відповідача.

Якщо спір вирішується шляхом примирення і сторони не дійшли згоди щодо розподілу судових витрат, то кожна сторона у справі несе половину судових витрат.

Суд вирішує питання щодо судових витрат у рішенні, постанові або ухвалі.

Якщо сторона з поважних причин не може до закінчення судових дебатів у справі подати докази, що підтверджують розмір понесених нею судових витрат, суд за заявою такої сторони, поданою до закінчення судових дебатів у справі, може вирішити питання про судові витрати після ухвалення рішення по суті позовних вимог. Для вирішення питання про судові витрати суд призначає судові засідання, яке проводиться не пізніше п'ятнадцяти днів з дня ухвалення рішення по суті позовних вимог.

У випадку постановлення ухвали про закриття провадження у справі, залишення позову без розгляду або ухвалення рішення про задоволення позову у зв'язку з його визнанням суд вирішує питання про розподіл судових витрат не пізніше десяти днів з дня ухвалення відповідного судового рішення, за умови подання учасником справи відповідної заяви і доказів, які підтверджують розмір судових витрат.

Тема 10. Заходи процесуального примусу

1. Поняття, види і порядок застосування заходів процесуального примусу.
2. Характеристика окремих заходів процесуального примусу.

Основний зміст

1. Поняття, види і порядок застосування заходів процесуального примусу. Відповідно до ч. 1 ст. 144 КАС України заходами процесуального примусу є процесуальні дії, що вчиняються судом у визначених цим Кодексом

випадках з метою спонукання відповідних осіб до виконання встановлених в суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства.

Особливості заходів процесуального примусу в адміністративному судочинстві відбиваються в їх наступних ознаках. По-перше, найголовнішою ознакою є те, що застосування заходів процесуального примусу в адміністративному судочинстві потребує існування цілого комплексу правових та фактичних підстав. Правовою (нормативною) підставою застосування заходів процесуального примусу в адміністративному судочинстві є сукупність правових норм, передбачених КАС України, якими встановлені види, підстави та порядок накладення вказаних заходів. До фактичних підстав застосування заходів процесуального примусу в адміністративному судочинстві належить, перш за все, наявність самого правопорушення, а по-друге, ухвала суду, якою конкретизується охоронна норма права, що передбачає застосування заходу, а також визначається конкретний адресат та вид заходу.

Другою ознакою заходів процесуального примусу в адміністративному судочинстві є те, що вони можуть застосовуватись не тільки до учасників адміністративного процесу, тобто не тільки до осіб, які пов'язані з судом особливими адміністративно-процесуальними правовідносинами. Ці заходи можуть накладатись також на осіб, які присутні у судовому засіданні, або на осіб, які володіють певними доказами, що були витребувані судом.

Третьою ознакою заходів процесуального примусу в адміністративному судочинстві є те, що вони застосовуються з додержанням певного порядку. Слід зауважити, що такі заходи примусу можуть застосовуватись виключно судом. Важливо, що відповідно до ч. 2 ст. 144 КАС України заходи процесуального примусу застосовуються судом, як правило, негайно після вчинення порушення. До однієї особи не може бути застосовано кілька заходів процесуального примусу за одне й те саме порушення. Відмітимо, що застосування процесуального примусу відноситься до дискреційних повноважень суду. Це означає, що адміністративний суд використовує заходи процесуального примусу у кожному конкретному випадку з урахуванням обставин справи.

Отже, виходячи з вказаних вище ознак, згідно до ч. 1 ст. 145 КАС, до заходів процесуального примусу в адміністративному процесі відносяться:

- 1) попередження;
- 2) видалення із залу судового засідання;
- 3) тимчасове вилучення доказів для дослідження судом;
- 4) привід;
- 5) штраф.

2. Характеристика окремих заходів процесуального примусу. До учасників судового процесу та інших осіб, присутніх у судовому засіданні, за порушення порядку під час судового засідання або невиконання ними

розпоряджень судді (головуючого судді) застосовується попередження, а в разі повторного вчинення таких дій - видалення із залу судового засідання. У разі повторного вчинення перекладачем, спеціалістом дій, визначених у частині першій цієї статті, суд оголошує перерву і надає час для заміни перекладача, спеціаліста.

У разі неподання без поважних причин письмових, речових чи електронних доказів, що витребувані судом, або неповідомлення причин їх неподання суд може постановити ухвалу про тимчасове вилучення цих доказів державним виконавцем для дослідження судом. Ухвала про тимчасове вилучення доказів для дослідження судом є виконавчим документом, підлягає негайному виконанню та має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом.

До належно викликаних особи, особисту участь якої визнано судом обов'язковою, свідка, які без поважних причин не прибули у судове засідання або не повідомили причини неприбуття, може бути застосовано привід до суду через органи Національної поліції України з відшкодуванням у дохід держави витрат на його здійснення. Привід до суду не застосовується до малолітніх та неповнолітніх осіб, вагітних жінок, осіб з інвалідністю першої і другої груп, жінок, які доглядають дітей віком до шести років або дітей з інвалідністю, а також осіб, які згідно із цим Кодексом не можуть бути допитані як свідки. Про привід суд постановляє ухвалу, в якій зазначає ім'я фізичної особи, яка підлягає приводу, місце проживання (перебування), роботи, служби чи навчання, підстави застосування приводу, коли і куди ця особа повинна бути доставлена, кому доручається здійснення приводу. Ухвала про привід до суду передається для виконання до органу Національної поліції України за місцем провадження у справі або за місцем проживання (перебування), роботи, служби чи навчання особи, яку належить привести.

Суд може постановити ухвалу про стягнення в дохід Державного бюджету України з відповідної особи штрафу у сумі від 0,3 до трьох розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб у випадках:

- 1) невиконання процесуальних обов'язків, зокрема ухилення від вчинення дій, покладених судом на учасника судового процесу;
- 2) зловживання процесуальними правами, вчинення дій або допущення бездіяльності з метою перешкоджання судочинству;
- 3) неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, або неподання таких доказів без поважних причин суб'єктом владних повноважень;
- 4) використання під час процедури врегулювання спору за участю судді портативних, аудіотехнічних пристроїв, а також здійснення фото- і кінозйомки, відео-, звукозапису.

Суд може постановити ухвалу про стягнення в дохід Державного бюджету України з відповідної особи штрафу у сумі від одного до десяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб у випадках:

- 1) повторного чи систематичного невиконання процесуальних обов'язків;
- 2) неодноразового зловживання процесуальними правами;
- 3) повторного чи систематичного неподання витребуваних судом доказів без поважних причин або без їх повідомлення;
- 4) невиконання ухвали про забезпечення позову або доказів.

У випадку невиконання процесуальних обов'язків, зловживання процесуальними правами представником учасника справи суд з урахуванням конкретних обставин справи може стягнути штраф як з учасника справи, так і з його представника.

Ухвалу про стягнення штрафу може бути оскаржено в апеляційному порядку до суду вищої інстанції. Оскарження такої ухвали не перешкоджає розгляду справи. Постанова суду апеляційної інстанції за результатами перегляду ухвали про накладення штрафу є остаточною і оскарженню не підлягає. Ухвала Верховного Суду про стягнення штрафу оскарженню не підлягає.

Ухвала про стягнення штрафу є виконавчим документом та має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом. Стягувачем за таким виконавчим документом є Державна судова адміністрація України.

Суд може скасувати постановлену ним ухвалу про стягнення штрафу, якщо особа, щодо якої її постановлено, виправила допущене порушення та (або) надала докази поважності причин невиконання відповідних вимог суду чи своїх процесуальних обов'язків.

Тема 11. Адміністративний позов

1. Підходи до розуміння та поняття адміністративного позову.
2. Елементи адміністративного позову.
3. Види адміністративних позовів.
4. Право на адміністративний позов.
5. Об'єднання і роз'єднання позовів.
6. Захист відповідача від адміністративного позову. Зустрічний позов в адміністративному процесі.
7. Забезпечення адміністративного позову.

Основний зміст

1. Підходи до розуміння та поняття адміністративного позову. Діяльність адміністративного суду з розгляду та розв'язання публічно-правових спорів здійснюється в позовному (загальному або спрощеному) провадженні адміністративного процесу.

Специфічними рисами позовного провадження адміністративного процесу виступають:

1. Предметом розгляду виступає публічно-правовий спір.
2. Юридична рівність сторін публічно-правового спору – позивача та відповідача. Ці особи виступають як сторони, які наділені рівним обсягом прав для участі в розгляді спору і юридично рівні.
3. Змагальність сторін перед судом, що й розглядає протилежні домагання сторін. Ця ознака відбивається у багатьох аспектах адміністративного процесу, наприклад, особи, зацікавлені в результаті справи, вправі відстоювати свою правоту в спорі шляхом: подання доказів; участі в дослідженні доказів; висловлення своєї думки з усіх питань, що підлягають розгляду в судовому засіданні.

Взагалі будь яка процесуальна форма діяльності суду, що відповідає зазначеним ознакам, є позовною. Позовне провадження, що відповідає зазначеним вимогам, наявне у структурі і цивільного і господарського процесів.

Правовим засобом, який порушує діяльність адміністративного суду по розгляду і вирішенню публічно-правового спору на засадах рівності та змагальності сторін і тим самим по захисту прав, свобод, інтересів, реалізації владних повноважень у сфері публічно-правових відносин і виступає адміністративний позов (позов в адміністративному процесі).

Іншими словами, позовом за своєю суттю виступатиме лише таке звернення до суду, яке передбачає необхідність вирішення правового спору в порядку, що заснований на рівності сторін такого спору та їх змагальності.

Питання про існування позову, як засобу захисту прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах має принципове значення. Це пов'язано з тим, що правова держава ставить знак рівності у правах і взаємній відповідальності між своїм органом і громадянином... надає можливість на рівних відстоювати свою правоту... певні пільги для фізичних та юридичних осіб...

Стосовно визначення поняття позову та його елементів в юридичній літературі не існує єдиного підходу.

Традиційно виділяють три основних підходи до визначення поняття позову, які напрацьовані представниками науки цивільного процесуального права.

Отже, перша група вчених дотримується думки про існування двох самотійних понять позову – в процесуальному та матеріальному значенні. Під позовом у процесуальному смислі, як правило, розуміється звернена до суду вимога про захист порушеного та такого, що оспорується, права або законного інтересу. Під позовом у матеріально-правовому смислі розуміється звернена через суд матеріально-правова вимога позивача до відповідача.

Друга група вчених, вважає, що позов – єдине поняття, що включає в себе як матеріальну, так і процесуальну сторони. При цьому, вимога позивача до відповідача складає матеріально-правову сторону позову, а вимога його до суду про захист права – процесуально-правову.

Третя група вчених дотримується позиції відповідно до якої позов розуміється як суто процесуальний інститут, тобто вимога до суду про захист порушеного права.

Не зважаючи на те, що в літературі не раз відзначалася важливість матеріально-правового змісту позову, а деякі науковці вважають, що розгляд позову тільки в процесуальному аспекті збіднює його поняття, тому що практично виводить за його межі питання про матеріально-правову вимогу позивача до відповідача, відзначимо, що важливість матеріально-правової вимоги не слід абсолютизувати. Навіть при зміні матеріально-правової вимоги сам хід процесу залишиться незмінним.

Отже, розуміння адміністративного позову у процесуально-правовому сенсі, має, найбільше практичне та теоретичне значення.

Враховуючи все вищенаведене, адміністративний позов можна визначити, як звернення до адміністративного суду з вимогою про захист прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах або на виконання повноважень, якщо за законом реалізація таких повноважень можлива внаслідок вирішення публічно-правового спору.

Це визначення враховує запровадження особливого (непозовного) провадження в адміністративних судах, яке розпочинається за зверненням суб'єктів владних повноважень у порядку особливого провадження до адміністративного суду...

2. Елементи адміністративного позову. Наступним важливим питанням є проблема елементів адміністративного позову. Елементи позову – це такі його складові частини, що визначають зміст позову та є засобами індивідуалізації кожного конкретного позову, тому, що саме своїми складовими (елементами) один позов відрізняється від іншого. Вони відображають сутність вимог, які має розглянути суд. Елементи позову є підставою класифікації позовів на види, завдяки їм встановлюються межі судового розгляду та визначається предмет доказування.

Стосовно елементів адміністративного позову в сучасній науковій літературі також не існує поки що єдиної думки. Справа в тому, що вчені - адміністративісти вже домовились про можливість використання в теорії адміністративного позову вчення про структуру позову, яке вироблено у доктрині цивільного судочинства. Отже, спір щодо елементів цивільного позову також було перенесено й до теорії адміністративного позову. Існування таких двох елементів позову, як предмет та підстава позову не визивають жодних сумнівів, проте основна дискусія точиться навколо третього елементу позову – його змісту.

Розглянемо, перш за все, що таке предмет позову. Зауважимо, що відносно трактування предмету позову в юридичній літературі також існують різні точки зору. За найбільш поширеною думкою, предметом позову виступає матеріально-правова вимога позивача до відповідача, відносно якої суд повинен винести судові рішення. Ця вимога повинна мати правовий характер, тобто має

бути врегульована нормами матеріального права, а також має відноситись до юрисдикції суду. Отже трактування предмету адміністративного позову як матеріально-правової вимоги позивача до відповідача відбиває матеріально-правову сторону адміністративного позову. Безумовно, якщо трактувати адміністративний позов тільки з матеріально-правової сторони, або як категорію, що об'єднує матеріально-правову та процесуально-правову сторони позову таке положення буде логічним.

Проте, вище ми вже вказували на свою прихильність до позиції про визначення адміністративного позову як процесуальної категорії. За такого підходу предмет адміністративного позову, як «вимогу позивача до суду про задоволення матеріально-правової претензії до відповідача».

Отже, предметом адміністративного позову є вимога позивача до суду про захист його прав або законних інтересів (в т.ч. вимога про реалізацію повноважень) шляхом задоволення матеріально-правової претензії до відповідача.

Такі вимоги є конкретними та індивідуалізованими для кожного адміністративного позову та визначаються позивачем у позовній заяві. Вони поділяються на вимоги фізичних та юридичних осіб про захист їх прав, свобод та інтересів у сфері публічно-правових відносин та вимоги про реалізацію владних повноважень суб'єкта владних повноважень.

Вимоги фізичних та юридичних осіб повинні містити вказівку на певний спосіб судового захисту. Під способами судового захисту розуміються матеріально-правові заходи примусового характеру, що вживаються судом та за допомогою яких проводиться ефективне поновлення порушених прав, свобод, інтересів особи.

Визначенню способів судового захисту, які можуть застосовуватися адміністративними судами присвячено ст. 5 та 245 Кодексу адміністративного судочинства України. Способи судового захисту поділяються на встановлені законом та визначені судом (такі що не суперечать закону і забезпечують ефективний захист прав, свобод, інтересів). За загальним правилом суд здійснює захист порушених прав, свобод, інтересів одним із передбачених законом способів. Відповідно до ч. 1 ст. 5 Кодексу адміністративного судочинства України встановлено наступні способи судового захисту:

визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень;

визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень;

визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій;

визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язання вчинити певні дії;

встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень.

Одночасно із вжиттям зазначених вище способів судового захисту адміністративний суд може також стягнути з суб'єкта владних повноважень кошти на відшкодування шкоди, заподіяної особі його протиправними рішеннями, дією або бездіяльністю.

Натомість, у випадку коли застосування передбачених законом способів судового захисту не здатне забезпечити ефективний захист, задля реалізації завдання адміністративного судочинства адміністративний суд здійснює судовий захист також у спосіб, який прямо законом не передбачений, проте не суперечить йому і здатен забезпечити ефективний захист прав, свобод, інтересів особи від порушень з боку суб'єкта владних повноважень (ч. 2 ст. 5, п. 11 ч. 2 ст. 245 Кодексу адміністративного судочинства України).

Суб'єкт владних повноважень може звернутися з позовом до фізичної чи юридичної особи тільки у випадках прямо передбачених законом та з вимогами, які передбачені законом.

Вимоги позивача до суду про задоволення матеріально-правової претензії до відповідача повинні підтверджуватися підставою позову, що складає наступний елемент адміністративного позову. У найбільш широкому смислі підставою позову визнають обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги. До цих обставин може бути віднесено такий юридичний факт або їх сукупність, які:

підтверджують наявність або відсутність спірних правовідносин між сторонами та наявність порушення прав, свобод та інтересів позивача;

підтверджують належність спірного права, свободи, інтереса позивачу.

Питання про існування третього елементу адміністративного позову – його змісту, в юридичній науці є дискусійним. При цьому зміст складає вказаний позивачем вид судового захисту. Деякі вчені вказують на те, що зміст позову – це адресоване адміністративному суду прохання позивача процесуально-правового характеру задовольнити його вимоги до відповідача, тобто правову вимогу позивача до суду.

Практичне значення мають саме предмет та підстава – для визначення тотожності позову.

3. Види адміністративних позовів. Проблема класифікації адміністративних позовів також, нажаль, є досить дискусійною та мало дослідженою на сучасному етапі розвитку адміністративно-процесуальної науки. Проте, вона має важливе прикладне значення і дає можливість окреслити не лише види позовних вимог, а й зміст резолютивної частини судових рішень.

Отже, в залежності від предмету адміністративного позову, а саме від тих вимог, що закріплені законодавцем у ст. ст. 5 та 245 КАС України, можна розрізняти наступні види адміністративних позовів:

- 1) про визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень;
 - 2) про визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень;
 - 3) про визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій;
 - 4) про визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язання вчинити певні дії;
 - 5) про встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень;
 - 6) про тимчасову заборону (зупинення) окремих видів або всієї діяльності об'єднання громадян;
 - 7) про примусовий розпуск (ліквідацію) об'єднання громадян;
 - 8) про примусове видворення іноземця чи особи без громадянства за межі України;
 - 10) про застосування інших способів захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, які не суперечать закону і забезпечують ефективний захист таких прав, свобод та інтересів;
 - 11) про затримання іноземця або особи без громадянства з метою ідентифікації та (або) забезпечення примусового видворення за межі території України або про продовження строку такого затримання;
 - 12) про затримання іноземця або особи без громадянства до вирішення питання про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні;
 - 13) про затримання іноземця або особи без громадянства з метою забезпечення її передачі відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію;
 - 14) про звільнення іноземця або особи без громадянства на поруки підприємства, установи чи організації;
 - 15) про зобов'язання іноземця або особи без громадянства внести заставу.
- В спеціальній літературі пропонують класифікувати адміністративні позови також за способом процесуального захисту на: зобов'язуючі позови, які спрямовані на примусове здійснення вимог позивача; установчі позови, спрямовані на підтвердження судом наявності чи відсутності легітимності нормативних актів чи повноважень осіб, які беруть участь у справі; застосовчі позови, спрямовані на примусове забезпечення виконання вимог законодавства за зверненням до суду суб'єкта владних повноважень.

Зважаючи на слабку розробленість проблеми видів адміністративних позовів в адміністративно-процесуальній науці, вважаємо за доцільне на даному етапі також запозичити теоретичні здобутки цивільного процесу та класифікувати всі адміністративні позови в залежності від способу

процесуального захисту на позови про присудження (виконавчі), позови про визнання (установчі) та перетворювальні позови.

Позов про присудження (стягнення) має на меті поновлення порушеного права і усунення наслідків такого порушення. Це позови, в яких позивач просить суд зобов'язати відповідача вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення.

Позови про визнання спрямовуються на отримання від суду підтвердження наявності або відсутності певних спірних прав і обов'язків або компетенції зацікавлених суб'єктів. До таких належать, зокрема, позови про встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень та інші.

Останній вид – перетворювальні позови – спрямовані на зміну чи припинення правовідносин. До таких позовів з нашої точки зору, можуть бути віднесені адміністративні позови про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності.

4. Право на адміністративний позов. Одним з основних прав людини є право на судовий захист. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. передбачає, що кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом (ст. 8) і що кожна людина, для визначення її прав та обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення, має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з дотриманням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом (ст. 10). Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. передбачає, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення (п. 1 ст. 6). Гарантується право на судовий захист також і Конституцією України (ст. 55).

Право на судовий захист реалізується при відправленні правосуддя у рамках відповідних судових процедур. Отже, форми реалізації права на судовий захист обумовлюються особливостями процесуальної форми певного різновиду судочинства. Враховуючи, що адміністративний позов, як вже зазначалося, є тим правовим засобом, у якому міститься інформація про публічно-правовий спір і який порушує діяльність адміністративного суду по розв'язанню такого спору і тим самим по захисту прав, свобод та інтересів, реалізації повноважень, право на судовий захист у позовному провадженні адміністративного процесу традиційно у спеціальній літературі пов'язується із правом на адміністративний позов.

При цьому у юридичній науці, зокрема, у науці цивільного процесуального права, висловлюються різні точки зору щодо змісту права на позов, які обумовлюються, перш за все, поглядами тих чи інших вчених на саме поняття позову. Так, деякі правники, які розуміють позов як єдине поняття, що має дві сторони: процесуальну та матеріально-правову у змісті права на позов також виділяють дві сторони - процесуальну та матеріально-правову. Таким чином, за такого підходу, право на позов як єдине поняття, органічно поєднує в собі дві правомочності - право на пред'явлення позову і право на задоволення позову. Інші автори, які дотримуються думки про існування двох самостійних понять позову – в процесуальному та матеріальному значенні, відповідно пропонують і право на позов трактувати у двох самостійних аспектах - у процесуальному та матеріально-правовому. При цьому під правом на позов у процесуальному сенсі розуміється право на пред'явлення позову. Під правом на позов в матеріально-правовому сенсі розуміється право на задоволення позову. І, нарешті, третя група вчених, які здебільшого дотримуються розуміння позову як суто процесуального інституту, тобто як вимоги до суду про захист порушеного права, під правом на позов розуміє право на звернення за судовим захистом, право на пред'явлення позову.

Оскільки ми розглядаємо адміністративний позов у процесуальному розумінні, відповідно і право на адміністративний позов розуміється у його процесуальному значенні, як право на пред'явлення адміністративного позову.

При цьому право на адміністративний позов, поряд з низкою інших елементів, виступає невід'ємною складовою права на судовий захист в адміністративному процесі.

Одним з таких елементів виступає й можливість отримання рішення адміністративного суду, якою захищаються права, свободи, законні інтереси особи, надається дозвіл на реалізацію повноважень суб'єкта владних повноважень.

Конституційний Суд України неодноразово наголошував у своїх рішеннях про те, що складовою права на судовий захист виступає право на оскарження судових рішень у судах апеляційної та касаційної інстанцій.

Європейський Суд з прав людини у своїй практиці виходить з розуміння виконання остаточних та обов'язкових судових рішень як невід'ємного елемента права на судовий захист.

Отже, право на судовий захист в позовному провадженні адміністративного процесу включає наступні елементи:

- право на незалежний і неупереджений суд;
- право на адміністративний позов (на пред'явлення адміністративного позову);
- право на участь у судовому розгляді;
- право на позитивне вирішення справи;
- право на перегляд рішення суду;
- право на виконання рішення суду.

Слід зазначити, що в адміністративному процесі судовий захист прав, свобод та інтересів особи здійснюється, зокрема, і у справах за позовами суб'єктів владних повноважень до фізичних та юридичних осіб у випадках, встановлених Конституцією та законами України. У цьому випадку мова йде про судове санкціонування вчинення певних дій, які пов'язані з реалізацією суб'єктами владних повноважень певних з т. з. «втручальних повноважень», що тягнуть суттєве обмеження прав та законних інтересів особи, у тому числі через покладення на неї обтяжливих обов'язків. При цьому суд здійснює попередній контроль за діями, якими суттєво зачіпаються права особи, а отже і здійснює упереджувальний захист прав, свобод та інтересів особи, яка є відповідачем за позовом суб'єкта владних повноважень.

Зважаючи на вищезазначене право на адміністративний позов - це забезпечена законом можливість звернутися до адміністративного суду з вимогою про захист прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах або на виконання повноважень, якщо за законом реалізація таких повноважень можлива внаслідок вирішення публічно-правового спору. Тобто, за своїм змістом це право на процес незалежно від його результату, право на діяльність адміністративного суду з розгляду публічно-правового спору.

Право на адміністративний позов, тобто право на пред'явлення адміністративного позову, здебільшого розглядається у двох аспектах – як елемент процесуальної правоздатності та як суб'єктивне процесуальне право.

У якості складової адміністративної процесуальної правоздатності право на адміністративний позов характеризує можливість кожного, з моменту виникнення у особи відповідної правоздатності, звернутися з адміністративним позовом до суду.

Право на адміністративний позов, як суб'єктивне процесуальне право, належить не будь-якій особі, яку наділено адміністративною процесуальною дієздатністю, а лише певній особі за конкретних обставин. Отже, наявність у особи права на адміністративний позов як суб'єктивного процесуального права, а також і його реалізація, обумовлюється КАС України низкою обставин процесуально-правового характеру.

Обставини, які обумовлюють саме існування у особи права на адміністративний позов позначаються як передумови такого права. Окрім наявності у особи права на адміністративний позов його реалізація потребує дотримання встановленого процесуального порядку, що пов'язано із існуванням низки обставин процесуально-правового характеру, які обумовлюють належний порядок реалізації права на адміністративний позов і позначаються як умови реалізації такого права.

Отже, для виникнення адміністративного судочинства з розгляду публічно-правового спору необхідна як наявність у особи права на адміністративний позов, так і дотримання встановленого процесуального порядку реалізації такого права. Таким чином, перш ніж здійснювати підготовку адміністративної справи до розгляду та власне її розгляд по суті

суддя повинен пересвідчитися як у наявності в особи права на адміністративний позов, так і у дотриманні процесуального порядку його реалізації, тобто встановити наявність передумов права на адміністративний позов та умов його реалізації.

Задля забезпечення доступності правосуддя КАС України встановлено мінімальну кількість обставин, з якими пов'язано існування права на адміністративний позов як суб'єктивного процесуального права. Такі обставини прийнято поділяти на позитивні та негативні. До позитивних передумов відносяться обставини, за наявності яких у особи існує вказане право. Негативні передумови – обставини, з відсутністю яких закон пов'язує можливість звернення з адміністративним позовом. Стосовно конкретного переліку таких обставин – аналіз норм КАС України дозволяє виділити наступні передумови права на адміністративний позов:

1) наявність у сторін адміністративної процесуальної правоздатності. Оскільки в адміністративному процесі адміністративна процесуальна правоздатність визнається за усіма громадянами України, іноземцями, особами без громадянства, практичне значення ця передумова має у випадку звернення до адміністративного суду організації. Адже за загальним правилом адміністративна процесуальна правоздатність визнається за підприємствами, установами, організаціями які мають статус юридичної особи (при цьому суб'єктом матеріальних публічно-правових відносин можуть виступати й організації без статусу юридичної особи). Виключенням виступають суб'єкти владних повноважень, які можуть брати участь в адміністративному процесі незалежно від наявності у них статусу юридичної особи. Визначальним в даному випадку є не наявність статусу юридичної особи, а наявність відповідних владних управлінських функцій;

2) віднесення публічно-правового спору до адміністративної юрисдикції;

3) відсутність у спорі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав таких, що набрали законної сили, рішення або постанови суду, ухвали про закриття провадження в адміністративній справі;

Зазначені обставини пов'язані із необхідністю усунення випадків повторного розгляду публічно-правових спорів, які вже вирішені адміністративним судом по суті (коли право на адміністративний позов вже реалізовано) і відображають таку властивість рішень та постанов адміністративного суду, що набрали законної сили, як їх виключність (винятковість), тобто неприпустимість повторного звернення до адміністративного суду з вимогами, які є тотожними тим, що вже вирішені адміністративним судом по суті. Вказані обставини покликані також виключити й випадки розгляду вимог, щодо яких адміністративним судом вже констатована відсутність у особи права на звернення до суду, зокрема і в наслідок відмови особи від такого права (через подання заяви про відмову від позову) або досягнення сторонами примирення і його затвердження судом;

4) не настала смерть фізичної особи чи не припинено юридичну особу, яка не є суб'єктом владних повноважень, які звернулися із позовною заявою або до яких пред'явлено позовну заяву, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва. За загальним правилом у матеріальних публічно-правових відносинах правонаступництво, як перехід прав та обов'язків від одного суб'єкта до іншого, є цілком можливим. Але в певних випадках, зокрема коли права та обов'язки фізичної особи є такими, що нерозривно пов'язані із особою, правонаступництво не допускається (наприклад, право обіймати посаду на публічній службі), адже у такому випадку із смертю особи припиняються і відповідні правовідносини. Відповідно до ч. 1 ст. 104 Цивільного кодексу України юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. У разі реорганізації юридичних осіб майно, права та обов'язки переходять до правонаступників. Отже, якщо реорганізація (злиття, приєднання, поділ, перетворення) юридичної особи передбачає правонаступництво, то така форма припинення юридичної особи, як її ліквідація правонаступництва не передбачає.

Зазначене не стосується випадків ліквідації органу державної влади чи місцевого самоврядування. В цих випадках спірні правовідносини допускають правонаступництво - правонаступником виступатиме суб'єкт владних повноважень, якому передано відповідні владні управлінські функції;

5) у провадженні цього або іншого суду є справа про спір між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав – право на пред'явлення позову в даному випадку також вже реалізується - зважаючи на необхідність унеможливлення одночасного розгляду судами одного й того самого публічно-правового спору, наявність у провадженні цього або іншого адміністративного суду справи за тотожним адміністративним позовом унеможливорює виникнення процесу.

Реалізація особою права на адміністративний позов потребує дотримання встановленого КАС України процесуального порядку, що пов'язано із існуванням умов реалізації права на адміністративний позов. Аналіз норм КАС України дозволяє виділити наступні умови реалізації права на адміністративний позов:

1) дотримання вимог до позовної заяви. Відповідно до принципу диспозитивності суд розглядає адміністративні справи не інакше як за позовною заявою. Вимоги до позовної заяви встановлено ст. ст. 160, 161 КАС України. Під вимогами до позовної заяви законодавець розуміє і вимоги до позовної заяви як процесуального документу (її форми та змісту), і обов'язок додавати до позовної заяви певні документи (копії документів);

2) наявність у особи, яка подає позовну заяву адміністративної процесуальної дієздатності. Оскільки адміністративна процесуальна дієздатність належить органам державної влади, іншим державним органам, органам влади Автономної Республіки Крим, органам місцевого

самоврядування, їх посадовим і службовим особам, підприємствам, установам, організаціям (юридичним особам) від моменту їх створення (зайняття посади), тобто виникає для таких осіб одночасно із виникненням адміністративної процесуальної правоздатності, практичне значення ця умова має у випадку звернення до адміністративного суду фізичної особи. Адже фізична особа не завжди має адміністративну процесуальну дієздатність. За загальним правилом адміністративна процесуальна дієздатність належить фізичним особам, які досягли повноліття і не визнані судом недієздатними. Адміністративна процесуальна дієздатність може належати фізичним особам і до досягнення повноліття. Це можливо в адміністративних справах з приводу матеріальних публічно-правових відносин, у яких фізичні особи відповідно до законодавства можуть самостійно брати участь і до досягнення 18 річного віку;

3) наявність повноважень на підписання позову (якщо позовна заява подається представником), підписання позову особою з зазначенням її посадового становища;

4) дотримання досудового порядку врегулювання спору у випадках, в яких законом визначено обов'язковість досудового врегулювання, або вплив на момент звернення позивача із позовом визначеного законом строку для досудового врегулювання спору. Відповідно до ч. 4 ст. 124 Конституції України законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору;

5) не подання позивачем до цього самого суду іншого позову (позовів) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з однакових підстав і щодо такого позову (позовів) на час вирішення питання про відкриття провадження у справі, що розглядається, не постановлена ухвала про відкриття або відмову у відкритті провадження у справі, повернення позовної заяви або залишення позову без розгляду;

6) дотримання правил об'єднання позовних вимог – відповідно до статті 172 КАС України в одній позовній заяві може бути об'єднано декілька вимог, пов'язаних між собою підставою виникнення або поданими доказами, основні та похідні позовні вимоги. Не допускається об'єднання в одне провадження кількох вимог, щодо яких законом визначена виключна підсудність різним судам.

7) наявність підстав для звернення прокурора до суду в інтересах держави або для звернення до суду особи, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи;

8) подання суб'єктом владних повноважень позовної заяви із вимогою про стягнення грошових коштів, яка ґрунтується на підставі рішення суб'єкта владних повноважень, після закінчення шестимісячного строку для оскарження фізичною чи юридичною особою до адміністративного суду відповідного рішення суб'єкта владних повноважень. Тобто, розгляд адміністративної справи про стягнення грошових коштів з фізичної чи юридичної особи можливий у випадку, якщо така особа не оспорує відповідне рішення суб'єкта

владних повноважень, про що свідчить вплив строку на його оскарження або якщо у задоволенні позову про визнання такого рішення протиправним та його скасування відмовлено;

9) дотримання строку звернення до адміністративного суду або у разі його пропуску – наявність поважних причин для його поновлення.

Підсумовуючи усе вищенаведене слід ще раз підкреслити, що для виникнення адміністративного процесу з розгляду публічно-правового спору необхідна як наявність у особи права на адміністративний позов, так і дотримання встановленого процесуального порядку реалізації такого права, що потребує встановлення передумов та умов реалізації права на адміністративний позов. Передумови та умови права на адміністративний позов встановлюються суддею при вирішенні питання про відкриття провадження у справі. За їх наявності суддя відкриває провадження в адміністративній справі. Такі обставини мають виключно процесуальний характер і не стосуються питань про наявність чи відсутність у позивача суб'єктивного матеріального права. У зв'язку з цим, суддя не вправі відмовити у відкритті провадження або повернути заяву з тих причин, що у позивача відсутнє саме матеріальне суб'єктивне право.

Відсутність передумов права на адміністративний позов свідчить про відсутність у особи права на адміністративний позов. Звернення до суду за відсутності хоча б однієї передумови не може тягнути судовий розгляд публічно-правового спору. Оскільки, як зазначено вище, суддя встановлює наявність вказаних обставин на стадії відкриття провадження у справі, процесуальним наслідком відсутності передумов права на адміністративний позов виступатиме відмова у відкритті провадження в адміністративній справі (ст. 170 КАС України, зокрема за відсутності у сторін адміністративної процесуальної правоздатності або не віднесення публічно-правового спору до адміністративної юрисдикції – на підставі п. 1 ч. 1 вказаної статті). У разі, якщо з якихось причин зазначені обставини з'ясовано судом після відкриття провадження у справі – на подальших стадіях адміністративного процесу – процесуальним наслідком відсутності передумов права на адміністративний позов виступатиме закриття провадження у справі (ст. 238 КАС України, зокрема за відсутності у сторін адміністративної процесуальної правоздатності або не віднесення публічно-правового спору до адміністративної юрисдикції – на підставі п. 1 ч. 1 вказаної статті). Про відмову у відкритті провадження або про закриття провадження у справі постановляється ухвала. Повторне звернення з тотожним адміністративним позовом, щодо якого постановлено ухвалу про відмову у відкритті провадження або про закриття провадження у справі, не допускається.

Недотримання умов реалізації права на адміністративний позов не позбавляє особу самого цього права і, відповідно, можливості судового розгляду публічно-правового спору у подальшому, за умов дотримання встановленого процесуального порядку реалізації такого права. Суддя повинен

встановити наявність обставин, з якими пов'язується дотримання встановленого процесуального порядку реалізації права на адміністративний позов на стадії відкриття провадження у справі (так само як і наявність передумов права на адміністративний позов). При цьому, процесуальним наслідком з'ясування суддею на стадії відкриття провадження у справі обставин, які свідчать про недотримання вимог до позовної заяви виступатиме залишення позовної заяви без руху. А якщо недоліки позовної заяви позивачем не усунуто або не дотримано інші умови реалізації права на адміністративний позов – процесуальним наслідком буде повернення позовної заяви позивачеві (ст. 169 КАС України). Якщо недотримання умов реалізації права на адміністративний позов з'ясовано судом після відкриття провадження у справі – на подальших стадіях адміністративного процесу – позовна заява, за деякими виключеннями, залишається без розгляду (ст. 240 КАС України). Про залишення позовної заяви без руху, повернення позовної заяви, залишення позовної заяви без розгляду постановляється ухвала. Повернення позовної заяви, залишення позовної заяви без розгляду (зокрема й з підстав недотримання умов реалізації права на адміністративний позов) не позбавляє особу права повторного звернення до адміністративного суду з тотожним адміністративним позовом.

5. Об'єднання і роз'єднання позовів. Досліджуючи проблему адміністративного позову, необхідно відмітити передбачену ст. 172 КАС України можливість суду об'єднати і роз'єднати позови. Об'єднання адміністративних позовів – це процесуальна дія суду, спрямована на об'єднання в одному провадженні двох і більше позовних вимог, пов'язаних між собою підставою виникнення або поданими доказами, основних та похідних позовних вимог (похідна позовна вимога - вимога, задоволення якої залежить від задоволення іншої позовної вимоги (основної вимоги)).

Суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи вправі об'єднати для спільного розгляду і вирішення кілька адміністративних справ за позовними вимогами, що пов'язані між собою підставою виникнення або поданими доказами, основних та похідних позовних до початку підготовчого засідання, а у спрощеному позовному провадженні - до початку розгляду справи по суті у кожній із справ за позовами:

- 1) одного й того самого позивача до одного й того самого відповідача;
- 2) одного й того самого позивача до різних відповідачів;
- 3) різних позивачів до одного й того самого відповідача.

Не допускається об'єднання в одне провадження кількох вимог, щодо яких законом визначена виключна підсудність різним судам.

Справи, що перебувають у провадженні адміністративного суду, в разі об'єднання їх в одне провадження, передаються на розгляд судді, який раніше за інших суддів відкрив провадження у справі. Якщо провадження у справах було відкрито в один день, справи в разі об'єднання їх в одне провадження

передаються на розгляд судді, який першим прийняв рішення про їх об'єднання. Справи, об'єднані в одне провадження, роз'єднанню не підлягають.

Об'єднання справ сприяє забезпеченню процесуальної економії та виступає перешкодою для прийняття судом протилежних рішень. Сторони у справі також зацікавлені в тому, щоб їхні вимоги були розглянуті якомога швидко одним і тим же судом.

Також суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи вправі до початку розгляду справи по суті може роз'єднати одну чи декілька позовних вимог, що поєднані в одне провадження, у самостійні провадження. Це необхідно у випадку, якщо це сприятиме виконанню завдання адміністративного судочинства – тобто коли їхній спільний розгляд ускладнює чи сповільнює вирішення справи. У цьому випадку мова йде про роз'єднання позовів. Роз'єднання позовів - це процесуальна дія суду, спрямована на виділення в самостійні провадження двох і більше позовних вимог, поєднаних раніше в одне провадження.

Розгляд позовних вимог, виділених у самостійне провадження, здійснює суддя, який прийняв рішення про роз'єднання позовних вимог.

Про об'єднання справ в одне провадження або роз'єднання позовних вимог, про відмову в об'єднанні справ в одне провадження, роз'єднанні позовних вимог суд постановляє ухвалу.

6. Захист відповідача від адміністративного позову. Зустрічний позов в адміністративному процесі. Принцип рівності усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом забезпечує сторонам рівні можливості для захисту їх інтересів при вирішенні адміністративним судом публічно-правового спору. Отже, відповідач, так само як і позивач, має право на судовий захист. Відповідача наділено необхідним обсягом процесуальних прав, що дозволяють йому ефективно відстоювати свої інтереси при розгляді адміністративної справи шляхом вчинення певних процесуальних дій. Такі дії можуть бути спрямовані на створення відповідачу більш сприятливих умов щодо участі у розгляді адміністративної справи, наприклад внаслідок задоволення клопотань відповідача про відводи, про відкладення розгляду справи, про зупинення провадження у справі, про звільнення від оплати судових витрат тощо. Вчинення ж відповідачем інших процесуальних дій має на меті відмову у задоволенні позовних вимог, або унеможливлення вирішення адміністративної справи по суті (внаслідок залишення позовної заяви без розгляду, закриття провадження у справі). Через вчинення вказаних дій відповідач намагається не допустити погіршення його правового положення внаслідок розгляду і вирішення адміністративної справи.

Такі процесуальні дії відповідача, що спрямовані на захист його інтересів та недопущення погіршення його правового положення внаслідок розгляду і вирішення адміністративної справи позначаються як процесуальні засоби захисту відповідача від адміністративного позову.

Процесуальні засоби захисту відповідача від позову можна поділяти на загальні і спеціальні. До загальних належать дії, які можуть вчинятися як відповідачем, так і позивачем або іншими особами, які беруть участь у справі для забезпечення реалізації своїх інтересів. До спеціальних відносяться дії, що можуть вчинятися тільки відповідачем.

У будь-якому випадку використання процесуальних засобів захисту відповідача від адміністративного позову має на меті повну чи часткову відмову у задоволенні адміністративного позову чи завершення процесу без ухвалення постанови.

Основним процесуальним засобом захисту відповідача від адміністративного позову виступають заперечення проти адміністративного позову. Під запереченнями проти адміністративного позову розуміються вимоги відповідача до суду щодо відхилення адміністративного позову внаслідок неправомірності виникнення чи продовження процесу або внаслідок необґрунтованості чи неправомірності позовних вимог.

Тобто, заперечення проти адміністративного позову спростовують позовні вимоги з процесуального або матеріально-правового боку. Відповідно, заперечення проти адміністративного позову поділяються на процесуально-правові і матеріально-правові. Процесуально-правові заперечення дозволяють відповідачу переконати суд у неправомірності виникнення або продовження процесу по справі. Таким чином, процесуальні заперечення мають на меті:

- залишення позовної заяви без розгляду (ст. 240 КАС України);
- закриття провадження у справі внаслідок відсутності передумов права на адміністративний позов (ст. 238 КАС України).

Матеріально-правові заперечення проти адміністративного позову дозволяють відповідачу переконати суд у необґрунтованості або неправомірності позовних вимог. Таким чином, матеріально-правові заперечення мають на меті ухвалення адміністративним судом рішення про відмову в задоволенні адміністративного позову. Матеріально-правові заперечення, на відміну від процесуально-правових, стосуються суті заявлених позовних вимог. Досягти зазначеної мети відповідач може у різний спосіб, залежно від конкретних обставин адміністративної справи. Матеріально-правові заперечення можуть бути пов'язані:

з необґрунтованістю позовних вимог, через: неповноту юридичного складу; відсутність відповідних доказів або їх недопустимість чи недостовірність; наявність фактів, що знесилюють факти, які складають підставу позову, неналежність сторони тощо;

з неправомірністю позовних вимог, через: неправильний вибір чи тлумачення позивачем норми матеріального права, що регулює спірні правовідносини; неправильний вибір позивачем способу захисту права тощо.

Відповідно до ч. 4 ст. 47 КАС України відповідач має право подати відзив на позовну заяву.

У відзиві на позовну заяву (відзиві), який є різновидом заяв по суті справи відповідачем викладаються заперечення проти позову (ст. ст. 159, 162 КАС України).

Подання заяв по суті справи є правом учасників справи. Неподання суб'єктом владних повноважень відзиву на позов без поважних причин може бути кваліфіковано судом як визнання позову (ч. 4 ст. 159 КАС України).

Відзив подається в строк, встановлений судом, який не може бути меншим п'ятнадцяти днів з дня вручення ухвали про відкриття провадження у справі. Суд має встановити такий строк подання відзиву, який дасть змогу відповідачу підготувати його та відповідні докази, а іншим учасникам справи - отримати відзив до початку першого підготовчого засідання у справі.

У разі ненадання відповідачем відзиву у встановлений судом строк без поважних причин суд вирішує справу за наявними матеріалами.

Додаткові пояснення, міркування та аргументи щодо наведених позивачем у відповіді на відзив пояснень, міркувань та аргументів і мотиви їх визнання або відхилення, відповідач має право навести у запереченні (ст. ст. 164, 182 КАС України). Вимоги до форми, змісту заперечення, документів що додаються до нього аналогічні вимогам до відзиву. Заперечення подається в строк, встановлений судом. Суд має встановити такий строк подання заперечення, який дасть змогу іншим учасниками справи отримати заперечення завчасно до початку розгляду справи по суті.

Заперечення відповідача можуть надаватися також в усній формі – наприклад, у вступному слові (ч. 2 ст. 209 КАС України), у додаткових поясненнях (ч. 1 ст. 224 КАС України). Проте, за загальним правилом, докази подаються разом з поданням відзиву (ч. 3 ст. 79 КАС України).

Окрім заперечення проти адміністративного позову до процесуальних засобів захисту відповідача від адміністративного позову належить зустрічний позов. Проте, зустрічний позов має право подавати лише відповідач, який не є суб'єктом владних повноважень (ч. 8 ст. 47, ч. 1 ст. 177 КАС України).

Зустрічний позов в адміністративному процесі - це самостійний позов, що пред'являється відповідачем, який не є суб'єктом владних повноважень до позивача у вже виниклому процесі для спільного розгляду з первісним позовом.

Особливості зустрічного позову:

- пред'являється для сумісного розгляду з первісним позовом;
- може бути пред'явлений лише до первісного позивача (або одного з співпозивачів);
- повинен бути взаємопов'язаним з первісним позовом і спільний їх розгляд є доцільним, зокрема, коли вони виникають з одних правовідносин, або коли задоволення зустрічного позову може виключити повністю або частково задоволення первісного позову;
- має самостійний характер - це проявляється в тому, що суд може відмовити у задоволенні як первісного, так і зустрічного позову. Крім того, суд

зобов'язаний вирішити зустрічні позовні вимоги по суті навіть якщо вимоги первісного позову не вирішуються по суті.

Відповідно до ч. 1 та 2 ст. 178 КАС України зустрічна позовна заява, яка подається з додержанням загальних правил пред'явлення позову, повинна відповідати вимогам статей 160, 161, 172 КАС України. До зустрічної позовної заяви, поданої з порушенням зазначених вимог застосовуються положення статті 169 КАС України. Зустрічна позовна заява, подана з порушенням вимог ч. 1 та 2 ст. 178 КАС України, повертається заявнику.

Також, до процесуальних засобів захисту відповідача від адміністративного позову належать, зокрема, дії відповідача щодо досягнення примирення через врегулювання публічно-правового спору шляхом взаємних із позивачем поступок та компромісів та дії відповідача спрямовані на перегляд, зокрема внаслідок оскарження в апеляційному та касаційному порядку, судових рішень в адміністративних справах, якими позовні вимоги задоволені.

Іноді до процесуальних засобів захисту відповідача від адміністративного позову відносять і просте немотивоване невизнання позову, тобто нічим не обґрунтоване відхилення відповідачем вимог позивача за простою формулою: позов, пред'явлений до мене, не визнаю. Але просте невизнання позову не створює жодних умов для відмови у задоволенні адміністративного позову чи завершення процесу без ухвалення рішення, таким чином не захищаючи відповідача від погіршення його правового положення внаслідок розгляду і вирішення адміністративної справи.

Більш того, в адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень, з огляду на презумпцію правомірності вимог особи, яка оскаржує рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень, немотивоване невизнання позову відповідачем пов'язане з невиконанням ним обов'язку доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності і, як правило, призводить до задоволення позовних вимог.

Також, неподання суб'єктом владних повноважень відзиву на позов без поважних причин може бути кваліфіковано судом як визнання позову (ч. 4 ст. 159 КАС України).

Крім використання процесуальних засобів захисту від адміністративного позову відповідач може вчиняти низку дій і за межами процесу, що також матимуть за мету захист його інтересів та недопущення погіршення його правового положення внаслідок розгляду і вирішення адміністративної справи. До таких дій, зокрема, можна віднести звернення до з позовами як до адміністративного суду, так і у порядку інших видів судочинства, звернення до правоохоронних органів, дії щодо позасудового врегулювання публічно-правового спору тощо.

7. Забезпечення адміністративного позову. Забезпечення адміністративного позову – це сукупність процесуальних дій адміністративного суду, у провадженні якого перебуває справа або до якого має бути поданий позов, які гарантують виконання рішення або постанови та ефективний захист

або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача в разі задоволення позовних вимог.

Регламентація інституту забезпечення адміністративного позову здійснюється ст. ст. 150 - 158 КАС України.

Забезпечення адміністративного позову допускається за заявою учасника справи або з власної суду.

Забезпечення позову допускається як до пред'явлення позову, так і на будь-якій стадії розгляду справи.

Підстави для забезпечення позову (вжиття заходів забезпечення позову):

1) невжиття таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду або ефективний захист або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, за захистом яких він звернувся або має намір звернутися до суду; або

2) очевидними є ознаки протиправності рішення, дії чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень, та порушення прав, свобод або інтересів особи, яка звернулася до суду, таким рішенням, дією або бездіяльністю.

Види заходів забезпечення позову:

1) зупинення дії індивідуального акта або нормативно-правового акта. Зупинення дії нормативно-правового акта як захід забезпечення позову допускається лише у разі очевидних ознак протиправності такого акта та порушення прав, свобод або інтересів особи, яка звернулася до суду з позовом щодо такого акта;

2) заборона відповідачу вчиняти певні дії;

3) заборона іншим особам вчиняти дії, що стосуються предмета спору;

4) зупинення стягнення на підставі виконавчого документа або іншого документа, за яким стягнення здійснюється у безспірному порядку.

Суд може застосувати кілька заходів забезпечення позову.

Заходи забезпечення позову мають бути співмірними із заявленими позивачем вимогами. Суд також повинен враховувати співвідношення прав (інтересу), про захист яких просить заявник, із наслідками вжиття заходів забезпечення позову для заінтересованих осіб.

Не допускається забезпечення позову шляхом:

1) зупинення актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, органу, що здійснює дисциплінарне провадження щодо прокурорів, та встановлення для них заборони або обов'язку вчиняти певні дії;

2) зупинення рішень Фонду гарантування вкладів фізичних осіб щодо призначення уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та щодо здійснення тимчасової адміністрації або ліквідації банку, встановлення заборони або обов'язку вчиняти певні дії, обов'язку утримуватися від вчинення певних дій уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб або Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, його посадовим особам при

здійсненні тимчасової адміністрації або ліквідації банку, а також іншим особам під час реалізації Фондом гарантування вкладів фізичних осіб майна банку, віднесеного до категорії неплатоспроможних, та банку, що ліквідується відповідно до Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»;

3) зупинення рішень уповноваженого центрального органу з питань цивільної авіації щодо призупинення дії або анулювання сертифікатів, схвалень, допусків;

4) зупинення рішень Національного банку України, актів Національного банку України, а також встановлення для Національного банку України, його посадових та службових осіб заборони або обов'язку вчиняти певні дії, обов'язку утримуватися від вчинення певних дій;

5) зупинення дії рішення суб'єкта владних повноважень, яке не є предметом оскарження в адміністративній справі, або встановлення заборони або обов'язку вчиняти дії, що впливають з такого рішення;

6) зупинення рішення Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, щодо встановлення державних регульованих цін (тарифів) на ринку електричної енергії та природного газу, затвердження методик (порядків) їх встановлення (формування, розрахунку);

7) зупинення рішення Конкурсною комісією з добору кандидатів на посади членів Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, встановлення заборони Кабінету Міністрів України призначати на посаду члена (членів) Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, відповідно до Закону України "Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг";

8) зупинення дії індивідуальних актів Міністерства фінансів України, прийнятих на виконання рішень Кабінету Міністрів України про участь держави у виведенні неплатоспроможного банку з ринку, а також встановлення для Міністерства фінансів України, його посадових та службових осіб заборони або обов'язку вчиняти певні дії, обов'язку утримуватися від вчинення певних дій, що впливають з такого індивідуального акта;

9) зупинення дії індивідуальних актів Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, прийнятих у процесі виведення неплатоспроможного банку з ринку, а також встановлення для Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, її посадових та службових осіб заборони або обов'язку вчиняти певні дії, обов'язку утримуватися від вчинення певних дій, що впливають з такого індивідуального акта;

10) зупинення наказу або розпорядження командира (начальника), відданого військовослужбовцю в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці;

11) зупинення, унеможливлення або в інший спосіб порушення безперервності процесу призначення, підготовки і проведення виборів, всеукраїнського референдуму;

12) припинення, відкладення, зупинення чи іншого втручання у проведення конкурсу, аукціону, торгів, тендера чи інших публічних конкурсних процедур, що проводяться від імені держави (державного органу), територіальної громади (органу місцевого самоврядування) або за участю призначеного державним органом суб'єкта у складі комісії, що проводить конкурс, аукціон, торги, тендер чи іншу публічну конкурсну процедуру.

Заява про забезпечення позову подається в письмовій формі і повинна містити:

- 1) найменування суду;
- 2) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові - для фізичних осіб) сторін та інших учасників справи, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб); поштовий індекс; ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України; реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності; або номер і серію паспорта для фізичних осіб - громадян України, номери засобів зв'язку, офіційну електронну адресу або адресу електронної пошти;
- 3) предмет позову та обґрунтування необхідності забезпечення позову;
- 4) захід забезпечення позову, який належить застосувати, з обґрунтуванням його необхідності;
- 5) інші відомості, потрібні для забезпечення позову.

Якщо заява про забезпечення позову подається до відкриття провадження у справі, в такій заяві додатково зазначаються повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) інших осіб, які можуть отримати статус учасника справи, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштові індекси, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, а також відомі заявнику: реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб), за його наявності, або номер і серія паспорта для фізичних осіб - громадян України, номери засобів зв'язку, офіційна електронна адреса або адреса електронної пошти.

У заяві можуть бути зазначені кілька заходів забезпечення позову, що мають бути вжиті судом, із обґрунтуванням доцільності вжиття кожного з цих заходів.

До заяви додаються документи, що підтверджують сплату судового збору у встановлених порядку і розмірі.

Заява про забезпечення позову подається:

1) до подання позовної заяви - до суду, до якого має бути подано позов за правилами підсудності;

2) одночасно з пред'явленням позову - до суду, до якого подається позов за правилами підсудності;

3) після відкриття провадження у справі - до суду, у провадженні якого перебуває справа.

У разі подання заяви про забезпечення позову до подання позовної заяви заявник повинен подати відповідну позовну заяву протягом десяти днів з дня постановлення ухвали про забезпечення позову.

Заява про забезпечення позову розглядається судом, у провадженні якого перебуває справа або до якого має бути поданий позов, не пізніше двох днів з дня її надходження, без повідомлення учасників справи. Суд, розглядаючи заяву про забезпечення позову, може викликати особу, яка подала заяву про забезпечення позову, для надання пояснень або додаткових доказів, що підтверджують необхідність забезпечення позову. У виняткових випадках, коли наданих заявником пояснень та доказів недостатньо для розгляду заяви про забезпечення позову, суд може призначити її розгляд у судовому засіданні з повідомленням заінтересованих сторін у встановлений судом строк. Залежно від обставин справи суд може забезпечити позов повністю або частково.

Про забезпечення позову або про відмову у забезпеченні позову суд постановляє ухвалу. В ухвалі про забезпечення позову суд зазначає вид забезпечення позову та підстави його обрання. Суд може також зазначити порядок виконання ухвали про забезпечення позову.

Суд, встановивши, що заяву про забезпечення позову подано без додержання встановлених вимог, повертає її заявнику без розгляду, про що постановляє ухвалу.

За клопотанням учасника справи суд може допустити заміну одного заходу забезпечення позову іншим. Питання про заміну одного заходу забезпечення іншим вирішується судом в судовому засіданні наступного дня після надходження до суду відповідного клопотання. За наслідками розгляду клопотання про заміну одного заходу забезпечення позову іншим постановляється ухвала.

Ухвала суду про забезпечення позову має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом. Така ухвала підлягає негайному виконанню з дня її постановлення незалежно від її оскарження і відкриття виконавчого провадження.

Примірник ухвали про забезпечення позову негайно надсилається заявнику, всім особам, яких стосуються заходи забезпечення позову і яких суд може ідентифікувати, а також, залежно від виду вжитих заходів, направляється судом для негайного виконання державним та іншим органам для вжиття відповідних заходів. Особи, винні в невиконанні ухвали про забезпечення позову, несуть відповідальність, встановлену законом.

Суд може скасувати заходи забезпечення позову з власної ініціативи або за вмотивованим клопотанням учасника справи. Клопотання про скасування заходів забезпечення позову розглядається в судовому засіданні не пізніше п'яти днів з дня надходження його до суду. За результатами розгляду клопотання про скасування заходів забезпечення позову, вжитих судом, постановляється ухвала.

У випадку залишення позову без розгляду, закриття провадження у справі або у випадку ухвалення рішення щодо відмови у задоволенні позову заходи забезпечення позову зберігають свою дію до набрання законної сили відповідним судовим рішенням.

Примірник ухвали про скасування заходів забезпечення позову невідкладно після набрання такою ухвалою законної сили надсилається заявнику, всім особам, яких стосуються заходи забезпечення позову і яких суд може ідентифікувати, а також державним та іншим органам, які повинні були та (або) виконували ухвалу про забезпечення позову, для здійснення ними відповідних дій щодо скасування заходів забезпечення позову.

Заходи забезпечення позову, вжиті судом до подання позову, скасовуються судом також у разі:

- 1) неподання заявником відповідної позовної заяви;
- 2) повернення позовної заяви;
- 3) відмови у відкритті провадження у справі.

ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Загальнотеоретичні питання адміністративного процесу та адміністративного процесуального права.

1. Адміністративна юстиція: матеріальний, процесуальний та організаційний аспекти.
2. Адміністративна юстиція: досвід організації та функціонування у Франції, Німеччині, Великій Британії та США.
3. Підходи до розуміння адміністративного процесу.
4. Адміністративний процес та адміністративне судочинство. Характерні ознаки адміністративного процесу.
5. Структура адміністративного процесу.
6. Адміністративне процесуальне право як самостійна галузь права, його поняття, предмет і метод та система.
7. Джерела адміністративного процесуального права.
8. Адміністративні процесуальні норми та правовідносини.

Література: 2, 3, 4, 5, 7 та ін.

Тема 2. Принципи адміністративного процесуального права.

1. Поняття, значення та класифікація принципів адміністративного процесуального права.
2. Характеристика організаційно-функціональних принципів адміністративного процесуального права.
3. Характеристика функціональних принципів адміністративного процесуального права.

Література: 2, 3, 4, 5, 7 та ін.

Тема 3. Система та структура адміністративних судів. Правове становище суду в адміністративному процесі.

1. Система адміністративних судів.
2. Структура окружних та апеляційних адміністративних судів.
3. Загальна характеристика структури Верховного Суду. Касаційний адміністративний суд та Велика Палата Верховного Суду.
4. Пленум Верховного Суду.
5. Правове становище суду в адміністративному процесі. Склад суду. Відводи.

Література: 2, 3, 4, 5, 7 та ін.

Тема 4. Адміністративна юрисдикція.

1. Поняття та різновиди адміністративної юрисдикції.

2. Предметна юрисдикція. Публічно-правовий спір, критерії віднесення публічно-правових спорів до адміністративної юрисдикції.

3. Співвідношення адміністративної юрисдикції з іншими судовими юрисдикціями. Наслідки звернення до адміністративного суду з позовом, що не належить розглядати в порядку адміністративного судочинства.

4. Інстанційна юрисдикція та її різновиди.

5. Територіальна юрисдикція та її різновиди.

6. Тимчасові зміни правил територіальної юрисдикції у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами.

7. Наслідки порушення правил інстанційної та територіальної юрисдикції. Передача адміністративної справи з одного адміністративного суду до іншого.

Література: 2, 3, 4, 5, 7 та ін.

Тема 5. Учасники адміністративного процесу.

1. Поняття та види учасників адміністративного процесу.

2. Учасники справи: адміністративна процесуальна правосуб'єктність, права і обов'язки. Заяви по суті справи. Неприпустимість зловживання процесуальними правами.

3. Сторони.

4. Треті особи.

5. Участь в адміністративному процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

6. Представництво в адміністративному процесі.

7. Помічник судді.

8. Секретар судового засідання.

9. Судовий розпорядник.

10. Свідок.

11. Експерт.

12. Експерт з питань права.

13. Спеціаліст.

14. Перекладач.

Література: 2, 3, 4, 5, 7 та ін.

Тема 6. Доказування і докази в адміністративному процесі.

1. Поняття та етапи доказування в адміністративному процесі.

2. Предмет доказування. Підстави звільнення від доказування.

3. Поняття та види доказів в адміністративному процесі.

4. Засоби доказування.

5. Обов'язок доказування. Подання, витребування та забезпечення доказів.

6. Дослідження та оцінка доказів.

Література: 2, 3, 4, 5, 7 та ін.

Тема 7. Процесуальні строки.

1. Поняття та види процесуальних строків. Розумність процесуальних строків.

2. Обчислення та закінчення процесуальних строків.

3. Наслідки пропущення процесуальних строків. Зупинення, поновлення та продовження процесуальних строків.

4. Строки звернення до адміністративного суду та їх види. Наслідки пропущення строків звернення до адміністративного суду.

Література: 2, 3, 4, 5, 7 та ін.

Тема 8. Судові виклики і повідомлення

1. Поняття та значення судових викликів і повідомлень.

2. Форми здійснення судових викликів і повідомлень.

3. Повістки та їх вручення.

Література: 2, 3, 4, 5, 7 та ін.

Тема 9. Судові витрати.

1. Поняття, значення та види судових витрат в адміністративному процесі.

2. Судовий збір.

3. Витрати, пов'язані з розглядом справи.

4. Розподіл судових витрат. Рішення щодо судових витрат.

Література: 2, 3, 4, 5, 7 та ін.

Тема 10. Заходи процесуального примусу.

1. Поняття, види і порядок застосування заходів процесуального примусу.

2. Характеристика окремих заходів процесуального примусу.

Література: 2, 3, 4, 5, 7 та ін.

Тема 11. Адміністративний позов.

1. Підходи до розуміння та поняття адміністративного позову.

2. Елементи адміністративного позову.

3. Види адміністративних позовів.

4. Право на адміністративний позов.
5. Об'єднання і роз'єднання позовів.
6. Захист відповідача від адміністративного позову. Зустрічний позов в адміністративному процесі.
7. Забезпечення адміністративного позову.

Література: 2, 3, 4, 5, 7 та ін.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

До Теми 1. Загальнотеоретичні питання адміністративного процесу та адміністративного процесуального права.

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

1. Розкрийте досвід організації та функціонування адміністративної юстиції у Польщі та країнах колишнього СРСР.
2. Наведить критичний аналіз широкого розуміння адміністративного процесу.
3. Проаналізуйте поняття судового процесу та адміністративного судочинства, наведені у КАС України.
4. Розкрийте місце провадження щодо виконання судових доручень у структурі адміністративного процесу.
5. Розкрийте значення правової доктрини як джерела адміністративного процесуального права.

До Теми 2. Принципи адміністративного процесуального права.

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

1. Проаналізуйте співвідношення принципів змагальності сторін, диспозитивності та офіційного з'ясування всіх обставин у справі.
2. Розкрийте зміст принципу відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення.

До Теми 3. Система та структура адміністративних судів. Правове становище суду в адміністративному процесі.

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

1. Проаналізуйте функції основних структурних підрозділів апарату окружних та апеляційних адміністративних судів.
2. Розкрийте структуру Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду.
3. Визначить порядок заявлення відводів судді після початку підготовчого засідання або першого судового засідання, якщо справа розглядається за правилами спрощеного позовного провадження.

До Теми 4. Адміністративна юрисдикція.

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

1. Розкрийте загальний критерій предметної адміністративної юрисдикції.
2. Розкрийте спеціальний критерій предметної адміністративної юрисдикції.

Кейс 1

Постановою лейтенанта управління патрульної поліції Проценко Є. Г. на громадянина Мунтяна І. В. накладене адміністративне стягнення у вигляді

штрафу у сумі 255 грн. за перевищення швидкості руху автомобіля більш як на двадцять кілометрів на годину. Мунтян І. В. має намір оскаржити зазначену постанову до суду. Визначте інстанційну та територіальну адміністративну юрисдикцію щодо розгляду справи за відповідним адміністративним позовом.

До Теми 5. Учасники адміністративного процесу.

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

1. Наведіть співвідношення понять «суб'єкт адміністративного процесу» та «учасник адміністративного процесу».
2. Проаналізуйте критерії розподілу учасників адміністративного процесу на групи за КАС України.
3. Розкрийте особливості процесуального статусу осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки.
4. Розкрийте особливості процесуального статусу державного виконавця як іншого учасника адміністративного процесу.

До Теми 6. Доказування і докази в адміністративному процесі.

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

1. Проаналізуйте основні наявні у спеціальній літературі підходи до визначення стадій доказування в адміністративному процесі.
2. Преюдиційність фактів, встановлених постановою в адміністративній справі.
3. Проаналізуйте основні наявні у спеціальній літературі підходи до визначення поняття доказів в адміністративному процесі.
4. Наведіть відмінність електронних доказів від інших засобів доказування в адміністративному процесі.

До Теми 7. Процесуальні строки.

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

1. Проаналізуйте критерії розумності процесуальних строків у практиці Європейського суду з прав людини.
2. Розкрийте обґрунтованість віднесення строків звернення до адміністративного суду до процесуальних строків.

До Теми 8. Судові виклики і повідомлення

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

1. Проаналізуйте інші, окрім повісток, форми здійснення судових викликів і повідомлень.
3. Визначте, чи є належним чином повідомленою особою, якій повістку не вручено з посиланням на «інші причини невручення».

До Теми 9. Судові витрати.

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

1. Визначте, які витрати, пов'язані з розглядом справи можуть відноситися до витрат, що пов'язані із вчиненням інших процесуальних дій або підготовкою до розгляду справи.

2. Проаналізуйте порядок подання доказів на підтвердження понесених судових витрат.

До Теми 10. Заходи процесуального примусу.

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

1. Розкрийте порядок виконання ухвали про тимчасове вилучення доказів для дослідження судом.

2. Розкрийте порядок виконання ухвали про привід до суду.

До Теми 11. Адміністративний позов.

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти:

1. Розкрийте наявні у спеціальній літературі підходи до розуміння адміністративного позову.

2. Проаналізуйте зміст позову як його елемент.

3. Наведить критерії для класифікації адміністративних позовів.

4. Визначить елементи права на адміністративний позов.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ І ВМІНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1. Адміністративна юстиція, адміністративний процес та адміністративне судочинство в Україні.
2. Становлення адміністративної юстиції в Україні.
3. Підходи до розуміння та ознаки адміністративного процесу.
4. Принципи адміністративного процесу.
5. Принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі та його співвідношення з принципами змагальності та диспозитивності.
6. Проблематика адміністративного процесуального права.
7. Джерела адміністративного процесуального права.
8. Форми (види) адміністративного процесу.
9. Стадії адміністративного процесу.
10. Система та структура адміністративних судів.
11. Поняття та різновиди адміністративної юрисдикції.
12. Предметна юрисдикція. Публічно-правовий спір як предмет адміністративного судочинства.
13. Спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності.
14. Спори за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, коли право звернення до суду для вирішення публічно-правового спору надано такому суб'єкту законом.
15. Публічно-правові спори, на які не поширюється предметна адміністративна юрисдикція.
16. Об'єднання в одне провадження кількох вимог, які належить розглядати в порядку різного судочинства. Наслідки звернення до адміністративного суду з позовом, що не належить розглядати в порядку адміністративного судочинства.
17. Поняття та види інстанційної юрисдикції.
18. Поняття та види територіальної юрисдикції.
19. Наслідки недодержання правил інстанційної та територіальної юрисдикції. Передача адміністративної справи з одного адміністративного суду до іншого.
20. Склад суду. Підстави, порядок і наслідки самовідводу та відводу судді (складу суду).
21. Поняття та види учасників адміністративного процесу.
22. Учасники справи: адміністративна процесуальна правосуб'єктність, права і обов'язки. Неприпустимість зловживання процесуальними правами.
23. Заяви по суті справи. Заяви з процесуальних питань.
24. Сторони. Заміна неналежної сторони.
25. Треті особи.
26. Участь в адміністративному процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

27. Представництво.
28. Процесуальне положення помічника судді, секретаря судового засідання та судового розпорядника.
29. Свідок, його процесуальні права, обов'язки та відповідальність.
30. Експерт, його процесуальні права, обов'язки та відповідальність.
31. Спеціаліст, його процесуальні права та обов'язки.
32. Експерт з питань права, його процесуальні права та обов'язки.
33. Перекладач, його процесуальні права, обов'язки та відповідальність.
34. Поняття та етапи доказування в адміністративному процесі.
35. Предмет доказування. Підстави звільнення від доказування.
36. Обов'язок доказування. Витребування та забезпечення доказів. Судові доручення щодо збирання доказів.
37. Дослідження та оцінка доказів.
38. Поняття та види доказів в адміністративному процесі.
39. Загальна характеристика засобів доказування. Показання свідка.
40. Письмові, речові та електронні докази.
41. Висновок експерта, експертиза.
42. Поняття та види процесуальних строків.
43. Обчислення та закінчення процесуальних строків. Наслідки їх пропущення. Зупинення, поновлення та продовження процесуальних строків.
44. Строки звернення до адміністративного суду. Наслідки їх пропущення.
45. Судові виклики і повідомлення.
46. Поняття, значення та види судових витрат в адміністративному процесі.
47. Судовий збір.
48. Витрати, пов'язані з розглядом справи.
49. Розподіл судових витрат. Рішення щодо судових витрат.
50. Характеристика заходів процесуального примусу.
51. Поняття, види та структура адміністративного позову.
52. Право на адміністративний позов. Право на пред'явлення адміністративного позову і процесуальний порядок його реалізації.
53. Захист відповідача від адміністративного позову. Зустрічний позов в адміністративному процесі.
54. Об'єднання і роз'єднання позовів.
55. Забезпечення адміністративного позову.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Оцінка «5» (відмінно) – здобувач вищої освіти вільно орієнтується в теоретичному матеріалі та без помилок застосовує теоретичні знання при розв’язанні практичних задач.

Оцінка «4» – здобувач вищої освіти знає основний масив теоретичного матеріалу, але або плутається при його поясненні, або застосовує його на практиці з помилками (при розв’язанні практичних задач).

Оцінка «3» (задовільно) – здобувач вищої освіти має лише уривчасті теоретичні знання та розв’язує лише 50 відсотків практичних задач.

Оцінка «2» (незадовільно) – здобувач вищої освіти не орієнтується в теоретичному матеріалі та виконує менше 50 відсотків практичних задач або не може розв’язувати практичні задачі взагалі.

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
1-34	F	незадовільно з обов’язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов’язковим повторним вивченням дисципліни

ПЕРЕЛІК НЕОБХІДНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Правові акти

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р.
2. Конституція України. Прийнята на п'яті сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р.
3. Господарський процесуальний кодекс України від 06 листопада 1991 р.
4. Кодекс адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 р.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 р.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р.
7. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 липня 2012 р.
8. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02 червня 2011 р.
9. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р.
10. Про виконавче провадження: Закон України від 02 червня 2016 р.
11. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22 грудня 2005 р.
12. Про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва та утворення Київського міського окружного адміністративного суду: Закон України від 13 грудня 2022 р.
13. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р.
14. Про судовий збір: Закон України від 08 липня 2011 р.
15. Про судову експертизу: Закону України від 25 лютого 1994 р.
16. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 р.
17. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 р.
18. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р.
19. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р.
20. Про ліквідацію апеляційних адміністративних судів та утворення апеляційних адміністративних судів в апеляційних округах: Указ Президента України від 29 грудня 2017 р.
21. Про утворення місцевих адміністративних судів, затвердження їх мережі: Указ Президента України від 16 листопада 2004 р.
22. Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних з розглядом цивільних та адміністративних справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 квітня 2006 р.
23. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 р.

Монографії:

24. Адміністративна юстиція: європейський досвід і пропозиції для України / Автори-упорядники І. Б. Коліушко, Р. О. Куйбіда. – К.: Факт, 2003. – 536 с.
25. Адміністративне судочинство в Україні: теорія, правове регулювання, практика / за заг. ред. С. В. Ківалова, Л. Р. Білої-Тіунової; Серія наукових видань «Доктрина адміністративного права, адміністративного процесу, фінансового права. – О.: Фенікс, 2013. – 394 с.
26. Анпілогов О. В. Захист прав і свобод громадянина прокурором в адміністративному судочинстві [Текст] : монографія / Анпілогов О. В. – К. : Видав. Дім «Ін Юре», 2008. – 168 с.
27. Бачун О. В. Правовий статус суб'єктів адміністративного судочинства : [монографія] [Текст] / [О. В. Бачун; наук. ред. А. О. Селіванов]. – К. : Логос, 2009. – 114 с.
28. Бевзенко В. М. Участь в адміністративному судочинстві України суб'єктів владних повноважень: правові засади, підстави та форми: Монографія / Бевзенко В. М. – К.: Прецедент, 2010. – 475 с.
29. Вігьє Жак. Адміністративна юстиція / Жак Вігьє; пер. з фр. А. Корнійчука. – К. : Конус-Ю, 2008. – 157 с.
30. Гордєєв В. В. Детермінація юридичних фактів у адміністративному судочинстві України [Текст] : монографія / В. В. Гордєєв. - Х. : Харків юридичний, 2013. - 251 с.
31. Загряцков М. Д. Административная юстиция и право жалобы в теории и законодательстве. – М.: Право и жизнь, 1925. – 244 с.
32. Ківалов С. В. Адміністративне судочинство у справах, пов'язаних із виборчим процесом: монографія / С. В. Ківалов, О. В. Бачеріков; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – О.: Фенікс, 2012. – 201 с.
33. Ківалов С. В. Особливості провадження у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування у судовому порядку: монографія / С. В. Ківалов, Л. Р. Біла-Тіунова, І. С. Козій. – О.: Фенікс, 2013. – 225 с.
34. Ківалов С. В. Предметна підсудність в адміністративному судочинстві: монографія / С. В. Ківалов, С. В. Білуга, А. О. Неугодіков. – О.: Фенікс, 2012. – 202 с.
35. Ківалов С. В. Провадження у справах щодо видворення іноземців та осіб без громадянства в адміністративному суді: монографія / С. В. Ківалов, М. М. Аракелян. – О.: Фенікс, 2013. – 220 с.
36. Коломоець Т. О. Апеляція в адміністративно-юрисдикційному процесі: питання теорії та практики : монографія / Т. О. Коломоець, Р. О. Кукурудз; ДВНЗ «Запоріж. нац. ун-т». – Запоріжжя, 2010. – 254 с.
37. Коломоець Т. О. Витрати в адміністративному процесі за законодавством України: питання теорії та практики: монографія / Т. О. Коломоець, Р. І. Шевейко; ДВНЗ «Запоріж. нац. ун-т». – Запоріжжя, 2011. – 189 с.

38. Коломоєць Т. О. Відвід (самовідвід) в адміністративно-юрисдикційному процесі: питання теорії та практики: монографія / Т. О. Коломоєць, Н. П. Нікітенко; ДВНЗ «Запоріз. нац. ун-т». – Запоріжжя, 2011. – 288 с.
39. Коломоєць Т. О. Внутрішнє переконання судді в адміністративному процесі: теоретико-правовий та праксеологічний аспект формування : монографія / Т. О. Коломоєць, В. О. Немченко. – Херсон : Гельветика, 2013. – 180 с.
40. Коломоєць Т. О. Особливості провадження по земельним спорам за участю суб'єктів публічної адміністрації в порядку адміністративного судочинства [Текст] : монографія / Т. О. Коломоєць, О. В. Яцун ; Держ. вищ. навч. закл. "Запоріз. нац. ун-т" М-ва освіти і науки, молоді та спорту України. - Запоріжжя : Запоріз. нац. ун-т, 2011. - 264 с.
41. Колпаков В. К. Докази та доказування в адміністративному судочинстві [Текст] : монографія / В. К. Колпаков, В. В.Гордєєв. - Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. - 127 с.
42. Колпаков В. К. Теорія і практика адміністративного судочинства [Текст] : монографія / В. К. Колпаков, В. В.Гордєєв ; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. - Чернівці : Місто, 2011. - 383 с.
43. Колпаков В. К. Юрисдикція адміністративних судів. Кн. 1: Поняття адміністративної юрисдикції. Поняття адміністративного суду. Організація адміністративного суду [Текст]. - 2011. - 350 с.
44. Колпаков В. К. Юрисдикція адміністративних судів. Кн. 2: Підсудність адміністративних справ. Зразки судових процесуальних документів. Класифікатор категорій адміністративних справ. Схема системи адміністративних судів [Текст]. - 2011. - 251 с.
45. Костицький М. В. Судово-психологічна експертиза в адміністративному процесі: монографія / Костицький М. В., Луцький М. І. ; Івано-Франків. ун-т права ім. короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ: Видавнича справа, 2011. – 307 с.
46. Куйбіда Р. О. Розвиток адміністративної юстиції в країнах колишнього Радянського Союзу / Р. Куйбіда, В. Тимошук; Центр політ.-прав. реформ. – К.: Книги для бізнесу, 2010. – 142 с.
47. Муза О. В. Адміністративна юстиція в Україні: стан та перспективи розвитку : [монографія] [Текст] / О. В. Муза; [За заг. ред. Н. Р. Нижник]. – К. : Четверта хвиля, 2011. – 136 с.
48. Педько Ю. С. Становлення адміністративної юстиції в Україні [Текст] : монографія / Педько Ю. С. – К. : Інст-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – 208 с.
49. Писаренко Н. Б. Адміністративно-правові спори (удосконалення порядку вирішення) : монографія / Н. Б. Писаренко, В. А. Сьоміна ; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого". – 2-ге вид., зі змін. та допов. – Х. : Право, 2012. – 136 с.

50. Писаренко Н. Б. Засади адміністративного судочинства (сучасний український контекст) : монографія / Н. Б. Писаренко. – Харків : Право, 2019. – 248 с.
51. Руденко М. М. Прокурор в адміністративному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми : монографія / М. М. Руденко, М. В. Руденко. – Х. : Харків юрид., 2010. – 276 с.
52. Рябченко Я. С. Оскарження нормативно-правових актів в адміністративному судочинстві : монографія / Я. С. Рябченко; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого". – Х. : ФІНН, 2011. – 136 с.
53. Свида О. Г. Адміністративні суди в Україні: становлення та перспективи розвитку : монографія / О. Г. Свида, Л. І. Свида ; Нац. ун-т "Одес. юрид. акад.". – О. : Фенікс, 2011. – 207 с.
54. Смокович М. І. Визначення юрисдикції адміністративних судів та розмежування судових юрисдикцій : монографія / М. І. Смокович. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 304 с.
55. Старілов Ю. Н. Административная юстиция. Теория, история, перспективы. – М.: Изд-во НОРМА (Издательская группа НОРМА – ИНФРА-М), 2001. – 304 с.
56. Стефанюк В. С. Судовий адміністративний процес [Текст] / В. С. Стефанюк ; Академія правових наук України, Інститут приватного права і підприємництва. - Х. : Консум, 2003. - 463 с.
57. Харитонova О. І. Адміністративно-правові відносини (проблеми теорії) : Монографія. – Одеса: Юридика література. – 2004. – С. 119.

Підручники, посібники:

58. Адміністративна юстиція. Адміністративне судочинство [Текст] : навч. посіб. / Т. О. Коломoeць [та ін.] ; ред. Т. О. Коломoeць, Г. Ю. Гулевська ; Державний вищий навчальний заклад "Запорізький національний ун-т" Міністерства освіти і науки України. - К. : Істина, 2007. - 152 с.
59. Адміністративна юстиція в Україні [Текст] : навч. посібник / Г. О. Пономаренко [та ін.] ; ред. А. Т. Комзюк. - К. : Прецедент, 2009. - 198 с.
60. Адміністративна юстиція України: проблеми теорії і практики. Настільна книга судді / За заг. редакцією О. М. Пасенюка. – К.: Істина, 2007. – 608 с.
61. Адміністративне процесуальне (судове) право України: підручник / за заг. ред. С. В. Ківалова. – О.: «Юридика література», 2007. – 312 с.
62. Адміністративне судочинство : навчальний посібник / за заг. ред. проф. О. П. Рябченко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – 304 с.
63. Адміністративне судочинство: підруч.; 2-е вид. перероб. і доп. / за заг. ред. Т. О. Коломoeць; ДВНЗ «Запорізький національний ун-т». – К.; Запоріжжя: Істина, 2011. – 344 с.

64. Адміністративне судочинство [Текст] : підручник / [Коломоєць Т. О., Лютіков П. С., Віхляєв М. Ю.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., засл. юриста України Т. О. Коломоєць ; Держ. вищ. навч. закл. "Запоріз. нац. ун-т". - Вид. 2, перероб. і допов. - К. : Істина, 2011. - 300 с.
65. Адміністративне судочинство [Текст] : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Т. О. Коломоєць [и др.] ; заг. ред. Т. О. Коломоєць ; Державний вищий навчальний заклад "Запорізький національний ун-т" МОН України. - К. : Істина, 2009. - 256 с.
66. Адміністративне судочинство України: підручник / За заг. ред. О.М. Пасенюка. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 672 с.
67. Адміністративний процес: загальна частина (Федеративна Республіка Німеччини, Україна): Наук.-практ. посібник / Манн Томас, Мельник Роман, Бевзенко Володимир, Комзюк Анатолій; пер. та адапт. з нім. Мельника Романа; за заг. ред. Бевзенка Володимира. – К.: Алерта., 2013. – 308 с.
68. Андрійцьо В. Д. Адміністративне судочинство України : підручник: у 2 т. Т. 1 / Андрійцьо В. Д., П. А. Трачук. - Ужгород : Гражда, 2009. - 367 с.
69. Андрійцьо В. Д. Адміністративне судочинство України: підручник; у 2 т. Т. 2 / Андрійцьо В. Д., Трачук П. А. – Ужгород : Гражда, 2009. – 322 с.
70. Використання адміністративної юстиції для судового захисту прав громадян : практ. посіб. / О. В. Літвінов, Н. М. Літвінова, О. М. Андреев, Ю. В. Циганенко; за заг. ред. О. В. Літвінова; Дніпропетр. обл. громадська орг-ція «Дніпропетр. координац.-експерт. центр з питань регулятор. Політики». – Д.: Моноліт, 2010. – 160 с.
71. Бачун О. В. Ведення судового засідання в адміністративному процесі: метод. рекомендації [Текст] / О. В. Бачун, О. М. Пасенюк; Академія суддів України. – К. : Пульсари, 2006. – 28 с.
72. Гончарук С. Т. Адміністративний процес : навч. посібник / С. Т. Гончарук ; Нац. авіац. ун-т. – К.: НАУ, 2012. – 183 с.
73. Демський Е. Ф. Адміністративно-процесуальне право України: навч. посіб. / Е. Ф. Демський. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 20.
74. Картузова І. О. Адміністративно-процедурне право: навч.-метод. посібник / І. О. Картузова, А. Ю. Осадчий ; Одеська національна юридична академія. — О. : Юридична література, 2008. – 288 с.
75. Картузова І. О. Адміністративне процесуальне право України : навчально-методичний посібник / І. О. Картузова, Д. А. Козачук, А. Ю. Осадчий, Г. М. Сарibaєва. – Одеса : Фенікс, 2016. – 400 с.
76. Ківалов С. В. Адміністративне судочинство України : практикум / С. В. Ківалов, О. В. Бачеріков, К. В. Бондаренко, С. В. Осауленко. – Одеса : Фенікс, 2014. – 64с.
77. Ківалов С. В. Адміністративний процес (загальна частина) : навч.-метод. посібник [Електронний ресурс] / С. В. Ківалов, А. Ю. Осадчий, О. В. Закаленко, Д. А. Козачук. Одеса: Фенікс, 2019. 160 с.

78. Ківалов С. В. Адміністративний процес (загальна частина) : навчальний посібник (для здобувачів вищої освіти денної форми навчання) / С. В. Ківалов, А. Ю. Осадчий, О. В. Закаленко. - Одеса, 2019. - 224 с.
79. Ківалов С. В. Курс адміністративного процесуального права України. Загальна частина : підручник / С. В. Ківалов, І. О. Картузова, А. Ю. Осадчий. – Одеса : Фенікс, 2014. – 342 с.
80. Колпаков В. К. Настільна книга професійного судді при розгляді адміністративних справ [Текст] : склад. суд. процес. док. за Кодексом адм. судочинства України : наук.-практ. комент. : [наук.-практ. посіб. для судді] / В. К. Колпаков, В. В. Гордєєв. - Х. : Харків юридичний, 2011. - 480 с.
81. Комзюк А. Т. Адміністративний процес України [Текст] / Комзюк А. Т., Бевзенко В. М., Мельник Р. С. – К. : Прецедент, 2007. – 531 с.
82. Крегул Ю. І. Адміністративне право і процес : навч. посібник / Ю. І. Крегул; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2012. – 223 с.
83. Кузьменко О. В. Адміністративна юстиція в Україні: навч. посібник / О. В. Кузьменко – К.: Атіка, 2007. – 156 с.
84. Кузьменко О. В. Курс адміністративного процесу : навч. посібник / О. В. Кузьменко ; Нац. акад. внутр. справ. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 206 с.
85. Основи адміністративного судочинства в Україні: навч. посібник / за заг. ред. Н. В. Александрової, Р. О. Куйбіди; Центр політико-правових реформ. – К. : Вид-во «Конус-Ю», 2006. – 256 с.
86. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права: навч. посібник / за заг. ред. Р. О. Куйбіди, В. І. Шишкіна. – К. : Старий світ, 2006. – 576 с.
87. Перепелюк В. Г. Адміністративне судочинство: проблеми практики [Текст] : [посібник] / Володимир Перепелюк ; Центр політ.-прав. реформ. - К. : [Конус-Ю], 2007. - 272 с.
88. Підсудність в адміністративному судочинстві [Текст] : метод. рек. / Колпаков В. К., Огородник А. П., Ватаманюк Р. В., Гордєєв В. В. ; Акад. суддів України, Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. - Чернівці : Золоті литаври, 2011. - 128 с.
89. Путівник для учасника адміністративного процесу / Проект USAID «Україна: верховенство права», Центр політико-правових реформ; авт.-упоряд. Р. О. Куйбіда, Т. В. Руда. – К., 2011. – 100 с.
90. Руснак Ю. І. Апеляційне та касаційне оскарження судових рішень у адміністративному судочинстві. Практичний посібник / Ю. І. Руснак – К. : ЦУЛ, 2016 – 140 с.
91. Способи вирішення публічно-правових спорів з органами влади : практичний посібник / Сало Л. Б., Сенюта І. Я., Хлібороб Н. Є., Школик А. М. – Дрогобич : Коло, 2009. – 112 с.
92. Тарануха В. П. Адміністративне судочинство в Україні [Текст] : навч. посібник у схемах / В. П. Тарануха. - Чернівці : Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича, 2008 . - Ч. 1. - Чернівці : [б.в.], 2008. - 80 с.

93. Тестові завдання із дисциплін «Адміністративне право» та «адміністративно-процесуальне право»: практикум / Л. Р. Біла-Тіунова, Є. І. Білокур, Т. І. Білоус-Осінь [та ін.] ; за заг. ред. Л. Р. Білої-Тіунової. - Одеса: Фенікс, 2018. - 351 с.
94. Управління залогом судових засідань. Навчальний посібник (у формі модуля). Академія суддів України. – К., 2010. – 216 с.
95. Хофер Р., Нетесайм Н. Написання судових рішень. Посібник для суддів. – К.: Проект USAID «Україна: верховенство права», 2010 // http://www.fair.org.ua/content/library_doc/UROL%20Judicial%20Opinion%20Writing%20Handbook%2003.06.2010.pdf

Статті

96. Бачеріков О. В. Доказування в адміністративних справах, пов'язаних з виборчим процесом / О.В. Бачеріков // Актуальні проблеми держави і права. – О. : Юрид. л-ра, 2010. - Випуск 52. - С. 329-334.
97. Бачеріков О. В. Класифікація виборчих спорів, що підлягають розгляду і вирішенню в адміністративних судах / О.В. Бачеріков // Європейські перспективи. – 2012. - №2. – Ч.1. – С. 89-92.
98. Бачеріков О. В. Особливості визначення підсудності виборчих спорів / О.В. Бачеріков // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – О. : Юрид. л-ра, 2010. – Вип. 55. – С. 647–653.
99. Бевзенко В. Основні процесуальні інститути адміністративного процесуального права // Вісник ВАСУ. – 2012. – № 3. – С. 62-70.
100. Бевзенко В. Система адміністративного процесуального права України: оновлений погляд на поняття, зміст і соціальне значення // Вісник ВАСУ. – 2012. – № 2. – С. 31-39.
101. Бевзенко В. М. Інститут процесуальної співучасті в адміністративному судочинстві України: сутність та правове регулювання // Держава і право. - 2010. - № 47. - С. 226.
102. Бондаренко К. В. Особливості провадження у справах з приводу рішень, дій або бездіяльності державної виконавчої служби // Актуальні проблеми європейської інтеграції. – 2012. – № 8. – С. 149-155.
103. Голоядова Т.О. Розвиток адміністративного судочинства в національному механізмі захисту прав особи на доступ до публічної інформації. // Підприємництво, господарство і право. - 2019. - № 6. - С.74-79.
104. Закаленко О. В. Засоби захисту відповідача від позову: адміністративно-процесуальний аспект / О. В. Закаленко // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 68. – С. 498–503.
105. Закаленко О.В., Большакова О.В. Методологічно-антропологічні засади дослідження та розуміння права на адміністративний позов. Право та інноваційне суспільство (Електронне наукове видання), 2019. № 3 (27). С. 111 - 117.

106. Закаленко О. В. Позов як процесуальний засіб захисту прав, свобод та інтересів в адміністративному судочинстві / О. В. Закаленко // Юридичний вісник. – 2014. – № 1. – С. 193–198.
107. Закаленко О. В. Право на позов в адміністративному судочинстві / О. В. Закаленко // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 63. – С. 335–339.
108. Закаленко О. В. Теоретичні засади пізнання адміністративного позову / О. В. Закаленко // Наше право. – 2014. – № 4. – С. 52–57.
109. Закаленко О. В. Трансформація правової категорії «адміністративний позов» крізь призму міжнародно-правових стандартів про захист прав людини. Юридичний вісник, (Електронне наукове видання), 2022. № 5. С. 81-90.
110. Картузова І. О. До проблеми адміністративного позову / І. О. Картузова // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». – Т. 13. – Одеса: Юрид. л-ра, 2013. – С. 352-362.
111. Картузова І. О., Осадчий А. Ю. До проблеми позову в адміністративному процесі // Право України. – 2003. – № 7. – С. 80-84.
112. Картузова І. О., Осадчий А. Ю. Позовне провадження у структурі адміністративного процесу / І. О. Картузова, А. Ю. Осадчий // Наше право. – 2016. – № 5. – С. 38-43.
113. Картузова І. О. Підготовче провадження в адміністративному судовому процесі / І. О. Картузова // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Одеса: Юридична література. – 2007. – Вип. 35 – С. 268-279.
114. Картузова І. О. Поняття, види та наслідки пропущення строків звернення до адміністративного суду / І. О. Картузова // Юридичний вісник. – 2013. – № 1. – С. 115-120.
115. Картузова І. О. Поняття, елементи та види адміністративного позову / І. О. Картузова // Юридичний вісник. – 2013. – № 3. – С. 94-100.
116. Картузова І. О. Проблеми становлення та функціонування адміністративних судів в Україні / І. О. Картузова // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Одеса: Юридична література. – 2006. – № 27. – С. 263-266.
117. Ківалов С. До питання про співвідношення категорій «адміністративна юстиція», «адміністративний процес» та «адміністративне судочинство» // Право України. – 2013. – № 5 – С. 354-361.
118. Ківалов С. В. Підсудність та підвідомчість справ щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування / С. В. Ківалов // Наукові праці НУ ОЮА : зб. наук. праць. – 2013. – Вип. 13. – С. 9-19.
119. Ківалов С. В. Право на звернення до адміністративного суду з адміністративним позовом: проблеми теорії і правового регулювання / С. В. Ківалов // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОНМС України, НУ ОЮА. — О., 2011. — Вип. 59. — С. 7–21.

120. Ківалов С. В. Предметна підсудність в адміністративному судочинстві: сутність та правова природа / С. В. Ківалов // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – 2013. – Вип. 69. – С. 6-19.
121. Ківалов С. В. Принципи адміністративного судочинства України як основоположні засади формування адміністративної юстиції // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – О. : Юрид. літ-ра, 2005. – Вип. 26. – С. 3–16.
122. Ківалов С. В. Процесуальні форми у діяльності адміністративних судів: правова природа і правове регулювання // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 65. – С.7-21.
123. Ківалов С. В. Щодо проблеми визначення предметної підсудності в адміністративному судочинстві // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 63. – С.7-14.
124. Козачук Д.А., Басалюк Н.В., Таркін В.П. Зловживання учасниками процесу своїми процесуальними правами в адміністративному судочинстві // Молодий вчений. - 2018. - № 4 (56). - С. 685-689.
125. Козачук Д. А. Межі розгляду адміністративної справи судом апеляційної інстанції // Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету: Зб. – О.: Між нар. Гуманітар. ун-т, 2007. – Вип. 7. – С. 129-131
126. Козачук Д. А. Підстави перегляду рішень адміністративного суду в апеляційному порядку // Часопис адміністративістики. – 2007.- №1.- С.41-47.
127. Козачук Д.А., Тодощак О.В. Публічно-правові спори: сучасні механізми врегулювання в Україні та світі. Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». 2019. № 2. С. 64-73.
128. Колпаков В., Гордеев В. Позов в адміністративному судочинстві: поняття, сутність та ознаки // Вісник ВАСУ. – 2010. – № 2. – С. 65-72.
129. Кубко Є. Б., Самсін І. Л. Про деякі аспекти природи адміністративно-правових договорів // Вісник Верховного Суду України. – 2010. - № 4 (116). – С. 45-46.
130. Лавренова О. І., Сандул Я.М. Окремі аспекти правового статусу помічника судді. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція» 2019. № 38, С. 198-201.
131. Михайлов О. М. Поняття визнання відповідачем адміністративного позову // Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету. – 2007. – № 7. – С. 131-133.
132. Неугодніков А. О. Повноваження адміністративного суду при розгляді справи // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Одеса: Юридична література. – 2007. – Вип. 34. – С. 169-173.
133. Осадчий А. Ю. До уточнення поняття «адміністративна справа» у адміністративному судочинстві / А. Ю. Осадчий // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Одеса: Юридична література. – 2011. – Вип. 62. – С. 36-43.

134. Осадчий А. Ю. Підсудність адміністративних справ / А. Ю. Осадчий // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Одеса: Юридична література. – 2011. – Вип. 60. – С. 344-351.
135. Осадчий А. Ю. Право на звернення з адміністративним позовом / А. Ю. Осадчий // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». – Т. 13. – Одеса: Юрид. л-ра, 2013. – С.127-140.
136. Осадчий А. Предмет судової адміністративної юрисдикції / А. Осадчий // Юридичний вісник. – 2011. - № 2. - С. 114-119.
137. Осадчий А. Ю. Предметна юрисдикція адміністративних судів / А. Ю. Осадчий // Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія» : збірник наукових статей. – Чернівці, 2018. – № 3. – С. 109-118.
138. Осадчий А. Ю. Складання судових рішень: навчально-методичний посібник (для здобувачів вищої освіти денної форми навчання) [Електронний ресурс] / А. Ю. Осадчий, О. В. Закаленко, Д. А. Козачук. Одеса. Фенікс, 2019. 30 с.
139. Осадчий А. Процесуальні засоби захисту відповідача від адміністративного позову / А. Осадчий // Юридичний вісник. – 2014. - № 1. - С. 120-123.
140. Осадчий А. Сучасний концепт української адміністративної юстиції / А. Осадчий // Юридичний вісник. – 2019. – № 1. – С. 37-41.
141. Осадчий А. Ю. Теоретичні засади юрисдикції адміністративних судів / А. Ю. Осадчий // Наше право. – 2016. – № 3. – С. 40-45.
142. Осадчий А. Щодо категорій публічно-правових спорів, віднесених до адміністративної юрисдикції / А. Осадчий // Юридичний вісник. – 2013. - № 1. - С. 107-114.
143. Осадчий А. Юрисдикція судів з розгляду публічно-правових спорів / А. Осадчий // Юридичний вісник. – 2013. - № 3. - С. 101-106.
144. Перепелюк В. Г. Виконання судового рішення, ухваленого на користь приватної особи-позивача: проблеми та шляхи їх усунення // Проблеми теорії та практики адміністративної юстиції: збірник наукових статей / Смокович М. І., Цуркан М. І., Перепелюк В. Г. та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – С. 360-365.
145. Перепелюк В. Деякі питання примусового виконання судових рішень у справах «особа проти суб'єкта владних повноважень» // Вісник ВАСУ. – 2010. – № 1. – С. 41-54.
146. Перепелюк В. Г. Деякі питання юрисдикційної належності судових спорів з приводу розпорядження землями державної та комунальної власності // Адміністративне судочинство. Судова практик в адміністративних справах. - 2011. - № 2. – С. 17-28.
147. Перепелюк В. Г. Доступ до суду та ефективність судового захисту в адміністративних справах проти Верховної Ради України та Президента України // Судовий захист прав в свобод людини від порушень з боку парламенту, Президента, Уряду України: [матеріали конференції, м. Київ, 23

січня 2012 року] / Центр політико-правових реформ; упоряди. Ю. Кириченко. – К.: Атіка, 2012. – С. 70-79.

148. Перепелюк В. Порядок виконання деяких постанов суду у справах щодо колегіальних рішень (дій, бездіяльності) потребує удосконалення // Вісник ВАСУ. – 2010. – № 3. – С. 53-60.

149. Перепелюк В. Г. Уніфікація та диференціація процесуального права: погляд через призму адміністративного судочинства // Вплив адміністративного судочинства на розвиток публічного права в Україні: зб. Наук. Статей / за заг. Ред.. Темкіжева І.Х. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – С. 119-144.

150. Перепелюк В. Г. Юридична природа строку звернення до адміністративного суду // Адміністративне судочинство. Судова практика в адміністративних справах. -2011. - № 3-4. – С. 5-16.

151. Писаренко Г. М. Звернення судових рішень в адміністративних справах до виконання / Правове життя сучасної України : Матер. міжнар. наук.-практ. конф. – Т. 2 / відп. за вип. проф. Дьомін В. М.; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2013 – С. 46-49.

152. Писаренко Г. М. Розгляд адміністративними судами спорів між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління / Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності і права : Матер. міжнар. наук. конф. – Т. 2 / відп. за вип. В. М. Дрьомін; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2012. - С. 31-32.

153. Писаренко Г. М. Розумний строк у адміністративному процесі / Правове життя сучасної України: Матер. міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу. – Т.2 / відп. за випуск д.ю.н., проф. В. М, Дьомін / Націон. ун-т «Одеська юридична академія», - Одеса: Фенікс, 2012 – С. 58-60.

154. Писаренко Г. М. Судові рішення в адміністративних справах: поняття, види, особливості ухвалення // Актуальні проблеми держави і права. Зб. наук. праць. Вип. 62 / ред. кол. С. В. Ківалов та ін. – Одеса: Юридична література, 2011. – С. 43-51.

155. Янюк Н. Спірні питання щодо забезпечення позову при оскарженні нормативно-правових актів // Вісник вищого адміністративного суду України. – 2009. – №1. – С. 60-63.

156. Lahutina, I., Osadchy, A., Zakalenko, O., Kozachuk, D., & Bolshakova, O. (2019). The modern concept of Ukrainian administrative justice. Amazonia Investiga, 8(23), 707-712. Режим доступу : <https://www.amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/925>

157. Sandul Ya. The Impact of the Human Rights Convention on the Development of the Administrative Judiciary of Ukraine / Ya. Sandul, A. Strelnykov. AJEE Journal. № 1(9). VD "Dakor", 2021. P. 223-231.

Інформаційні ресурси

1. Офіційний веб-портал Верховної Ради України - www.zakon.rada.gov.ua

2. Офіційний веб-портал Судова влада України www.court.gov.ua
3. Єдиний державний реєстр судових рішень - www.reyestr.court.gov.ua
4. Веб-сайт Центру політико-правових реформ - www.pravo.org.ua
5. Адміністративне процесуальне право - спільнота в соціальній мережі Фейсбук <https://www.facebook.com/groups/1453022224763954/>

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Що є завданням адміністративного судочинства?

- A) захист прав, свобод та публічних інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб в порядку адміністративного судочинства
- B) справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень
- C) справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення публічно-правових спорів в судовому та адміністративному порядку та із застосуванням процедур примирення сторін
- D) справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів з метою ефективного захисту держави у міжнародно-правових відносинах

2. Відповідно до якого закону здійснюється провадження в адміністративних справах?

- A) закону, чинного на час вчинення окремої процесуальної дії, розгляду і вирішення справи
- B) закону, чинного на час відкриття провадження у справі
- C) закону, чинного на час подання позовної заяви
- D) у випадку змін законодавства у справах, щодо яких відкрито провадження, застосовується законодавство за домовленістю сторін

3. Якими нормативно-правовими актами регулюється здійснення адміністративного судочинства?

- A) Конституцією України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України
- B) Конституцією України, Цивільним процесуальним кодексом України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України
- C) Конституцією України, Кодексом адміністративного судочинства України та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України
- D) Конституцією України, Адміністративно-процесуальним кодексом України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України

4. Як чинне законодавство визначає поняття адміністративної справи?

- A) справа, що розглядається в за участю суб'єкта владних повноважень в судовому та позасудовому порядку

- В) публічно-правовий спір, переданий на розгляд судів загальної юрисдикції
- С) переданий на вирішення адміністративного суду публічно-правовий спір
- Д) справа за зверненням суб'єкта владних повноважень яка містить ознаки публічно-правового спору

5. Яка із наведених ознак, згідно з Кодексом адміністративного судочинства України, НЕ є ознакою публічно-правового спору?

- А) хоча б одна сторона є суб'єктом законотворчого процесу, і спір виник у зв'язку із порушенням її прав у такому процесі з боку представників виконавчої або судової влади, або інших осіб
- В) хоча б одна сторона надає адміністративні послуги на підставі законодавства, яке уповноважує або зобов'язує надавати такі послуги виключно суб'єкта владних повноважень, і спір виник у зв'язку із наданням або ненаданням такою стороною зазначених послуг
- С) хоча б одна сторона є суб'єктом виборчого процесу або процесу референдуму і спір виник у зв'язку із порушенням її прав у такому процесі з боку суб'єкта владних повноважень або іншої особи
- Д) хоча б одна сторона здійснює публічно-владні управлінські функції і спір виник у зв'язку із виконанням або невиконанням такою стороною зазначених функцій

6. Який із наведених варіантів характеризує мету укладання адміністративних договорів?

- А) врегулювання питань надання фінансових послуг державою
- В) делегування представницьких мандатів
- С) врегулювання питань надання адміністративних послуг
- Д) фіксування суттєвих положень коаліційної угоди

7. Яка справа згідно чинного законодавства визнається малозначною?

- А) адміністративна справа, у якій характер спірних правовідносин, предмет доказування та склад учасників тощо не вимагають особистої участі сторін справи для повного та всебічного встановлення її обставин
- В) адміністративна справа, у якій характер спірних правовідносин, предмет доказування та склад учасників тощо не вимагають проведення підготовчого провадження та (або) судового засідання для повного та всебічного встановлення її обставин
- С) адміністративна справа, у яких заявлено позовну вимогу про відшкодування шкоди у розміні, що не перевищує 200 прожиткових мінімумів для працездатних осіб

D) адміністративна справа, у яких заявлено позовну вимогу про відшкодування шкоди у розмірі, що не перевищує 500 прожиткових мінімумів для працездатних осіб

8. Яким способом може здійснюватися захист порушених прав, свобод чи інтересів особи, яка звернулася до адміністративного суду?

A) шляхом скасування незаконного нормативно-правового акту, яким порушено права, свободи чи інтереси людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень

B) у спосіб, визначений законом або адміністративним договором, який забезпечує ефективний захист прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень

C) будь-яким способом, який не суперечить закону і забезпечує ефективний захист прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень

D) шляхом накладання адміністративних і дисциплінарних стягнень на суб'єкта владних повноважень, винного у порушенні прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин

9. Які діє має вчинити адміністративний суд у разі невідповідності правового акта, яким врегульовано правовідносини, із яких виник спір, Конституції України, закону України, міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або іншому правовому акту?

A) застосувати закон, що регулює подібні правовідносини (аналогія закону)

B) зупинити провадження у справі і звернутися до Конституційного Суду України з поданням щодо конституційності закону чи іншого правового акта

C) застосувати правовий акт, який має вищу юридичну силу, або положення відповідного міжнародного договору України

D) відмовити у відкритті провадження у справі, або закрити провадження у вже розпочатій справі

10. Які дії має вчинити адміністративний суд у разі відсутності закону, що регулює спірні правовідносини?

A) зупинити провадження у справі до прийняття закону, що врегулює спірні правовідносини

B) закрити провадження у адміністративній справі

C) виходити із конституційних принципів і загальних засад права

D) застосувати закон, що регулює подібні правовідносини

11. У яких формах здійснюється адміністративне судочинство?

- A) у порядку позовного та окремого провадження
- B) у порядку позовного та наказного провадження
- C) у порядку загального та спеціального позовного провадження
- D) у порядку загального та спрощеного позовного провадження

12. Які адміністративні справи розглядаються виключно у формі спрощеного позовного провадження?

A) справи щодо прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби, у тому числі справи, в яких позивачами є службові особи, які у значенні Закону України «Про запобігання корупції» займають відповідальне та особливо відповідальне становище

B) щодо припинення за зверненням суб'єкта владних повноважень юридичних осіб чи підприємницької діяльності фізичних осіб - підприємців

C) щодо оскарження рішення суб'єкта владних повноважень, на підставі якого ним може бути заявлено вимогу про стягнення грошових коштів у сумі, що перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб

D) щодо оскарження рішень, дій та бездіяльності суб'єкта владних повноважень, якщо позивачем також заявлено вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної такими рішеннями, діями чи бездіяльністю, у сумі, що перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб

13. Які адміністративні справи розглядаються виключно за правилами загального позовного провадження?

A) про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності

B) щодо перебування іноземців або осіб без громадянства на території України

C) про припинення за зверненням суб'єкта владних повноважень юридичних осіб чи підприємницької діяльності фізичних осіб – підприємців

D) типові справи

14. Якою мовою можуть користуватися учасники процесу?

- A) виключно державною
- B) регіональною за згодою сторін
- C) рідною з використанням послуг перекладача
- D) загальнозрозумілою мовою за ухвалою суду

15. Хто має право надавати правничу допомогу сторонам справи в адміністративному суді?

A) прокурор, інші особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи

- В) адвокат
- С) законні представники за наявності юридичної освіти рівня «магістр права»
- Д) працівники центрів надання безоплатної правничої допомоги

16. Яка операційна система забезпечує розгляд адміністративної справи в електронній формі?

- А) Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система
- В) Єдина система автоматизованого документообігу суду
- С) Єдина інформаційна система «Правосуддя»
- Д) Інформаційний портал «Судова влада»

17. У чому полягає принцип верховенства права в адміністративному судочинстві?

- А) суд вирішує справи відповідно до Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України
- В) людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави
- С) у разі невідповідності нормативно-правового акта Конституції України, закону України, міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, суд застосовує правовий акт, який має вищу юридичну силу
- Д) усі учасники адміністративного процесу є рівними перед законом і судом

18. У чому полягає принцип рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом?

- А) суд вирішує справи відповідно до Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України
- В) людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави
- С) у разі невідповідності нормативно-правового акта Конституції України, закону України, міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, суд застосовує правовий акт, який має вищу юридичну силу
- Д) не може бути привілеїв чи обмежень прав учасників судового процесу за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками

19. У чому полягає принцип гласності судового процесу в адміністративному судочинстві?

А) суд вживає передбачені законом заходи, необхідні для з'ясування всіх обставин у справі, у тому числі щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи

В) суд створює сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, необхідні умови для встановлення фактичних обставин справи і правильного застосування законодавства

С) розгляд справ в адміністративних судах проводиться відкрито, будь-яка особа має право бути присутньою у відкритому судовому засіданні

Д) не може бути привілеїв чи обмежень прав учасників судового процесу за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками

20. У чому полягає зміст принципу диспозитивності в адміністративному судочинстві?

А) сторони та інші особи, які беруть участь у справі, мають рівні права щодо подання доказів, їх дослідження та доведення перед судом їх переконливості

В) кожна особа, яка звернулася за судовим захистом, розпоряджається своїми вимогами на власний розсуд

С) суд вживає передбачені законом заходи, необхідні для з'ясування всіх обставин у справі, у тому числі щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи

Д) суд створює сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, необхідні умови для встановлення фактичних обставин справи і правильного застосування законодавства

21. У чому полягає принцип обов'язковості судових рішень в адміністративному судочинстві?

А) учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення

В) судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України

С) ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про дату, час і місце розгляду своєї справи або обмежений у праві отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи

D) особи, присутні в залі судового засідання, представники засобів масової інформації можуть проводити в залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду

22. У чому полягає принцип відкритості судового процесу в адміністративному судочинстві?

A) учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення

B) судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України

C) ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про дату, час і місце розгляду своєї справи або обмежений у праві отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи

D) особи, присутні в залі судового засідання, представники засобів масової інформації можуть проводити в залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду

23. Які дії має вчинити адміністративний суд у разі відсутності закону, що регулює спірні правовідносини та закону, що регулює подібні правовідносини?

A) зупинити провадження у справі до прийняття закону, що врегулює спірні правовідносини

B) закрити провадження у адміністративній справі

C) виходити із конституційних принципів і загальних засад права

D) застосувати закон, що регулює подібні правовідносини

24. У чому полягає принцип з'ясування всіх обставин у справі в адміністративному судочинстві?

A) суд вживає передбачені законом заходи, необхідні для з'ясування всіх обставин у справі, у тому числі щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи

B) суд створює сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, необхідні умови для встановлення фактичних обставин справи і правильного застосування законодавства

C) розгляд справ в адміністративних судах проводиться відкрито, будь-яка особа має право бути присутньою у відкритому судовому засіданні

D) не може бути привілеїв чи обмежень прав учасників судового процесу за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками

25. У чому полягає принцип повного фіксування технічними засобами судового процесу в адміністративному судочинстві?

A) присутні в залі судового засідання, представники засобів масової інформації можуть проводити в залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду, але з урахуванням обмежень

B) будь-яка особа має право бути присутньою у відкритому судовому засіданні, від особи, яка бажає бути присутньою у судовому засіданні, забороняється вимагати будь-які документи, крім документа, що посвідчує особу

C) ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про дату, час і місце розгляду своєї справи або обмежений у праві отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи

D) суд під час розгляду справи в судовому засіданні здійснює повне фіксування його перебігу за допомогою відео- та (або) звукозаписувального технічного засобу, крім визначених законом випадків

26. Який з перерахованих принципів адміністративного судочинства є галузевим?

A) законності

B) змагальності

C) рівності усіх учасників перед законом і судом

D) офіційного з'ясування всіх обставин у справі

27. Що є умовою проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, трансляції судового засідання?

A) письмова згода сторін справи

B) дозвіл судді викладений в ухвалі суду

C) відсутність перешкод у веденні засідання і здійсненні учасниками судового процесу їхніх процесуальних прав

D) повідомлення суду про ведення фотозйомки, відеозапису, трансляції судового засідання за 24 години до початку судового засідання

28. Яким актом може бути створено або ліквідовано адміністративний суд?

A) указом Президента

B) наказом Державної судової адміністрації

C) рішенням з'їзду суддів України

D) законом

29. Які повноваження має місцевий адміністративний суд?

A) є судом першої інстанції з розгляду справ адміністративної юрисдикції

B) є судом апеляційної інстанції з розгляду справ адміністративної юрисдикції

C) є судом першої та апеляційної інстанції з розгляду справ адміністративної юрисдикції

D) є судом першої, апеляційної та касаційної інстанції з розгляду справ адміністративної юрисдикції

30. Який суд НЕ здійснює розгляд та вирішення справ в порядку адміністративного судочинства?

A) місцевий загальний суд

B) окружний адміністративний суд

C) Верховний Суд

D) Конституційний Суд України

31. Який суд здійснює касаційний перегляд адміністративних справ?

A) Вищий спеціалізований суд з розгляду адміністративних справ

B) Вищий адміністративний суд

C) Верховний Суд

D) Конституційний Суд України

32. Хто визначає кількість суддів у окружному адміністративному суді?

A) Державна судова адміністрація України

B) Президент України

C) Голова Верховного суду України

D) Вища кваліфікаційна комісія суддів

33. Хто призначає керівника апарату апеляційного адміністративного суду?

A) голова цього суду

B) начальник відповідного територіального управління Державної судової адміністрації України

C) Голова Державної судової адміністрації України

D) Голова Верховного суду України

34. Із кого складається апарат окружного адміністративного суду?

A) суддів

B) прокурорів

- С) державних службовців
- Д) технічних працівників

35. Хто призначає на посаду секретаря судового засідання окружного адміністративного суду?

- А) керівник апарату суду
- В) голова суду
- С) голова відповідного територіального управління Державної судової адміністрації України
- Д) керівник відділу кадрів

36. Які правові спори віднесено до адміністративної юрисдикції?

- А) усі публічно-правові спори
- В) усі публічно-правові спори, які пов'язані із здійсненням владних управлінських функцій
- С) усі публічно-правові спори, які пов'язані із здійсненням владних управлінських функцій, окрім тих, розгляд яких відбувається у порядку інших видів судочинства
- Д) Кодексом адміністративного судочинства України визначено вичерпний перелік публічно-правових спорів, які розглядаються і вирішуються в порядку адміністративного судочинства

37. Який з перерахованих спорів підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства?

- А) з приводу обчислення, призначення, перерахунку, здійснення, надання, одержання пенсійних виплат
- В) щодо накладення адміністративних стягнень
- С) щодо оскарження дій та бездіяльності Верховної Ради України при прийнятті Законів України
- Д) про банкрутство

38. У якому нормативно-правовому акті міститься законодавче визначення поняття «публічно-правовий спір»?

- А) Кодексі України про адміністративні правопорушення
- В) Законі України «Про адміністративну процедуру»
- С) Кодексі адміністративного судочинства України
- Д) законодавство не містить визначення цього поняття

39. Хто з перерахованих суб'єктів НЕ є суб'єктом владних повноважень відповідно до Кодексу адміністративного судочинства?

- А) орган місцевого самоврядування
- В) службова особа
- С) територіальна виборча комісія

D) політична партія

40. Яка з перерахованих ознак є характерною для нормативно-правового акту суб'єкта владних повноважень?

- A) є актом правозастосування
- B) є джерелом права
- C) розрахований на одноразове застосування
- D) персоніфікованість

41. Що відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України НЕ відноситься до публічної служби?

- A) професійна діяльність суддів
- B) діяльність на державних політичних посадах
- C) професійна діяльність адвокатів
- D) альтернативна (невійськова) служба

42. Хто виступатиме позивачем у спорах з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження та звільнення з публічної служби?

- A) особа яка претендує на зайняття посади публічної служби, особа яка проходить публічну службу, особа яка припинила публічну службу
- B) виключно особа, яка проходить публічну службу
- C) суб'єкт владних повноважень, який приймає особу на публічну службу та звільняє з неї
- D) суб'єкт владних повноважень, який наділений владними функціями щодо контролю за дотриманням законності у публічній службі

43. Якими особливостями характеризується порядок розгляду спорів з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження та звільнення з публічної служби?

- A) скороченими строками звернення
- B) неможливістю перегляду судових рішень в касаційному порядку
- C) неможливістю перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку
- D) Кодекс адміністративного судочинства України не визначає особливостей розгляду таких спорів

44. Які з перерахованих спорів НЕ належать до юрисдикції адміністративних судів?

- A) щодо оскарження рішення про притягнення публічного службовця до дисциплінарної відповідальності
- B) щодо призначення чи звільнення директора комунального підприємства, установи чи організації

С) щодо забезпечення житлом, якщо особливий порядок забезпечення публічних службовців житлом встановлений спеціальними законодавчими актами

Д) про стягнення заробітної плати за позовами публічних службовців

45. Які з перерахованих спорів НЕ належать до юрисдикції адміністративних судів?

А) спори між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління

В) спори між судами стосовно розмежування їх юрисдикції

С) спори між державними органами та органами місцевого самоврядування

Д) спори між органами місцевого самоврядування

46. Що з наведеного НЕ є способом судового захисту у спорах між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень?

А) визнання наявності чи відсутності компетенції суб'єкта владних повноважень

В) зобов'язання відповідача вчинити певні дії чи утриматися від вчинення певних дій

С) визнання протиправними та скасування або визнання нечинним рішення чи окремих його положень

Д) ліквідація суб'єкта владних повноважень

47. У яких випадках суб'єкт владних повноважень може звертатися з адміністративним позовом до іншого суб'єкта владних повноважень з приводу реалізації компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень?

А) виключно у випадках, прямо передбачених Кодексом адміністративного судочинства України

В) виключно у випадках, прямо передбачених законами

С) виключно у випадках передбачених законами чи адміністративним договором

Д) в будь-яких випадках, коли позивач вважає, що є конфлікт на основі реалізації управлінських функцій між суб'єктами владних повноважень

48. У якому нормативно-правовому акті міститься законодавче визначення поняття "адміністративний договір"?

А) Законі України "Про адміністративні договори"

В) Цивільному кодексі України

С) Кодексі адміністративного судочинства України

Д) у жодному

49. Яким чином здійснюється правове регулювання порядку укладення та виконання адміністративних договорів?

- A) виключно нормами публічного права
- B) виключно нормами приватного права
- C) нормами приватного права із субсидіарним застосуванням норм публічного права;
- D) нормами публічного права із субсидіарним застосуванням норм приватного права

50. Які з перерахованих договорів є адміністративними?

- A) контракти з керівниками підприємств, установ, організацій, що є у державній чи комунальній власності
- B) договори між органами місцевого самоврядування про перерозподіл окремих повноважень і власних бюджетних коштів
- C) договори про закупівлю товарів, робіт, послуг для потреб самого суб'єкта владних повноважень
- D) договори оренди державного або комунального майна

51. Якими особливостями характеризується порядок розгляду спорів, що виникають з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів?

- A) скороченими строками розгляду
- B) неможливістю перегляду судових рішень в касаційному порядку
- C) скороченими строками звернення
- D) особливості розгляду таких спорів Кодексом адміністративного судочинства України не визначено

52. Які з перерахованих спорів НЕ належать до юрисдикції адміністративних судів?

- A) про примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу
- B) про примусове видворення іноземців та осіб без громадянства за межі України
- C) про обмеження щодо реалізації права на мирні зібрання
- D) про примусовий розпуск (ліквідацію) об'єднання громадян

53. У яких випадках суб'єкт владних повноважень може звертатися з адміністративним позовом до фізичної чи юридичної особи?

- A) виключно у випадках, прямо передбачених Кодексом адміністративного судочинства України
- B) виключно у випадках, прямо передбачених Кодексом адміністративного судочинства України чи іншим законом

С) в будь-яких випадках, коли реалізація владних повноважень може завдати суттєвої шкоди правам, свободам та інтересам фізичної особи, правам та інтересам юридичної особи

Д) в будь-яких випадках, коли суб'єкт владних повноважень вважає це необхідним

54. Якому критерію обов'язково має відповідати спір щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму?

А) хоча б однією зі сторін повинен бути суб'єкт владних повноважень

В) хоча б однією зі сторін повинен бути виборець

С) спір повинен виникнути під час виборчого процесу

Д) правовідносини, в яких виник цей спір, повинні бути пов'язані зі здійсненням публічного управління

55. Які адміністративні суди можуть розглядати спори щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму, як суди першої інстанції?

А) окружні адміністративні суди

В) місцеві загальні суди як адміністративні та окружні адміністративні суди

С) місцеві загальні суди як адміністративні, окружні адміністративні суди та Київський апеляційний адміністративний суд

Д) місцеві адміністративні суди, Київський апеляційний адміністративний суд та Верховний Суд

56. Яким адміністративним судом як судом першої інстанції розглядаються адміністративні справи щодо примусового повернення іноземців чи осіб без громадянства в країну походження або третю країну?

А) місцевим загальним судом як адміністративним

В) окружним адміністративним судом

С) апеляційним адміністративним судом

Д) Верховним Судом

57. Яким адміністративним судом як судом першої інстанції розглядаються адміністративні справи про дострокове припинення повноважень народного депутата України в разі невиконання ним вимог щодо несумісності?

А) місцевим загальним судом як адміністративним

В) окружним адміністративним судом

С) Шостим апеляційним адміністративним судом

Д) Верховним Судом

58. Яким адміністративним судом вирішуються справи з приводу оскарження індивідуальних актів, а також дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, які прийняті (вчинені, допущені) стосовно конкретної фізичної чи юридичної особи (їх об'єднань)?

- A) за місцезнаходженням позивача
- B) за місцезнаходженням відповідача
- C) за вибором позивача за місцезнаходженням позивача або за місцезнаходженням відповідача
- D) за місцезнаходженням суб'єкта владних повноважень

59. Які справи підсудні Верховному Суду як суду першої інстанції?

- A) оскарження дій та бездіяльності кандидата на пост Президента України
- B) оскарження актів Кабінету Міністрів України
- C) оскарження актів, дій чи бездіяльності Національного банку України
- D) оскарження актів, дій чи бездіяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України

60. Яким адміністративним судом як судом першої інстанції вирішуються адміністративні справи з приводу оскарження нормативно-правових актів суб'єкта владних повноважень, повноваження якого поширюються на всю територію України?

- A) окружним адміністративним судом, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ
- B) апеляційним адміністративним судом за місцезнаходженням позивача
- C) Шостим апеляційним адміністративним судом
- D) Верховним Судом

61. Судом якої (яких) інстанції може виступати Верховний Суд?

- A) як суд касаційної інстанції
- B) як суд першої та касаційної інстанції
- C) як суд апеляційної та касаційної інстанції
- D) як суд першої, апеляційної та касаційної інстанції

62. Який адміністративний суд розглядає справу, яка щодо однієї з вимог підсудна окружному адміністративному суду, а щодо іншої вимоги - місцевому загальному суду як адміністративному суду?

- A) місцевий загальний суд як адміністративний суд
- B) окружний адміністративний суд
- C) один з цих судів за вибором позивача
- D) один з цих судів за вибором голови суду

64. Яке правило встановлює альтернативна територіальна підсудність?

А) якщо справа щодо пов'язаних вимог територіально підсудна різним місцевим адміністративним судам, то її розглядає один з цих судів за вибором позивача

В) спір розглядається і вирішується за вибором позивача як в адміністративному суді, так і в іншому державному органі

С) спір розглядається і вирішується місцевим адміністративним судом за угодою сторін

Д) спір розглядається і вирішується кількома юрисдикційними органами у визначеній законом послідовності

65. Які адміністративні справи НЕ розглядаються апеляційним адміністративним судом як судом першої інстанції?

А) про оскарження рішень, дії або бездіяльності Центральної виборчої комісії, члена цієї комісії, крім рішень, дії або бездіяльності Центральної виборчої комісії щодо встановлення нею результатів виборів чи всеукраїнського референдуму

В) про дострокове припинення повноважень народного депутата України в разі невиконання ним вимог щодо несумісності

С) про примусове відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності

Д) про оскарження дій кандидата на пост Президента України

66. Хто з перерахованих осіб НЕ є учасником адміністративного процесу?

А) суддя

В) треті особи

С) експерт з питань права

Д) судовий розпорядник

67. Хто з перерахованих осіб відноситься до учасників справи?

А) представник

В) свідок

С) експерт

Д) позивач

68. Хто з перерахованих осіб відноситься до учасників справи?

А) представник

В) свідок

С) суддя

Д) треті особи

69. Хто з перерахованих осіб має право змінити розмір позовних вимог?

- A) суддя
- B) позивач
- C) відповідач
- D) треті особи, які не заявляють самостійних вимог

70. З якого віку за загальним правилом для фізичних осіб настає адміністративна процесуальна дієздатність?

- A) 14 років
- B) 16 років
- C) 18 років
- D) 21 рік

71. На які групи поділяються учасники адміністративного процесу відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України?

- A) особи, які беруть участь у справі та особи, які не беруть участь у справі
- B) учасники справи, представники, інші учасники судового процесу
- C) сторони та інші учасники адміністративного процесу
- D) сторони, треті особи, представники сторін та третіх осіб

72. Хто з перерахованих осіб НЕ має заінтересованості в результаті розгляду справи?

- A) суддя
- B) представник сторони
- C) треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору
- D) треті особи, які не заявляють самостійні вимоги на предмет спору

73. Які правові наслідки виникають у разі вступу в адміністративну справу правонаступника сторони чи третьої особи?

- A) усі дії, вчинені в адміністративному процесі до вступу правонаступника особою, яку він замінив, є обов'язковими для нього
- B) усі дії, вчинені в адміністративному процесі до вступу правонаступника, обов'язкові для нього в такій самій мірі, у якій вони були б обов'язкові для особи, яку він замінив
- C) у разі вступу в адміністративний процес правонаступника розгляд адміністративної справи починається спочатку
- D) суд має закрити провадження у справі, так як процесуальне правонаступництво в адміністративному процесі не допускається

74. До якого моменту позивач має право змінити предмет або підстави адміністративного позову?

- A) до відкриття провадження по справі
- B) до початку судового розгляду справи по суті
- C) до закінчення підготовчого засідання
- D) до закінчення судового розгляду справи

75. До якого моменту позивач має право збільшити або зменшити розмір позовних вимог?

- A) до відкриття провадження по справі
- B) до початку судового розгляду справи по суті
- C) до закінчення підготовчого засідання
- D) до закінчення судового розгляду справи

76. Що є обов'язковою умовою заміни неналежної сторони?

- A) згода судді, який розглядає адміністративну справу
- B) згода первісного позивача
- C) згода первісного відповідача
- D) згода первісних позивача та відповідача

77. Що з перерахованого характеризує третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору?

- A) суд залучає таких осіб до участі в справі
- B) вступають у справу на стороні позивача або відповідача
- C) вступають у справу пред'явивши адміністративний позов до однієї або декількох сторін
- D) залучаються до участі у справі за клопотанням осіб, які беруть участь у справі

78. Яке право НЕ мають треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору?

- A) мати представника
- B) заявляти клопотання і відводи
- C) подати заперечення проти адміністративного позову
- D) збільшити або зменшити розмір позовних вимог

79. Яке право НЕ мають треті особи, які не заявляють самостійні вимоги на предмет спору?

- A) мати представника
- B) досягнути примирення
- C) оскаржувати судові рішення у частині, що стосується їхніх інтересів
- D) подавати заперечення проти клопотань, доводів і міркувань інших осіб

80. Яку функцію здійснює прокурор в адміністративному процесі?

- A) підтримання державного обвинувачення в суді
- B) нагляд за дотриманням законів адміністративним судом та учасниками процесу
- C) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом
- D) надання правової допомоги адміністративному судові у вирішенні справи

81. Які правові наслідки тягне відмова від адміністративного позову прокурором, який представляє інтереси громадянина або держави в адміністративному суді?

- A) відкладення розгляду справи для заміни прокурора
- B) особа, на захист прав, свобод та інтересів якої подано адміністративний позов, має право вимагати від суду вирішення адміністративного позову в попередньому обсязі
- C) особа, на захист прав, свобод та інтересів якої подано адміністративний позов, позбавляється права вимагати від суду вирішення адміністративної справи по суті
- D) залишення позовної заяви без розгляду

82. У якому випадку суддя може бути представником в адміністративному суді?

- A) коли він перебуває у відпустці
- B) коли він має особисту заінтересованість в результаті розгляду справи
- C) коли він діє як представник сторони на основі договору
- D) коли він діє як законний представник сторони

83. На кого в адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень покладається обов'язок доказування правомірності такого рішення, дії чи бездіяльності?

- A) відповідача-суб'єкта владних повноважень
- B) позивача – фізичну чи юридичну особу
- C) сторони доказують ті обставини, на які вони посилаються в обґрунтування своїх вимог та заперечень
- D) суд

84. На кого за загальним правилом в адміністративних справах покладається обов'язок доказування?

- A) відповідача-суб'єкта владних повноважень
- B) позивача
- C) обидві сторони
- D) суд

85. Яка роль адміністративного суду в процесі збирання доказів в адміністративних справах?

- A) обов'язок по збиранню доказів повністю покладається на суд
- B) суд може збирати докази з власної ініціативи
- C) суд за клопотанням осіб, які беруть участь у справі може витребувати докази, проте не може збирати їх з власної ініціативи
- D) суд не може здійснювати жодних дій по збиранню доказів

86. Що є предметом доказування в адміністративній справі?

- A) сукупність доказів, що дають змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин справи
- B) докази, на підставі яких можна встановити дійсні обставини справи
- C) обставини, які підтверджують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для розгляду справи і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення
- D) показання свідків, письмові, речові і електронні докази, висновки експертів

87. Що таке преюдиційні факти?

- A) факти, які визнані судом загальновідомими
- B) факти, які визнаються сторонами
- C) факти, які встановлені судовим рішенням в адміністративній, цивільній або господарській справі, що набрало законної сили
- D) факти, які відповідно до закону вважаються встановленими

88. Які засоби доказування НЕ передбачено Кодексом адміністративного судочинства України?

- A) електронні докази
- B) показання сторін, третіх осіб та їхніх представників, допитаних як свідки
- C) роз'яснення спеціаліста
- D) висновок експерта

89. Якій вимозі мають відповідати докази при поданні їх сторонами в адміністративному процесі?

- A) належності
- B) повноти
- C) наперед встановленої сили
- D) письмової форми

90. Що з перерахованого є властивістю доказів в адміністративному процесі?

- A) вірогідність
- B) допустимість
- C) всебічність
- D) винятковість

91. На які види поділяються докази залежно від їх відношення до обставин, які необхідно встановити?

- A) обвинувальні і виправдовувальні
- B) прямі і непрямі
- C) особисті і речові
- D) первісні і похідні

92. Яким чином забезпечується допустимість доказу?

- A) зв'язком з предметом доказування
- B) отриманням законним способом
- C) відповідністю дійсності
- D) достатністю для прийняття рішення

93. Яким чином забезпечується належність доказу?

- A) зв'язком з предметом доказування
- B) отриманням законним способом
- C) відповідністю дійсності
- D) достатністю для прийняття рішення

94. Які дії має вчинити адміністративний суд у разі, якщо показання свідка базуються на повідомленнях інших осіб?

- A) ці особи повинні бути встановлені
- B) ці особи повинні також підписати протокол допиту свідка
- C) ці особи повинні взяти участь у одночасному допиті зі свідком, який допитувався
- D) ці особи повинні також бути допитані

95. У яких випадках призначається додаткова експертиза?

- A) висновок експерта суперечить іншим матеріалам справи
- B) є підстави вважати експерта заінтересованою особою
- C) висновок експерта визнано неповним або неясним
- D) у справі з'явилися нові речові докази, які потребують експертного дослідження

96. Що є підставою для забезпечення доказів?

- A) особа, яка бере участь у справі, не може самостійно надати ці докази
- B) ці докази підтверджують обставини, на яких ґрунтуються вимоги чи заперечення особи, які бере участь у справі
- C) засіб доказування може бути втрачений або збирання чи подання відповідних доказів стане згодом неможливим або утрудненим
- D) є очевидними ознаки протиправності рішення, дії чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень

97. Які з перерахованих витрат належать до витрат, пов'язаних з розглядом справи?

- A) пов'язані із залученням суддів, секретаря судового засідання, помічника судді, судового розпорядника у порядок проведення врегулювання спору за участю суддів, секретаря судового засідання, помічника судді, судового розпорядника
- B) пов'язані із залученням учасників судового процесу, крім учасників справи та їх представників, та експерта з питань права
- C) пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведенням експертиз
- D) пов'язані із залученням судді у порядок проведення врегулювання спору за участю судді

98. Ким встановлюється граничний розмір компенсації за судовим рішенням витрат сторін та їхніх законних представників, що пов'язані із прибуттям до суду?

- A) Кабінетом Міністрів України
- B) Радою суддів України
- C) Міністерством юстиції України
- D) Радою адвокатів України

99. Ким та якими документами встановлюється розмір витрат на підготовку експертного висновку на замовлення сторони, проведення експертизи, залучення спеціаліста, перекладача чи експерта?

- A) стороною на підставі правочинів та інших доказів
- B) судом на підставі договорів, рахунків та інших доказів
- C) фізичною та/або юридичною особи на підставі конклюдентних дій
- D) стороною на підставі первинних документів бухгалтерського обліку

100. Хто може оскаржити судові рішення щодо судових витрат, якщо це стосується їх інтересів?

- A) учасники справи, свідки, експерти, спеціалісти, перекладачі
- B) виключно сторони
- C) учасники справи

D) сторони та/або треті особи, їхні представники

101. Як встановлюється ставка судового збору?

A) у відсотках ціни позову, але не менше розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, визначеного Законом України «Про судовий збір», і не більше розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, визначених Законом України «Про судовий збір»

B) у відсотках ціни позову, але не менше розміру мінімальної заробітної плати для працездатних осіб, визначеного Законом України «Про державний бюджет», і не більше розмірів мінімальної заробітної плати для працездатних осіб визначених Законом України «Про державний бюджет»

C) у відсотках ціни позову, але не менше розміру податкової соціальної пільги, визначеної Податковим кодексом, і не більше розмірів податкової соціальної пільги, визначених Податковим кодексом

D) у відсотках ціни позову, але не менше розміру неоподаткованого мінімуму доходу громадян, визначеного указом Президента України, і не більше розмірів неоподаткованого мінімуму доходу громадян, визначених указом Президента України

102. Який загальний строк встановлено для звернення особи до адміністративного суду за захистом своїх прав, свобод та інтересів?

- A) 1 місяць
- B) 6 місяців
- C) 1 рік
- D) 3 місяці

103. Який загальний строк встановлено для звернення до адміністративного суду суб'єкта владних повноважень?

- A) 1 місяць
- B) 6 місяців
- C) 1 рік
- D) 3 місяці

104. З якого моменту обчислюється строк звернення до адміністративного суду суб'єкта владних повноважень?

A) з дня, коли суб'єкт владних повноважень дізнався або повинен був дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів

B) з дня оскарження особою рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень в досудовому порядку

C) не пізніше, ніж через три дні, з дня отримання письмового розпорядження керівника органу, установи

D) з дня виникнення підстав, що дають суб'єкту владних повноважень право на пред'явлення передбачених законом вимог

105. Яким чином можуть встановлюватися строки звернення до адміністративного суду?

- A) виключно Кодексом адміністративного судочинства України
- B) Кодексом адміністративного судочинства України та іншими законами
- C) виключно судом
- D) судом та Кодексом адміністративного судочинства України

106. Який строк встановлено для звернення до адміністративного суду у справах щодо прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби?

- A) 15 днів
- B) 1 місяць
- C) 6 місяців
- D) 3 місяці

107. Який строк встановлено для звернення до адміністративного суду у справах, щодо яких законом визначена обов'язковість досудового порядку вирішення спору?

- A) 15 днів
- B) 1 місяць
- C) 6 місяців
- D) 3 місяці

108. Що буде наслідком пропущення строків звернення до адміністративного суду, причини якого визнані судом неповажними?

- A) залишення позову без руху
- B) залишення позову без розгляду
- C) закриття провадження у справі
- D) поновлення строку звернення

109. З якого моменту починається перебіг процесуального строку?

A) з дня, що передує відповідній календарній даті або настанню події, з якою пов'язано його початок

B) з відповідної календарної дати або дня настання події, з якою пов'язано його початок

C) з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок

D) це питання вирішує суд своєю ухвалою

110. Яка процесуальна форма передбачена для розгляду заяви про поновлення процесуального строку?

- A) заявне провадження
- B) спрощене провадження
- C) скорочене провадження
- D) письмове провадження

111. Що з перерахованого є заходом процесуального примусу в адміністративному судочинстві?

- A) призначення експертизи
- B) конфіскація майна
- C) адміністративне затримання
- D) штраф

112. Який захід процесуального примусу застосовується до особи за порушення порядку під час судового засідання у разі вчинення таких дій вперше?

- A) попередження
- B) видалення із залу судового засідання
- C) заміна особи
- D) штраф

113. До кого адміністративним судом можуть бути застосовані заходи процесуального примусу?

- A) виключно до осіб, які беруть участь у справі
- B) до всіх учасників адміністративного процесу
- C) до всіх учасників адміністративного процесу та інших осіб, присутніх у судовому засіданні
- D) виключно до присутніх у судовому засіданні осіб, які не є учасниками адміністративного процесу

114. До кого адміністративним судом може бути застосовано такий захід процесуального примусу як привід?

- A) до малолітніх осіб
- B) до неповнолітніх осіб
- C) до жінок, які мають дітей віком до шести років
- D) до жінок, старше 55 років

115. Який захід процесуального примусу застосовується адміністративним судом до особи за повторне невиконання нею розпоряджень судді (головуючого судді)?

- A) попередження
- B) видалення із залу судового засідання

- С) заміна особи
- Д) штраф

117. Який захід процесуального примусу застосовується адміністративним судом до особи за неподання без поважних причин письмових, речових чи електронних доказів, що витребувані судом, або неповідомлення причин їх неподання?

- А) попередження
- В) конфіскація доказів
- С) тимчасове вилучення доказів для дослідження судом
- Д) штраф

118. До яких категорій осіб адміністративним судом може бути застосовано такий захід процесуального примусу як привід?

- А) до малолітніх осіб
- В) до неповнолітніх осіб
- С) до жінок, які доглядають дітей віком до восьми років
- Д) до вагітних жінок

119. У яких випадках адміністративним судом може бути застосовано штраф у сумі від 0,3 до трьох розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб?

- А) зловживання процесуальними правами, вчинення дій або допущення бездіяльності з метою перешкоджання судочинству
- В) неодноразового зловживання процесуальними правами
- С) повторного чи систематичного неподання витребуваних судом доказів без поважних причин або без їх повідомлення
- Д) невиконання ухвали про забезпечення позову або доказів

120. У яких випадках адміністративним судом може бути застосовано штраф у сумі від одного до десяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб?

- А) невиконання ухвали про забезпечення позову або доказів
- В) зловживання процесуальними правами, вчинення дій або допущення бездіяльності з метою перешкоджання судочинству
- С) неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, або неподання таких доказів без поважних причин суб'єктом владних повноважень
- Д) використання під час процедури врегулювання спору за участю судді портативних, аудіотехнічних пристроїв, а також здійснення фото- і кінозйомки, відео-, звукозапису

121. Які органи можуть застосовувати привід до суду до належно викликаної особи, особисту участь якої визнано судом обов'язковою, свідка, які без поважних причин не прибули у судові засідання або не повідомили причини неприбуття?

- A) органи Національної поліції України
- B) органи доходів і зборів
- C) органи Державної виконавчої служби
- D) судова адміністрація

122. Що з перерахованого є структурним елементом адміністративного позову?

- A) предмет
- B) об'єкт
- C) мета
- D) суб'єкт

123. Що є підставою адміністративного позову?

- A) матеріально-правові вимоги позивача
- B) вимоги позивача, звернені до адміністративного суду
- C) обставини справи, що потребують доказування
- D) правові норми, якими врегульовано спірні правовідносини

124. Що є предметом адміністративного позову?

A) фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення осіб, які беруть участь у справі, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи

B) обставини, якими обґрунтовуються позовні вимоги чи заперечення сторін

C) правові норми, якими врегульовано спірні правовідносини

D) вимога позивача до суду про захист його прав або законних інтересів шляхом задоволення матеріально-правової претензії до відповідача

125. Шляхом подання чого реалізується право на звернення до адміністративного суду?

- A) скарги
- B) заяви
- C) позову
- D) клопотання

126. Які заходи забезпечення позову може вжити адміністративний суд?

- A) заборона вчиняти певні дії

- В) встановлення обов'язку позивача вчинити певні дії
- С) накладення арешту на майно або грошові суми, що належать відповідачу
- Д) передача речі, яка є предметом спору, на зберігання іншим особам

127. До якого виду процесуальних актів-документів належить позовна заява?

- А) заяви з процесуальних питань
- В) заяви по суті справи
- С) первинні судові заяви
- Д) заяви - вимоги

128. У якій формі відповідач може викласти свою позицію щодо наведених позивачем у відповіді на відзив пояснень, міркувань та аргументів і мотиви їх визнання або відхилення?

- А) відзив на відповідь
- В) відповідь на відзив
- С) зустрічний позов
- Д) заперечення

129. Які документи зобов'язаний додати до позову позивач – суб'єкт владних повноважень?

- А) копії позовної заяви, а також копії доданих до позовної заяви документів відповідно до кількості учасників справи
- В) клопотання про затримання і доставлення відповідача, який не є суб'єктом владних повноважень
- С) доказ надіслання рекомендованим листом з повідомленням про вручення іншим учасникам справи, які не мають офіційної електронної адреси, копії позовної заяви та доданих до неї документів
- Д) копію посадової інструкції та наказу про призначення на посаду, якою підтверджується його право звернутися в адміністративний суд у встановлених законом випадках

130. Чим за своєю суттю є надання відповідачем відповіді на позов?

- А) процесуальним правом відповідача
- В) процесуальним обов'язком відповідача
- С) зустрічним позовом
- Д) способом досягнення примирення сторін

131. У якій формі до адміністративного суду подаються заяви з процесуальних питань?

- А) виключно в письмовій формі
- В) в письмовій та усній формі

- С) виключно в усній формі
- Д) у письмовій формі із обов'язковим нотаріальним засвідченням підпису

132. Розташуйте у хронологічній послідовності процесуальні дії учасників справи:

- А) Подання заперечень
- В) Подання пояснень третьої особи щодо відзиву
- С) Подання доказів позивачем
- Д) Подання доказів відповідачем

133. Що є підставою для повернення судом заяв з процесуальних питань заявнику без розгляду?

- А) очевидна безпідставність та необґрунтованість вимог
- В) зневажливе звернення до суду або сторони справи
- С) закінчення підготовчого провадження і призначення справи до судового розгляду
- Д) перевищення ліміту заявника на вчинення подібних процесуальних дій

134. Хто має право пред'явити зустрічний позов?

- А) свідок
- В) відповідач
- С) позивач
- Д) експерт

135. За якої підстави адміністративний суд приймає ухвалу відмову у відкритті провадження в адміністративній справі?

- А) справа не підсудна цьому адміністративному суду
- В) позивач не усунув недоліки позовної заяви, яку залишено без руху
- С) заяву не належить розглядати в порядку адміністративного судочинства
- Д) позов подано особою, яка не має адміністративної процесуальної дієздатності

136. За якої підстави адміністративний суд приймає ухвалу відмову у відкритті провадження в адміністративній справі?

- А) позовну заяву подано особою, яка не має адміністративної процесуальної дієздатності
- В) позовну заяву подано особою після закінчення строків, установлених законом
- С) позивач до відкриття провадження в адміністративній справі подав заяву про її відкликання
- Д) у спорі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав є ухвала про закриття провадження в адміністративній справі, що

набрала законної сили

137. Які правові наслідки тягне за собою відмова у відкритті провадження в адміністративній справі?

А) не позбавляє права повторного звернення тієї ж особи до адміністративного суду з таким самим адміністративним позовом

В) не позбавляє права повторного звернення тієї ж особи до адміністративного суду з таким самим адміністративним позовом, але не раніше десяти днів з дня прийняття ухвали про відмову у відкритті провадження

С) не позбавляє права повторного звернення тієї ж особи до адміністративного суду з таким самим адміністративним позовом, але не раніше місяця з дня прийняття ухвали про відмову у відкритті провадження

Д) позбавляє права повторного звернення тієї ж особи до адміністративного суду з таким самим адміністративним позовом

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

*Осадчий Анатолій Юрійович,
Закаленко Олена Василівна,
Біленець Дарія Анатоліївна*

АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС (ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА)

*Навчально-методичний посібник
для здобувачів вищої освіти денної форми навчання*

Електронне видання

В авторській редакції

Формат 60x84/16. Ум-друк. арк. 11,1.

Видавець ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com